The background of the book cover features a green-tinted image of a library. In the foreground, an open book lies on a desk, with a stack of books to its right. Behind the desk is a dark wooden chair. The background is filled with bookshelves packed with books. A circular inset in the upper right corner shows a portrait of a woman. The overall aesthetic is academic and scholarly.

M. ABDULLAYEVA, D. DJUMABAYEVA

**JAHON ADABIYOTINI O'QITISHDA
INTERAKTIV METODLARDAN
FOYDALANISH**

13122

Dr. Abdulbayem

Jahon arabiyatini
o'qitishda

interaktiv meto-
dlardan foydalanish

Abdullayeva M., Djumabayeva D.

**JAHON ADABIYOTINI O‘QITISHDA
INTERAKTIV METODLARDAN
FOYDALANISH**

(9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo‘limi misolida)

Metodik qo‘llanma

TOSHKENT - 2019

IDK: 638.1 (575.1)

BK: 46.91

Abdullayeva M., Djumabayeva D. Jahon adabiyotini o'qitishda interaktiv
lardan foydalanish // Metodik qo'llanma // Toshkent-2019, "GOLD-
T NASHR" nashriyoti, 180 b.

Taqrizchilar:

R.Ahmedova

ToshDO'TAU "Tarjima nazariyasi"
kafedrası o'qituvchisi

S.Eshpo'latova

ToshDO'TAU
akademik litseyi o'qituvchisi

Mazkur qo'llanmada adabiyot o'qitishda zamonaviy pedagogik
usullar, badiiy asarlar tahlilida interaktiv metodlardan foydalanish usullari
sida nazariy-metodik tavsiyalar berib o'tilgan. Adabiyot o'qitish
sohasiga oid innovatsion yondashuvlar va tahlillar o'rin olgan. Ishning
natijalari jahon adabiyoti misolida o'rganilgan.
Metodik qo'llanma oliy o'quv yurti talabalari, magistrant, tadqiqotchi va
ilmiy maktablari o'qituvchilariga mo'ljallangan.

Ushbu metodik qo'llanma Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
tili va adabiyoti universiteti O'zbek tili va adabiyoti fakulteti uslubiy
qaroriga 2019-yil 26 apreldagi 4-sonli yig'ilish qaroriga asosan nashrga
etilgan.

78-9943-14-175-9

© "GOLD-PRINT NASHR" nashriyoti 2019
© Abdullaeva M., Djumabaeva D. 2019

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Barcha sohalarda bo'lganidek, adabiyot o'qitishda ham innovatsion yondashuv bugungi kunda olib borilayotgan ta'lim islohotlarining asosini tashkil qiladi. Hozirgi globallashtirilgan davrda O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish va yanada takomillashtirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Shu o'rinda, Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini keltirib o'tish joiz. "Yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatning bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz"¹.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, ta'lim jarayoni kishilik jamiyatining barcha erishgan yutuqlari, yangiliklari, kelgusi taraqqiyotining asosiy omilidir. Bundan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda jamiyatning taraqqiy etishi, avvalo, fanning oldiga mazmunan va mohiyatan yetuk tadqiqotlar yaratish talabini qo'ymoqda.

O'quvchi ma'naviy dunyosi, tafakkuri nutq boyligi shakllanishida nafaqat o'zbek adabiyoti, balki, jahon adabiyotining ham o'z o'rnini va ta'siri bor. Shu nuqtai nazardan qo'llanmada umumta'lim maktablarida jahon adabiyotini o'qitishda qo'llaniladigan innovatsion pedagogik texnologiyalarni targ'ib qilishni nazarda tutadi. Bu o'z navbatida, ta'lim sifatiga qo'yilayotgan bugungi talablarni o'zida aks ettirishi bilan ahamiyatlidir. Mavzuning dolzarbligi ayni shular bilan belgilanadi.

---

¹ Mirziyoyev Sh. Erkin va farvon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston. 2016. – B. 14.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. O'zbek adabiyoti t el ya'ni jahon adabiyotiga qiziqishi qadimgi davrlarga borib aladi. Jumladan, jahonning eng buyuk ko'zga ko'ringan lkorlaridan hisoblangan V.Shekspir, A.S.Pushkin, Ch.Aytmatov rlari o'z davrida ham bugungi kunda ham mashhurdir. Aytmatov ijodi va asarlari tahlili, ularning badiiy qimmati, uvchining qardosh xalqlar bilan adabiy munosabatlari salasini G'aybulla Salomov, Asil Rashidov, Ilhom G'aniyev va tam Ibragimov singari olimlarimiz o'z tadqiqotlarida batafsil tib berganlar. Shuningdek, Chingiz Aytmatov ijodi qirg'iz va adabiyotshunosligida keng o'rganilgan, adib ijodiga jahon biyotshunosligida ilk yuqori baho Lui Aragon tomonidan lgan edi.

“Rus va qirg'iz adabiyotshunosligida A.Akmataliyev, agdanov, V.Navikov, V.Voronov va boshqalar tomonidan adib i turli jihatlardan o'rganilgan. Adib ijodi A.Rashidov, to'shjonov, Sh.Sharipova va boshqa olimlar tomonidan tahlil tadqiq etilgan”². Bir qancha bitiruv malakaviy ishlari va zodlik dissertatsiyalari yoqlangan.

“Yirik asarlari dunyo ahliga taqdim etgan yozuvchining ga xos mahorati va milliy epos an'analari bilan uyg'unlashgan ari tadqiqi olimi Pariza Mirzaahmedova tomonidan tahlil gan”³.

Shuningdek, yozuvchining badiiy asarlari tarjimoni sanalgan Rashidov o'z monografiyasida ijodkor asarlari tahlil qilinib, og'zaki ijodiga bog'liq ekanligi hamda unga bo'lgan mehr-ibbati haqida to'xtalib o'tadi. Qolaversa, ushbu ishda yozuvchi la bitilgan bir qancha ilmiy maqolalardan ham keng

---

metova R., Oxunjonova O., Ametova O., Aliqulova H. Ona tili va adabiyot. —Toshkent, B. 278.

захмедова П. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч. Айтматова Дисс. ил. наук. —Москва, 1981.

foydalanildi. Jumladan, D.Aliyeva⁴, O.Fayzullayev⁵, S.Qorayev, N.Jbanova⁶, N.Sizdiqboyev⁷, S.Meliyev⁸, P.Mirzaahmedova⁹, B.Mo'minova maqolalarida yozuvchi poetik olamining o'ziga xos qirralari, uslubi va mahorati haqida to'xtalib o'tilgan. Mazkur ishlar adib hayoti va ijodini yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi. Ularda adib araslari poetikasiga doir qimmatli ilmiy-nazariy fikrlar keltirilgan.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining taraqqiy etib borishi shoir va yozuvchilarning hayoti va ijodini yangicha interaktiv metodlar asosida o'qitishni talab qiladi.

Ch.Aytmatov, A.S.Pushkin, V.Shekspir hayoti va ijodini o'rganishda innovatsion texnologiyalarga yondashgan holda interaktiv usullarning o'ndan ortiq turlari tatbiq etilishi va asarlari tahlilida ulardan samarali foydalanish o'quvchilar bilim-malakasini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'limki, adabiyot ta'limida interaktiv usullarning o'rni, ahamiyati va turlari haqida metodik adabiyotlarda ma'lumotlar mavjud. Adabiyot o'qitish metodikasiga oid darslik va qo'llanmalarda turli interaktiv usullarni tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar berilgan. Ayniqsa, bu borada Q.Yo'ldoshev hammuallifligidagi "Adabiyot o'qitish metodikasi", B. To'xliyevning "Adabiyot o'qitish metodikasi", M.Ochilovning "Yangi pedagogik texnologiyalar", O'.Tolipov, M.Usmonboyevaning "Pedagogik texnologiyalarning tabdiiy

⁴ Aliyeva D. Yozuvchining poetik olami. // Jahon adabiyoti. – 1998, – № 12. – B. 147.

⁵ Fayzullayev O. Yozuvchining ilmiy fantaziyasi. // Jahon adabiyoti. – 2005, – № 6. – B. 29.

⁶ Jbanova N. Chingiz Aytmatovning falsafiy mushohadalari. // Til va adabiyot ta'limi. – 1998, – № 3. – B. 34.

⁷ Sizdiqboyev N. Chingiz Aytmatov badiiyatining ayrim qirralari. // Til va adabiyot ta'limi. – 2008, – № 12. – B. 18.

⁸ Meliyev S. "Asrga tatigulik kun": roman badiiy strukturasi ayrim xossalari. // O'zbek tili va adabiyoti. – 2010. – № 2. – B. 11.

⁹ Mirzaahmedova P. Davrimiz allomasi. // Jahon adabiyoti. – 2004. – № 3. – B. 144.

oslari”, L.V.Golish L., D.M.Fayzullayevaning “Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish”, G.Yo‘ldoshev, S.Usmonovning “Ilg‘or pedagogik texnologiyalar” va boshqa pedagogik texnologiyaga oid o‘quv qo‘llanmalarida atroflicha fikrlar bildirilgan. Biroq interaktiv usullarning ta‘limiy xarakterdagi turlari fikrlashni o‘stirish, ta‘limni yanayoqarashni kengaytirishdagi ahamiyatiga oid tadqiqotlar 9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo‘limi misolida olib kelingan.

Zamonaviy ilg‘or pedagogik texnologiyalar kundan kunga rivojlanayotgan bir paytda jahon adabiyotining yirik vakillari bo‘lgan Ch.Aytmatov, A.Pushkin, V.Shekspir kabi ijodkorlarning asari va ijodini innovatsion yondashuv asosida yangicha nuqtayi nazaridan amaliy tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadga erishish uchun umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ularning hayot yo‘li, asarlarini o‘rganishda o‘qitishning interaktiv usullaridan foydalanish jahon adabiyotini o‘qitish sifatini oshirishga, ta‘limning umummadaniy qadriyatlarini to‘la tushunishga xizmat qiladi.

Mazkur o‘quv qo‘llanma ona tili va adabiyot o‘qituvchilariga ta‘lim metodik tomondan yordam beradi. Ayniqsa, badiiy asarlarni o‘qitishda, tahlil qilishda interaktiv usullardan foydalanishning muvaffaqiyatli ahamiyatini ilmiy-amaliy jihatdan ochib berishga xizmat qiladi. 9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo‘limidagi ijodkorlarning asarlarini tahlil qilish, amaliy mashg‘ulotlar olib borish, oliy o‘quv yurtlari filologiya fakultetlarida mavzu asosidan kurs ishlari, referatlar yozishda qo‘l keladi.

I BOB. TA'LIM JARAYONIDA INTERAKTIV METODLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Adabiyotning asosiy maqsadi insonni tarbiyalashdir. Insonni har tomonlama barkamol, ma'naviy yuksak qilib tarbiyalashda adabiyotning o'rni katta. Har bir millatning adabiyoti o'ziga xos milliy xususiyatlarni aks ettirish bilan birga, umuminsoniy qadriyatlarni ham tarannum qiladi. Shu nuqtayi nazardan bugungi yoshlarni nafaqat o'zbek adabiyoti balki, **jahon adabiyotining** nodir asarlari bilan tanishtirish, ulardagi umumbashariy qadriyatlarni targ'ib qilishda o'qitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish ta'limda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik texnologiya — shunday bilimlar sohasiki, ular yordamida o'quvchi yoshlarda hurfikrlilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli tarzda shakllanadi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrning o'rtalarida AQShda paydo bo'lib, bir qancha rivojlanish bosqichlariga ega. Dastlab, bu tushuncha 1940-yillardan 50-yillar o'rtasigacha "ta'limda texnologiya" deb qo'llanilib, o'quv jarayonida audiovizual texnika vositalaridan foydalanishni ifodalagan bo'lsa, keyinchalik texnika vositalari yordamida o'qitishga nisbatan qo'llangan. 80-yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb, ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan. "Texnologiya" so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, "O'zbek tilining izohli lug'ati" (O'TIL)da biror ishda, mahoratda, san'atda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi deb ta'riflanadi.

Ushbu tushunchani chet el olimlari, qolaversa, o'zbek pedagog olimlari ham turlicha ta'riflashadi. M. V. Klarin, B. T. Lixachev, V. P. Bepalko, I. P. Volkov, N. Saydahmedov,

B.Ziyomammedov va boshqa olimlar fikrlari bilan birga YUNESKO tomonidan keltirilgan ta'rif eng maqbuli hisoblanadi.

Ta'lim texnologiyasi pedagogik texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi. Bu (fan predmeti) "texnik va inson resurslarini hamda ularni, o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi hamkorligini hisobga olgan holda dars berish va bilimlarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli". Pedagogik texnologiya o'qituvchining o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ulardan oldin belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir. Endi, shu o'rinda, "Innovatsion texnologiyalar" terminiga diqqat qaratsak. "Innovatsiya"- yangilik, yangilik kiritish, degan ma'nolarni ifodalaydi. 2018-yil - "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili", deb e'lon qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu haqida shunday deydilar: "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.

Innovatsiya — bu kelajak degani. Biz bu kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"¹⁰.

Darhaqiqat, innovatsiyani nafaqat iqtisodiy-ijtimoiy sohaga, balki ta'lim sohasida ham qo'llash bugunning dolzarb masalalaridandir. Shu bois, biz mazkur qo'llanmada adabiyot o'qitishda innovatsion yondashuvni targ'ib qilish bilan birga,

---

¹⁰ Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent. O'zbekiston. 2018, -B. 19-20.

o'qitish sifatini oshirishga xizmat qiladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganmoqchimiz.

INTERAKTIV METODLARNING MAZMUNI VA TURLARI

Yangi pedagogik texnologiyalarga bag'ishlangan adabiyotlar va maqolalarda bir qator o'qitish usullari haqida so'z yuritiladi. Bu usullar innovatsion metodlar sifatida taqdim etilmoqda. Shularni adabiyot darslarida interaktiv metod texnologiyalarini keng qo'llab, amalda tatbiq etish mumkin. Ushbu usul o'quvchilarni ijodkorligiga tayanish, darsda erkin bahs-munozara sharoitini yaratish, kichik guruhlar bilan ishlashdan iborat. Bugungi tez o'zgaruvchan ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy hayot o'quvchi yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda yangi zamonaviy interaktiv metodlardan keng foydalanishni taqozo qiladi. An'anaviy tarzda dars olib borish o'z o'rnini innovatsiyalarga, noan'anaviy dars o'tish shakllariga bo'shatib bermoqda.

Ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirishni talab etadi. Chunki uni amalga oshirmay turib qo'llangan har qanday texnologiya biz kutgan samarani beravermaydi.

“Yangi pedagogik texnologiya bu – ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan o'qitishning faol usullarining umumiy nomlanishi bo'lib, uning turlari, shakllari, vositalari hamda amalga oshirish yo'llari ham turli-tumandir. Shulardan biri interaktiv usullar hisoblanadi. “Interaktiv” atamasi aslida inglizcha “interaktiv” so'zidan olingan bo'lib, “o'zaro ta'sirlashish” ma'nosini bildiradi

va biror faoliyat yoki metodda o‘zaro bahs-munozara, fikrlash asosida faoliyat yoki hamjihatlik bilan hal etish nazarda tutiladi.

“Interaktiv ta’lim – ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta’lim. Interaktivlik esa ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko‘nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o‘zlashtirish yo‘lida birgalikda, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklaridir. Mantiqiy nuqtayi nazardan interaktivlik ijtimoiy subyektlarning suhbat, o‘zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyat olib borishlarini ifodalaydi”¹¹. Interaktiv ta’limda inson fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi 60 dan ziyod interaktiv strategiya (usul)lar bayon qilingan. Bu strategiyalar o‘zining soddaligi, o‘ta ommaviyligi va o‘qitish samaradorligi hamda talabalar fikrlash qobiliyatini benihoya rivojlantirishi bilan ahamiyatlidir.

Badiiy asarlarni o‘qitish, nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki chet el namoyandalari bilan o‘quvchilarni yaqindan tanishtirish, ularning hayoti va ijodiga qiziqishini oshirish, asarlarini tahlil qilish, ularni tushunish, boshqa xalqlarning turmush tarzi, milliy urf-odatlarini haqida ma’lumotlarga ega bo‘lishida adabiyot darsliklaridagi “Jahon adabiyoti”ning o‘rni beqiyosdir. Shu orqali o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini rivojlantirish, tarbiyalash kabi muhim jihatlarni qamrab oladi.

Ilg‘or pedagogik ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida bir talay natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish,

---

¹¹ Мухамедов Ў. ва Б. Таълимни ташкил этишда замонавий интерфаол методлар. — Т.: 2016. — Б. 4.

ular da ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Hozirgi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda tahsil oluvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, jumladan, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar *interaktiv metodlar* nomi bilan qo'llanilmoqda.

Bundan ko'rinib turibdiki, ta'limda interaktiv usullar qo'llanilganda o'qitish, o'rganish ishlari o'qituvchi bilan o'quvchi, o'quvchi+o'quvchi, o'quvchi+sinf kabi oraliqda amalga oshiriladi. Shular o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozara, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosini tashkil etadi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "o'qituvchi-o'quvchi guruhi"ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushinishlari va qo'llab-quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi"¹². Natijada o'qituvchi butun sinf o'quvchilari bilan ishlay olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Barchamizga ayonki, har bir darsning o'z maqsadi, vazifasi mavjud bo'ladi, shundan kelib chiqqan holda vazifalar odatda topshiriq sifatida gavdalanadi. Mazkur topshiriqni bajarib, biror natijaga erishish uchun, avvalambor, ma'lum usullar majmuasidan

---

¹² Inoyatov U.I., Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Inog'omova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob: Metodik qo'llanma.—Toshkent. Nizomiy nomidagi davlat pedagogika universiteti. 2012. —B. 122.

foydalaniladi. Bu usul turli vositalar orqali amalga oshiriladi. O'qituvchi yuqorida aytilgan usullar majmuasi vosita hamda materiallarni, ijtimoiy muhit holati va sharoitini o'zaro uyg'unlashtirgan holda darsni tashkil etadi. Mana shu oraliqda olib borilayotgan faoliyati esa interaktiv usul deb nomlanadi.

An'anaviy dars – ma'lum bir muddatga mo'ljallangan bo'lib, ta'lim jarayoni ko'proq o'qituvchi shaxsiga qaratilgan, o'tilgan mavzuni takrorlash, yangi mavzuga kirish, uni yoritish, mustahkamlash va yakunlashdan iborat ta'lim modelidir. An'anaviy ta'lim tizimida dars o'tishda ko'proq ma'ruza, savol-javob, amaliy mashq kabi usullardan foydalanadi. Va shu orqali faollik ko'rsatish o'qituvchigagina xos bo'lib, o'quvchilar bu vaziyatda faqatgina tinglovchi bo'lib qoladi, xolos. Bu tarzda o'qitilgan o'quvchilarning asosiy vazifasi asosan tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilganda qaytarish, kamdan kam holatlarda so'zlashdan iboratdir. An'anaviy ta'limdagi bir tomonlamalik amaliy mashg'ulotlarda ham yetakchilik qiladi. Bu tarzda qabul qilingan bilimlar juda tez unutiladi. Xususan, “amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrauning o'rganishlariga ko'ra, shaxsning tabiiy-psixologik imkoniyatlari muayyan shaklda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Ya'ni: Shaxs manbani o'zi o'qiganida 10%; ma'lumotni eshitganida 20%; sodir bo'lgan voqea-hodisani yoki jarayonni ko'rganida 30%; sodir bo'lgan voqea-hodisani ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50%; ma'lumotni o'zi uzatganda ya'ni so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida 80%; o'zlashtirgan bilimlarni o'z faoliyatiga tatbiq etganida 90% hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega bo'ladi”¹³. Shu sabab, bu hollarda an'anaviy dars

---

¹³ Мухамедов Ў. ва Б.Таълимни ташкил этишда замонавий интерфаол методлар. —Т.: 2016. – Б. 5.

samaradorligi ancha past bo'lib, o'quvchilar ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladi. Kamchiliklari sifatida shuni aytib o'tish joizki, o'quvchilar passiv ishtirokchi bo'lib qoladi, o'qituvchining to'la nazorati barcha o'quvchilar uchun motivatsiyani vujudga keltirmaydi, o'quvchilar o'qituvchi bilan bevosita erkin tarzda muloqotga kirisha olmaydi, eslab qolish darajasi hamma o'quvchilarda bir xil bo'lmaganligi sababli, sinf bo'yicha o'zlashtirish darajasi past bo'lib qolishi, mustaqil o'rganish va yechimlarni yechishda, qaror qabul qilish uchun sharoitlar yaratilmaganligini aytish mumkin. An'anaviy ta'lim berishdan farqli o'laroq, interaktiv o'qitish "ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari hisoblanadi. Hozirgi kun ta'limining asosiy maqsadlaridan biri dars jarayonida o'quvchilarni faollashtirish orqali ularga bilim olish yo'llarini o'rgatishdan iborat. Adabiyot darslarida ta'limning interaktiv usullardan foydalanish o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptiradi, guruhlarda ishlashga o'rgatadi, ko'pchilik oldida o'z fikrini mustaqil bayon etish, o'z nuqtayi nazarini asoslash malakalarini hosil qiladi. O'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mustaqil ijod qilishga o'rgatishi lozim. Dars jarayonida asosan uch maqsad ko'zda tutiladi: ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi. Bu uch maqsadni dars davomida amalga oshirish uchun interaktiv metodlarni qo'llab dars o'tish yaqindan o'qituvchiga ko'mak beribgina qolmay, samarali bo'lishiga zamin yaratadi. O'zlashtirilayotgan tajribani to'g'ridan to'g'ri o'quvchilarga o'zaro ta'sir harakati orqali yo'naltirish, interaktiv metodlarni qo'llab dars o'tishning asosi bo'lib, bunday yondashuvda o'qituvchi tayyor bilimlarni bermaydi, balki o'quvchilarni mustaqil izlanishga chorlaydi. Bugungi darsga qo'yiladigan eng muhim talablardan biri bu - har bir darsda o'rganiladigan mavzuning ilmiy asoslangan bo'lishidir, ya'ni darsdan ko'zlangan maqsad va o'quvchilar

imkoniyatini hisobga olgan holda mavzu hajmini belgilash, uning qay darajada murakkabligini aniqlash, avvalgi o'rganilgan mavzu bilan bog'lash, o'quvchilarga beriladigan topshiriq va mustaqil ishlarni aniqlash, darsda kerak bo'ladigan jihozlarni belgilash va turli xil qo'shimcha ma'lumotlar berib borish, ko'rsatmali, ko'rgazmali vositalar bilan boyitish, interaktiv metodlardan foydalangan holda darsda muammoli vaziyatlar yaratishdir.

• Interaktiv metodlarning ahamiyatiga quyidagilarni keltirish mumkin:

• “o'quvchilarda hamkorlikda ishlash ko'nikmasi shakllanadi;

• o'quvchilarda ijodiy va mustaqil fikrlash malakalari tarkib topadi;

• umumiy vazifalar yechimini topishda bir-birlariga ko'mak beradilar;

• o'quvchilar o'z ishlari natijasiga, o'qishga, ta'lim olishga shaxsan mas'ullikni his qiladilar”¹⁴.

Interaktiv usulning mazmuni quyidagilardan iborat:

Interaktiv ta'lim shunday tashkil qilinishi lozimki, unda auditoriyadagi barcha o'quvchilar harakatga kelishi kerak;

O'quvchi o'zini erkin his etishi va boshqalar bilan tortinmasdan fikrlasha olishi zarur;

Ta'lim beruvchi - dars jarayonini tashkil qiluvchisi hamda uni boshqarib, nazorat qiluvchisi hisoblanadi;

Bunday usullar natijasida o'quvchilarning bilim saviyasi oshib, fikrlash qobiliyati rivojlanishi zarur.

Interaktiv ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish, ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, seminarlar soni

---

¹⁴ Ahmedova H.O'zbek tili o'qitish texnologiyalari va loyihalash. —T.: Navro'z. 2016. —B. 50.

ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalar kiradi. Interaktiv usulda inson fikrlashni rivojlantiruvchi 60 dan ortiq interaktiv usullari mavjud. Shularga misol tariqasida aytadigan bo'lsak: "Aqliy hujum", "Pinbord", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Kichik guruhlarda ishlash", "Muzyorar", "Bumerang", "SWOT tahlil", "FSMU texnologiyasi", "Sinkveyn", "Charxpalak", "Keys- stadi", "Debat", "Zanjir", "Yelpig'ich", "Tushunchalar tahlili", "SMS", "SAN", "KBI", "Domino" va boshqalarni ko'rsatishimiz mumkin. Ushbu metodlardan "jahon adabiyoti" bo'limini o'qitishda qo'llash, oddiy va sodda, shu bilan birga ommaviyligi, o'qitish samaradorligini oshirishi hamda bilim oluvchining dunyoqarashini kengaytirishi bilan ahamiyatlidir.

Ta'lim bosqichlarida jahon adabiyoti namoyandalari va ularning asarlari o'quv dasturlariga kiritilgan.

Umumta'lim maktablarining 5-sinf adabiyot darsligida jahon adabiyotining yirik vakillari hisoblangan Ezop, J.Svift, H.K.Andersen, A.S.Ekzyuperi, N.Dumbadze kabi ijodkorlarning hayoti va ijodi o'rganiladi.

Umumta'lim maktablarining 5-sinf adabiyot darsligi "Jahon adabiyoti" bo'limi bo'yicha Ezop va uning masallariga bag'ishlangan 7-8-mavzularda "Audio topshiriq", "Taqdimot" kabi ZPTlarni qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. E'tiborli jihati shundaki, o'quvchilarning yosh jihati, psixologik holati, bilim saviyasiga qarab mos keladigan interaktiv metodlarni qo'llash yaxshi samara beradi.

Bugungi kunda mamlakatimiz ijtimoiy-ma'naviy hayotining barcha sohalarini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Ayniqsa, ta'lim-tarbiya tizimiga, ta'limning barcha turlarida o'quv-tarbiya jarayoniga axborot texnologiyalarini olib kirish orqali

ta'lim sifatini uzluksiz ravishda takomillashtirib borish, samaradorligini orttirishga keng e'tibor qaratilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010-yil 28-sentabrdagi RF-3501-sonli Farmoni, Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 21-fevraldagi 12-son bayoniga asosan "Elektron ta'lim" Milliy tarmog'ini tarkib toptirish loyihasi doirasida Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tizimida "Elektron ta'lim" tarmog'i shakllantirilganligi, ushbu tarmoq kontengentini boyitishda elektron ta'lim resurslari qamrovini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlash o'rinlidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida"gi farmonida ham "Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur o'zlashtirgan, davr talablariga javob beradigan yuksak malakali ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlash, umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va adabiyoti fanini o'qitishning yangi va samarali metodlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish" borasida ulkan vazifalar qo'yildi¹⁵.

Bu jarayonda multimedia ilovalarining vujudga kelishida mashg'ulotlar ssenariylarini yaratishda fan o'qituvchilari faoliyat ko'rsatishayotgan bo'lsa, texnik jihatdan kompyuter dasturchilari, audio-video muhandislar ijodkorligi muhim ahamiyatga ega. Nazarimizda, elektron adabiyotlarni yaratishni jadallashtirish muammosini hal qilish, avvalo, soha olimlari, metodistlar va fan o'qituvchilarining pedagogik dasturiy vositalar bilan yetarlicha tanish bo'lishi, pedagogik dasturiy vositalarni ona tili adabiyot ta'limi jarayoniga tatbiq qilishga doir metodik ko'rsatmalar

---

¹⁵ Abdullayeva M. O'zbek tili va adabiyotini o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish. Ma'ruza matnlari. – T.: 2017. – B. 43.

tayyorlanishiga bog'liq bo'lmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosini multimedia vositalari tashkil qilib, ularga audio, video vositalar, taqdimotlar, videodarslar, interaktiv mashqlar, test topshiriqlari, lug'atlardan foydalanish va boshqalar kiradi.

Multimedia (multimedia - ko'p muhitlilik) – bu kompyuter texnologiyasining turli xil fizik ko'rinishiga ega bo'lgan (matn, grafika, rasm, tovush, animatsiya, video va h.k.) va turli xil tashuvchilarda mavjud bo'lgan (magnit va optik disklar, audio- va video-lentalar va h.k.) axborotdan foydalanish bilan bog'liq sohasidir.

Multimedia texnologiyalarining afzalliklari va alohida xususiyatlarini sanab o'tamiz:

- turli xil ko'rinishdagi katta hajmdagi axborotlarni bitta diskda saqlash imkoniyati mavjud (bir necha bobli matnlarni, minglab yuqori sifatli tasvirlarni bir necha soatli film va rolidlarni hamda tovushli axborotlarni);

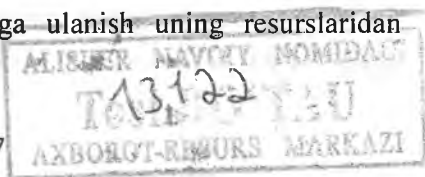
- sifati saqlangan holda ekranda tasvirlarni qismlarga ajratish yoki ularni eng qiziq hamda kerakli qismlarini kattalashtirish imkoni mavjud;

- grafiklar, tasvir va rasmlarni qiyosiy tahlil qilish, ularning ko'rsatgichlarini hisoblash, ilmiy o'rganish maqsadida dasturiy vositalar yordamida ishlov berish imkoniyati;

- tasvir yoki tasvirni yoritish maqsadida foydalanilgan matn hamda boshqa ko'rsatilayotgan axborotdan kalit so'zlarni yoki tasvirni kerakli qismidan ma'lumot olish hamda tushuntirishga kerakli axborotni ajratib olish imkoniyatlari mavjud;

- statik yoki dinamik tasvirga monand uzluksiz musiqa hamda boshqa audio ta'minotini olib borish;

- global Internet tarmog'iga ulanish uning resurslaridan foydalanish imkoniyati mavjud;

- grafik va tovush redaktorlari, kartografik axborot va matnlarga ishlov bera oladigan shaxsiy amaliy dasturlar bilan ishlash mumkin.

Bundan tashqari tasvirni yaxlit yoki bir qismini avtomatik ravishda ko‘rish, tanlangan joyini saqlab qolish va belgilab qo‘yish mumkin.

Multimedia

	Матн		Тасвир
	Анимация		Аудио
	Интерактивлик		Видео

Mazkur usul nafaqat “Jahon adabiyoti” bo‘limida balki adabiyotning deyarli barcha mavzularida qo‘llash, hattoki murakkab mavzularda ham foydalanish mumkin.

Ushbu usul o‘qituvchi bilan o‘quvchining munosabatlarini mustahkamlaydi va tomonlar bir-birlarini o‘zaro tushunishga asos yaratadi. Bu orqali ta‘lim oluvchining bilim, ko‘nikma va malakalari, qolaversa, mulohaza qilish qobiliyati rivojlantirilib, o‘quvchilarning kengroq fikrlashiga yo‘l ochib beriladi. Shundagina, erkin qaror chiqara olish, o‘zini nazorat qilish, biror masala bo‘yicha tahlil va tanqid qila olish, ijodiy yondashishga undashga sababchi bo‘ladi. O‘qituvchi va o‘quvchi ta‘lim jarayonida munosabatga kirishar ekan, ular o‘rtasidagi hamkorlik katta natijalarga erishishga asos bo‘ladi. Shunga ko‘ra o‘qituvchi interaktiv metodlardan foydalanganda bir necha qoidalarga amal qilishi lozim:

- dars o'tiladigan xonaning dars o'tishda qulayligiga e'tibor qaratish joiz. Ya'ni o'quvchilarni guruhlarga ajratganda, o'rin almashganlarida oson bo'lishi uchun qulay sharoit yaratilishi lozim;

- turli ijodiy vazifalar uchun kerakli bo'lgan jihoz va materiallarni tayyorlab qo'yilishi maqsadga mos keladi;

- o'quvchilarni katta yoki kichik guruhlarga bo'lganda alohida e'tiborli bo'lish talab etiladi. Guruhlashda tasodifiy raqamlab, qatorlab, ro'yxat bo'yicha yoki o'zlarining xohishlariga binoan qilish mumkin;

- vaqt masalasi eng asosiy masalalardan biri hisoblanib, vaqt reglamentiga e'tiborli bo'lish zarur;

- darsga, o'tilayotgan mavzuga barcha o'quvchilarni jalb qilib, qiziqтира olish;

- o'quvchilarning darsga tayyorligiga ahamiyatli bo'lish kerak.

Umumta'lim maktablarining 6-sinf adabiyot darsligining "Jahon adabiyoti" bo'limiga J. Rodarining "Hurishni eplolmagan kuchukcha" asari keltirilgan bo'lsa,

III chorak 37- mavzuda Muso Jalil va uning "Ishonma" she'ri kiritilgan hamda 46-47-mavzularda esa Abay va uning "Nasihatlar"i darslikdan o'rin olgan.

Shulardan J. Rodarining hayoti va uning "Hurishni eplolmagan kuchukcha" asari uchun dasturda 3 soat ajratilgan bo'lib, ijodkor hayoti va ijodi o'rganilgandan keyin mustahkamlovchi qismda **"Nuqtayi nazaring bo'lsin"** metodini qo'llash o'quvchilarda muayyan muammoni o'z nuqtayi nazari bilan tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi.

"Nuqtayi nazaring bo'lsin" usulida o'quvchilar o'rtasida munozara yuzaga kelishi va shu jarayonda o'z fikrlarini o'z sinfdoshlaridan ularning nuqtayi nazarini o'zgartirishga

ishontiradigan g'oyalarni eshitib, o'zgartirish yoki avvalgisini mustahkamlash imkonni berish maqsadida qo'llaniladi. O'qituvchi ochiqdan ochiq savollar bilan dars jarayonida faol bo'lmagan o'quvchilarni munozarada ishtirok etishga yo'naltiradi.

“Nuqtayi nazaring bo'lsin” metodini o'tkazish bosqichlari:

1. Tayyorgarlik: o'qituvchi sinfning to'rt burchagi yoki sinfning ma'lum ochiq joyiga to'rtta jadval osib qo'yadi.

2. Sinf o'quvchilaridan 6 yoki 8 nafar xohlovchini sinf taxtasiga chaqiradi.

3. Ishtirok etmayotgan o'quvchilarni band qilish uchun topshiriq beriladi.

Ushbu metodni boshlashdan avval o'qituvchi darsga yo'l-yo'riqlar berishi zarur, jumladan:

1. Biror bir fikr yoki mavzu o'qib berilganidan keyin o'quvchilar o'zlari mos deb bilgan jadvallar oldiga borib turishi kerak.

2. Agar muammoga sizni fikringizni o'zgartiradigan asosli dalil eshitsangiz, o'z o'rningizni bo'shatib, o'sha joyga o'tishingiz mumkin.

3. Sinfdozlaringizning ta'kidlariga o'z fikringizni bayon qilishga tayyor turing.

4. O'qituvchi darsda ishtirok etmagan o'quvchilarga topshiriq yoki vazifa beradi, masalan:

- ularning fikricha ahamiyatli tomonlarini yozib boring;
- dars davomida o'z o'rmini o'zgartirmagan o'quvchilarni yozib boring;

5. O'z nuqtayi nazaringizni asosli dalillar bilan ifodalashga tayyor turing.

- eng asosli dalillar berilgan javobni yozib borishni ham qatnashmagan o'quvchilarga vazifa qilib beradi"¹⁶.

O'qitishning interaktiv metodlari orqali ta'lim jarayoni shunday tashkil etiladiki, bunda o'quvchilar bilish jarayoniga to'liq tarzda jalb qilinib, o'rganuvchilarning bilgan va o'zlashtirayotgan bilimlari to'g'risida mustaqil fikr bildira olishga o'rganadilar. O'zlashtirilayotgan yangi mavzuni o'quvchilar hamkorlikda o'z fikr-mulohazalarini erkin bayon qila oladilar. Eng asosiy jihati o'quvchilar bir-birini qo'llab-quvvatlab, birdamlik asosida amalga oshiriladi. "Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan interaktiv faoliyat to'rt asosiy elementni o'zida mujassamlashtiradi: *o'zaro xayrixohlik, shaxsiy mas'uliyat, birgalikda hamda guruhlarda ishlash ko'nikmalari*"¹⁷.

Umumta'lim maktablarining 7-sinf adabiyot darsligiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu darslikning "Jahon adabiyoti" bo'limiga R.Hamzatov. "Ona tilim", "Kenja nevaram Shahrizodga" she'rlari, Ch. Aytmatovning "Oq kema" qissasi, Maxtumquli she'rlari hamda E.S.Tompsonning "Yovvoyi yo'rg'a" asarlari keltirilgan. Ularning asarlaridan parchalar keltirilgan. Aynan E.S.Tompson asarlarini o'qitishda ularning mohiyatini ochish uchun bugungi adabiyot o'qitishda innovatsion yondashuv muhim hisoblanadi. Ta'lim bosqichlarining 7-sinf "Jahon adabiyoti" bo'limi E.S.Tompsonning "Yovvoyi yo'rg'a" asarini o'qitishda "**Bumerang**" metodini qo'llash yaxshi samara beradi. Quyida "Bumerang" interaktiv texnologiyasi haqida ma'lumot beramiz:

"Bumerang interaktiv texnologiyasi – o'quvchilarni dars jarayonida, sinfdan tashqari turli adabiyot, materiallar bilan ishlash,

¹⁶ Toshkent viloyati xalq ta'limi xodimlarining qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlar. – T.: 2016. – B. 96.

¹⁷ Ahmedova H. O'zbek tili o'qitish texnologiyalari va loyihalash. –T.: Navro'z. 2016. —B. 52.

o'rganilgan materialni xotirada saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o'quvchilarni baholashga qaratilgan.

Mazkur texnologik mashg'ulot davomida o'quv materiallarni chuqur yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin fikrlashga qaratilgan.

U turli mazmun va xarakter (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo'lgan mavzularni o'rganishda yaroqli bo'lib, o'z ishiga og'zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi. Mashg'ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o'quvchi va o'qituvchi rolida bo'lishi, kerakli ballni to'plashga imkon beradi.

“Bumerang” texnologiyasi tanqidiy fikrlashni mantiqiy shakllantirishga imkoniyat yaratadi; xotirani, g'oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

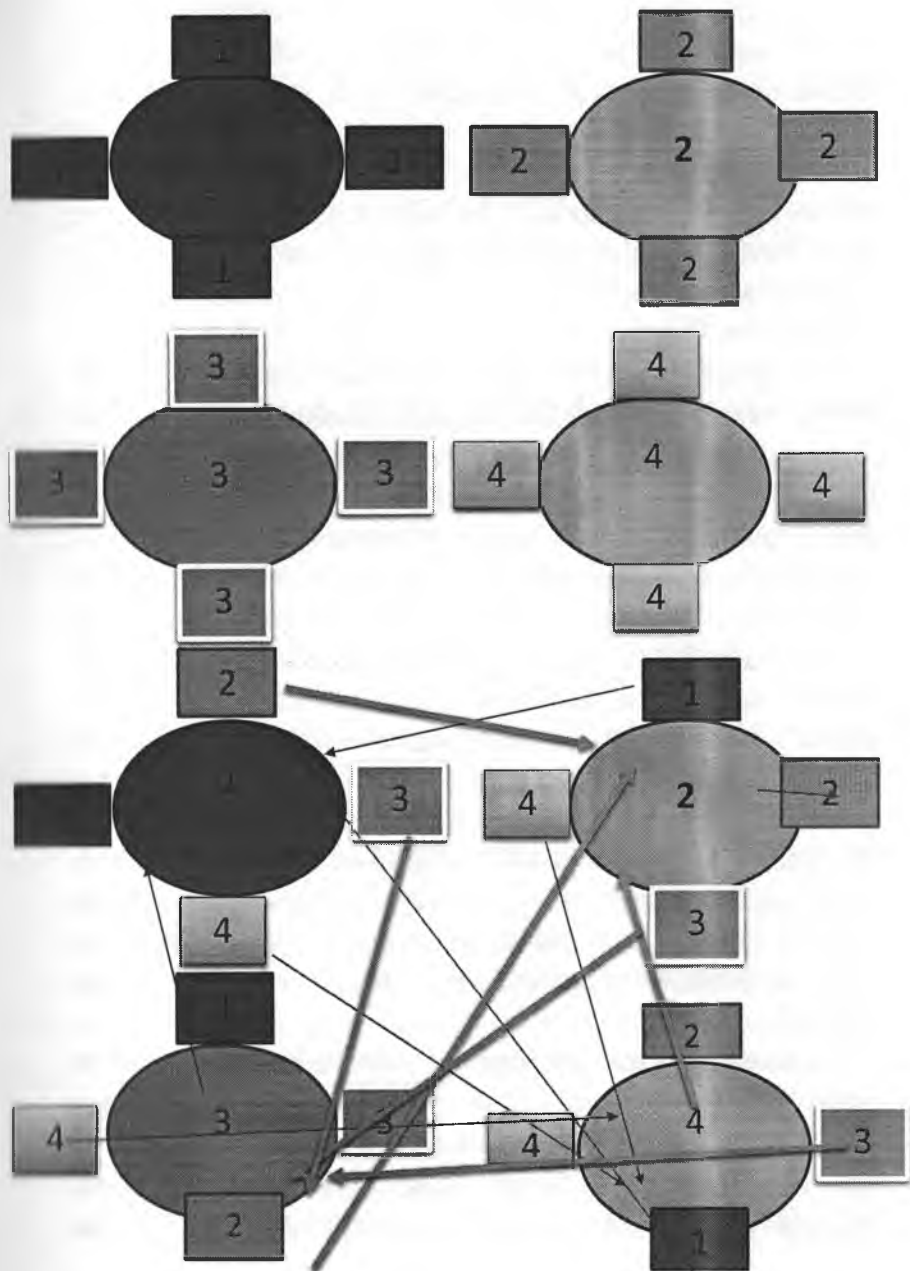
Ushbu interaktiv usul ta'lim bilan bir qancha tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamoa bilan ishlash mahorati;
- muomalalik;
- ko'nikuvchanlik;
- o'zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondashish;
- o'z faoliyatini samarali tashkil etish;
- o'zini xolis baholash”¹⁸.

---

¹⁸ Abdullayeva M. O'zbek tili va adabiyotini o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish. – Toshkent. 2017. – B. 77.

Umumta'lim maktablarining 8-sinf adabiyot darsligining "Jahon adabiyoti" bo'limidan Fuzuliyning "O'landan so'r...", "Ma'ni jondan o'sondirdi..." g'azallari;

R.Tagorning "Nur va soyalar" hikoyasidan parcha hamda S.Yesenin she'rlari o'rin olgan bo'lsa, 9-sinf adabiyot darsligining "Jahon adabiyoti" bo'limiga V.Shekspirning "Otello" tragediyasi, H.Haynening she'rlari, A.Pushkinning "Yevgeniy Onegin" hamda Ch.Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" romanlaridan parchalar keltirilgan.

Ushbu bebaho jahonga yuz tutgan asarlarning o'zbek kitobxonlariga yetib kelishida tarjimonlarimizning o'rni beqiyos. Ta'lim bosqichlarining adabiyot darsliklari "Jahon adabiyoti"ida bo'limiga kiritilgan asarlarning ko'pchiligida asar tarjimonlari haqida ma'lumotlar ketirilmagan. Jumladan, 5-6-sinf adabiyot darsliklarida keltirilgan badiiy asarlarni kim tarjima qilganligi kiritilmagan. Bunday jahon adabiyotining nodir asarlari tarjimonlarimizning beminnat xizmatlari asosida darsliklarga kiritildi, xalqimiz qo'liga yetib keldi. Quyida shu haqda qisqacha to'xtalib o'tmoqchimiz. "Abay nasihatlari"ni Nosir Fozilov tarjima qilgan bo'lsalar, "Kichkina shahzoda" asari esa Hayriddin Sultonov nomi bilan bog'liq. "Guliverning sayohatlari" asarini bo'lsa, Vahob Ro'zimatov hamda Sotiboldi Yo'ldoshevlar tarjima qilishadi. "Hellados" asarining 5- sinf o'quvchilari qo'liga yetib borishida tarjimon Nizom Komilning xizmatlari katta. Darslikdagi tarjima asarlar tarjimonlarning jonkuyarligi va tinimsiz mehnatlari evaziga vujudga kelmoqda.

Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishda o'quvchilarni jahon adabiyoti namunalari bilan yaqindan tanishtirish, umumbashariy qadriyatlarni targ'ib etuvchi ijod mahsullarini yosh avlod ongiga yetkazish, ularni dunyo yozuvchi va shoirlari asarlaridan bahramand etishga alohida e'tibor

qaratilmoqda. Zero, yaxshi asarlar tarixiy-madaniy qadriyatlarini, boy ma'naviy merosni o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi, ularning ma'naviy- mafkuraviy immunitetini mustahkamlaydi. Darsliklarda jahon adabiyoti namunalarining o'zbek tiliga o'girilgan bir qancha asarlari jamlangan. Adiblarning hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar, ularning hikmatli so'zlari, asarlarining yaratilish tarixi ham bayon etilgan. Yoshlarda badiiy adabiyotga mehr uyg'otish, kitob tanlash va mutolaa madaniyatini shakllantirishda jahon adabiyotining o'rni katta. O'quvchilar bu orqali dunyo adabiyoti manzaralarini kuzatishga, onggi tafakkurini boyitishga, ular qalbini ezgu g'oyalar bilan to'ldirishda jahon adabiyoti namunalari o'ziga xos "ko'prik" vazifasini o'taydi.

Har bir xalqni, o'z adabiyoti dunyoga tanitadi. Har bir millatning esa jahon taniydigan, sevadigan, ardoqlaydigan adibi yoki shoiri bo'ladi. Bizda Alisher Navoiy, ruslarda A.S.Pushkin, qirg'izlarda Ch.Aytmatov, inglizlarda esa V.Shekspir kabilar jahon taniydigan ana shunday buyuk siymolar hisoblanadi. Bizning tadqiqot ob'yektimiz 9-sinf adabiyotining "Jahon adabiyoti" bo'limi ekanligini inobatga olib, ushbu ijodkorlar asarlari tarjimonlari haqida to'xtalib o'tishni joiz deb bildik. Pushkinning "Yevgeniy Onegin" asarini dastlab o'zbek tiliga Oybek tarjima qilgan bo'lsa, darslikka M.Kenjabek tarjimasini kiritilgan. U Oybek tarjimasiga tayanib o'girgan va ayrim joylari o'zgartirilgan, tuzatishlar kiritilgan, mukammallashtirilgan holdagi nusxasi darslikdan o'rin olgan. Pushkin asarlarini Cho'lpon, G'.G'ulom, Mirtemir, E.Vohidov, A.Oripov, Muhammad Ali, A.Suyun, H.Xudoyberdiyeva, Zulfiya, A.Muxtor kabi ko'plab ijodkorlarimiz tarjima qilgan.

Keyingi asarimiz V.Shekspirning "Otello" tragediyasini G'afur G'ulom o'zbek tiliga tarjima qilgan. G'.G'ulom Shekspir asarlarini tarjima qilib, "Tanlangan asarlar" besh jildlik kitob

holida G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida 1981-yil nashr ettiradi. Ushbu asarlar J.Kamol singari aslidan tarjima qilinmagan bo'lsa-da, ya'ni tarjimon uning asarlarini rus tilidan o'girgan bo'lsa ham asl mazmuni o'zida saqlangan. Shekspirning o'lmas asarlarini H.Olimjon, Sotti Husayn, Cho'ipon, M.Shahzoda, Yashin, Uyg'un, T.To'la, G'.G'ulom, Q.Mirmuhammedov, J.Kamol kabi bir qator mashhur yozuvchi-tarjimonlar tomonidan ommaga tanishtirilgan. Keyingi paytda Shekspir asarlarini o'zbek tilida keng tarqalishiga sabab, uning asarlari umrboqiyliigi va tarjimon Jamol Kamol say'-harakatlari evaziga vujudga keldi. O'zbek o'quvchilari Rumiyy va Shekspir singari jahon klassiklarini Jamol Kamol orqali o'qishadi. Xususan, uning tarjimasida Nizomiy Ganjaviy, Farididdin Attor, Rumiyyning olti kitobdan iborat "Ma'naviy masnaviy" asarini, buyuk ingliz dramaturgi V.Shekspirning o'nlab asarlarini bevosita ingliz tilidan, A.Pushkinning "Motsert va Sal'eri", Yan Raysinning "Oltin tulpor" asarlarini rus tilidan o'zbek tiliga o'giradi. J.Kamol she'rlari o'nlab tillarga tarjima qilinadi. Shekspir asarlari haqida tarjimon quyidagicha fikrlarni bildiradi: "Shekspir ijodi – bashariyatning buyuk darsxonasi. Aqlimni tanibmanki, Shekspirmi o'qiyman. Bir necha yil chet el adabiyotidan, Shekspir ijodidan institut talabalariga dars berdim. Keyin tarjima qilishga kirishdim. Shekspir tufayli ingliz tilini o'rgandim. Shekspir saylanmasining besh tomligini nashrga tayyorladim. "Hamlet", "Otello", "Makbet", "Antoniy va Kleopatra", "Afinalik Timon" kabi asarlarini inglizchadan tarjima qildim va ular "Jahon adabiyoti durdonalari" seriyasida nashr etilmoqda¹⁹", - deydi tarjimon Jamol Kamol. Agar ikkala ijodkor-tarjimonlarni bir-biriga qiyoslaydigan bo'lsak, asar dastlab G'.G'ulom orqali bizga yetib kelgan. Aynan

---

¹⁹ Muhammadiyev N. Taniqli adabiyotshunos olim va tarjimoni Jamol Kamol. // Yoshlik – 1989. – № 4. – B. 23.

“Otello” asarining ikkita tarjimasini bir-biriga qiyoslasak, ularda katta farq yo‘qligiga amin bo‘ldik. Mazmuni saqlangan holda G‘.G‘ulom rus variantiga tayanib ish ko‘rgan. Ba‘zi juz‘iy o‘zgarishlar kuzatilgan, xolos. Shuning uchun ham darsligimizga G‘.G‘ulom tarjimasi kiritilgan.

Chingiz Aytmatovning asarlari jahon xalqlari tomonidan sevib o‘qiladi. Uning asarlari inson qalbidagi nozik tuyg‘ularni junbushga keltiradi. Insoniylik, vatanparvarlik, erk, mehr-muhabbat, sadoqat, burch kabi tushunchalar asarlarida aks etadi. Shuning uchun ham ta‘lim bosqichlarida uning bir qancha asarlari darsliklarga kiritilganligi bejizga emas. Masalan, 7-sinf adabiyot darsligining “Jahon adabiyoti” bo‘limiga “Oq kema” asari kiritilgan. Taniqli adabiyotshunos olim, ijodkor tarjimon Asil Rashidov uzoq yillardan beri Chingiz Aytmatov hayoti, ijodini o‘rganish bilan shug‘ullanadi. Uni haqli ravishda Aytmatovning o‘zbek tarjimoni deb bilishadi. Shu bilan birga, u Aytmatov asarlarining o‘zbek kitobxonlariga muhabbatli targ‘ibotchisi²⁰. Asil Rashidov Ch.Aytmatov asarlarining ilk tarjimoni. Adibning juda ko‘plab asarlari A.Rashidov tarjimalari orqali bizga yetib kelgan. Aytmatov asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilish bilan cheklamay, ularni kitobxonlar o‘rtasida qariyb ellik yildan buyon muhabbat va izchillik bilan targ‘ib-tashviq qilib keladi. Asil muallimning Aytmatov asarlariga tahlillari va o‘ziga xos sodda, ishonarli talqinlari kitobxonni Aytmatovga yaqinlashtiradi, muhabbat uyg‘otadi, bu asarlarni qayta qayta o‘qishga chorlaydi. Asil muallim o‘quvchini o‘qishga ilhomlantardi, hayotiy, ma‘naviy saboqlar chiqarishga ko‘maklashadi. Axir adabiy tahlil va talqindan kuzatiladigan bosh maqsad shu emasmi!²¹.

²⁰ Komilova S. Asil Rashidov Aytmatov targ‘ibotchisi. // O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati. – 2009. – № 3. - B. 15.

²¹ Komilova S. Asil Rashidov Aytmatov targ‘ibotchisi. // O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati. – 2009. – № 3. - B. 15.

Tarjimon Aytmatov asarlarini tarjima qilganligi haqida shunday deydi: “Qirg‘iz adabiyotiga dabdurustdan kirib qolishimga sabab, Chingiz Aytmatovning ijodi, xususan, uning ohangrabodek o‘ziga tortgan “Jamila” qissasi bo‘lsa, bu yo‘ldagi so‘qmoqlarda ilk bor beminnat shamchiroq tutgan saxovatpesha G‘aybulla Salomov edi. “Jamila”dan keyin “Sarvqomat dilbarim”, “Alvido, Gulsari”, “Oq kema”, “Asrga tatigulik kun” asarlari tarjimasida ustida o‘tirgan paytlarimda ham do‘stim menga ko‘makdosh bo‘ldi²².”

Asar nomi turlicha ekanligini ko‘rishimiz mumkin: “I dolshe veka dlitsya den” romani tarjimasida A.Rashidov do‘stlarining bahsi ibratli bo‘lganini aytadi. Ya’ni dastlab “Asrga tatigulik kun” deb o‘g‘irilgan bo‘lsa, biroz vaqt o‘tib qirg‘izcha nasri “Ko‘lum qaritar bir kun” (“Asrni qaritgan bir kun”) nomi bilan nashr ettirilgach, “Asrni qaritgan kun” deb o‘zgartirilgani to‘g‘risida aytib o‘tganlar.

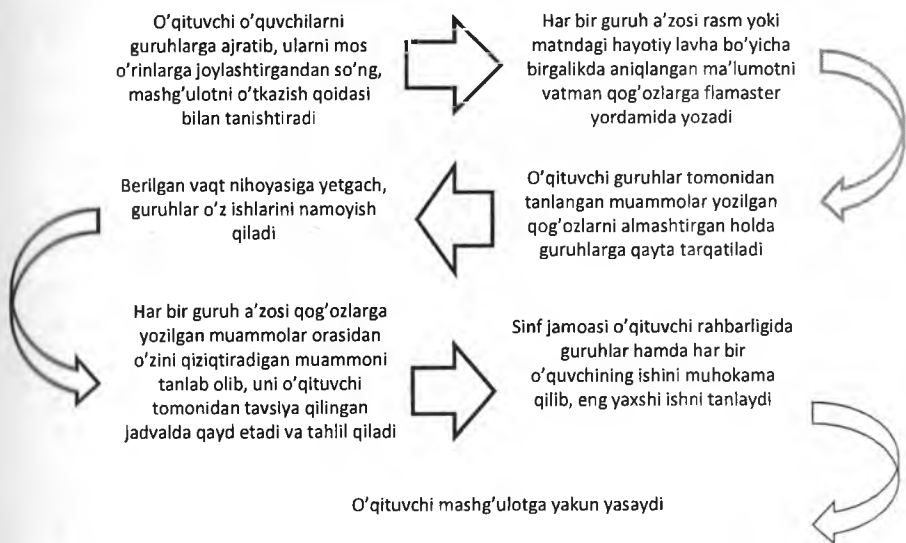
B.To‘xliyev, B.Karimov, K.Usmonovlar boshchiligidagi o‘rta ta’lim muassasalarining 10-sinf va o‘rta maxsus kasb- hunar ta’limi muassasalarining o‘quvchilari uchun darslik-majmuasida jahon adabiyoti bo‘limiga J.Londonning “Hayotga muhabbat” va A.Dodening “So‘nggi saboq” hikoyalari kiritilgan.

A.Rafiyev hamda N.G‘ulomovalar hammuallifligidagi akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darsligining “Jahon adabiyoti” bo‘limiga J.Rumiyning ruboiylari, S.Sheroziyning g‘azallari, J.Londonning “Hayotga muhabbat” hikoyasi, Ch.Aytmatovning “Jamila” qissasidan parcha kiritilgan.

Ushbu darslikda J.Londonning “Hayotga muhabbat” asarini “Muammo” texnologiyasi asosida o‘qitish darsni samarali tashkil qilishga xizmat qiladi.

“Muammo” texnologiyasi o‘quvchilarni mavzudan kelib chiqib, turli muammoli masala yoki vaziyatlarning to‘g‘ri yechimini topish, muammo mohiyatini anglashga doir malakalarini shakllantirish, yechimning ayrim usullari bilan tanishtirish, yechimni topish uchun mos usullarni to‘g‘ri tanlash, muammoning kelib chiqish sabablari, shuningdek, yechimni topishga yo‘naltirilgan harakatlarning maqsadga muvofiqligini aniqlashga o‘rgatadi.

Ta’lim jarayonida **“Muammoli ta’lim texnologiyasi”**ni qo‘llash quyidagicha kechadi:

O‘quvchilar topshiriqni individual ravishda bajarishlari uchun o‘qituvchi tomonidan quyidagi jadval tavsiya etiladi²³:

²³ Мухамедов Ў., Усманбаева М., Рустамов С. Таълимни ташкил этишда замонавий ингерфаол методлар. - Т.: 2016. – Б. 31.

Muammo turi	Muammoning kelib-chiqish sabablari	Muammoning yechimi yo'llari
1.		
2.		
...		

Ushbu metodlarning xarakterli jihati biror masala yoki mavzu yuzasidan bitta asosga, g'oyaga tayanishni inkor etadi. Muloqot jarayonida o'quvchilar har tomonlama keng fikrlashga o'rgatibgina qolmay, vujudga kelgan muammodan chiqib ketish va qanday xulosaga kelishga turtki bo'ladi. Qolaversa, alternativ fikrlarni taroziga tortib ko'rish orqali, o'ylab qaror chiqara olish, tanqidiy fikrlash va muloqot qilishga o'rgatadi. Shunga ko'ra, dars individual, juft, katta- kichik guruhli tarzda tashkil etiladi. Multimedia, ko'rgazmali vositalar, rolli o'yinlar qo'llaniladi.

Ta'limning keyingi bosqichlariga nazar tashlaydigan bo'lsak, B.To'xliyev muallifligidagi akademik litsey o'quvchilari uchun mo'ljallangan Adabiyot (majmua) darsligining I bosqichida "Jahon adabiyoti" namoyandalaridan Rudakiy va Firdavsiyning hayoti va ijodi o'rganishga kiritilgan. Aynan mumtoz badiiy asarlarni o'qitish ba'zi jihatlariga ko'ra mushkuldek tuyuladi. Biz bilamizki, uzoq asrlar davomida nafaqat o'zbek adabiyotida, balki jahon adabiyotida an'anaviy tarzda she'riy asarlar yozish yetakchilik qilgan. Nasriy asarlar esa murakkab xarakterga ega bo'lib, she'riy va nasriy matnlarning aralash kelishi ustuvorlik qiladi. Shuning uchun ham biz bunday asarlar tahlilida janr xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashishimiz lozim.

Ushbu o'rinda g'azallarni tahlil qilishda, ularning mazmun va mohiyatini ochishda quyidagi usullarni qo'llagan holda o'qituvchi

o‘z maqsadga yetibgina qolmay, balki, o‘quvchilarning ham o‘rganilayotgan mavzuni yaxshi o‘zlashtirishi hamda qiziqishini orttirishga sabab bo‘ladi:

“Sharhlab o‘rganish”, “Usuli hijo”, “Ilmi qiroat”, “Lug‘at bilan ishlash”, “Ilmi bayon”, “Ilmi g‘ariba”, “Ilmi insho”, “Ilmi mantiq”, “Ilmi muammo”, “G‘azal tahlili” kabi usullarni keltirishimiz mumkin. AL adabiyot darsligining aynan “Jahon adabiyoti” bo‘limida keltirilgan Rudakiy ijodini o‘qitishda ham shu usullarni qo‘llash mumkin. Yuqoridagi metodlardan misol tariqasida **“G‘azal tahlili”** usuliga to‘xtalib o‘tamiz.

Ushbu metodni qo‘llashning asosiy bosqichlari quyidagicha kechadi:

1. G‘azal vazni aniqlanadi va paradigmasi chiziladi.
2. Tushunilishi qiyin bo‘lgan so‘zlar lug‘ati tuziladi.
3. G‘azalning baytma-bayt nasriy bayoni beriladi.
4. G‘azalning g‘oyaviy yo‘nalishi va mazmuni tahlil etiladi.
5. G‘azaldagi obrazlar aniqlanadi.
6. She‘riy san‘atlar tahlil etiladi.

Metodlarni tasniflashda ularni **“interaktiv metodlar, interaktiv ta‘lim strategiyalari, interaktiv grafik organayzerlarga ajratiladi”**²⁴.

“Hozirgi kunda eng ommaviy interaktiv ta‘lim metodlari quyidagilar sanaladi:

1. Interaktiv metodlar: “Keys-stadi”, “Debat”, “Domino”, “Blist-so‘rov”, “Modellashtirish”, “Hamkorlik”, “Ijodiy ish” va boshqalar.

2. Interaktiv ta‘lim strategiyalari: “Aqliy hujum”, “Bumerang”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Pinboard”, “Zanjir”,

---

²⁴ www.shuhratbek.uz sayti. Interfaol ta‘lim metodlari

“Zig-zag”, “Muzyorar”, “Qarama qarshi”, “Suhbat”, “Qarorlar shajarasi”, “Ajurli arra”, “Yumoloqlangan qor”, “Muloqot” va boshqalar.

Interaktiv metodlar tarkibidan interaktiv ta’lim strategiyalari kabi turga ajratishga sabab guruhlar ishini tashkil qilishga asoslangan strategik yondashuv orqali amalga oshiriladi.

3. Interaktiv grafik organayzerlar: “BBB”, “Venn diagrammasi”, “Toifali jadval”, “T-Jadval”, “Sinkveyn”, “SWOT”, “Insert”, “Qanday?”, “Nima uchun?”, “Klaster”, “Tushunchalar tahlili”, “Ikki tomonlama kundalik”, “Assesment” va boshqalarni kiritish mumkin.

O’quv jarayonida interaktiv metod turlari sodda tarzda ko’rinsada, ulardan amaliyotda foydalanishga o’qituvchining ma’lum darajada bir nechta omillarni bajarishni taqozo qiladi. Ushbu omillarga to’xtalib o’tadigan bo’lsak, ular quyidagilarni tashkil etadi: 1) ish tajribasi; 2) metodik malaka; 3) tayanch pedagogik-psixologik bilimlar; 4) tashkilotchilik qobiliyati; 5) didaktik vositalar (axborot, tarqatma materiallar, dars jihozlari) ga ega bo’lishi; 6) o’quvchi-talaba va ularning guruhi o’rtasidagi o’zaro munosabatlarning ishonch va hurmatga asoslanishi; 7) o’quvchi – talaba guruhining o’zaro hamkorlikka erisha olishi; 8) axborotlarni taqdim etishda xilma-xil metod, vositalarni samarali, o’rinli, maqsadga muvofiq va o’zaro moslikda qo’llashga erishishi²⁵. Interaktiv metod turlarini qo’llash jarayonida sinf o’quvchilari ya’ni bilim oluvchilar guruh, jamoa yoki juftlikda ishlash malakasiga ega bo’ladi, tengdoshlari orasida o’z fikrlarini mustaqil va erkin tarzda ifodalashga kirishadi, o’zini, qolaversa, boshqalarni ham xolisona baholay olish qobiliyati shakllanadi, o’ziga bo’lgan ishonch tuyg’usini hosil qiladi, yuzaga kelgan

²⁵ Tashpulatova F. Interfaol ta’lim va uning turlari // Til va adabiyot ta’limi jurnali, 2017. № 8 —B. 22.

vaziyatlar orqali yechimini izlashga va undan chiqib keta olishga undaydi. Ahillik, birdamlik kabi tuyg'ularni yuzaga chiqishida hamda o'zgalarga nisbatan hurmat, tinglash kabi axloqiy xislatlarni paydo bo'lishiga asos bo'la oladi.

“Interaktiv ta'lim turlari tamoyillari: 1) mashg'ulot ma'ruza emas, balki jamoaning umumiy ishi; 2) guruhning tajribasi pedagogning tajribasidan ko'p; 3) o'quvchi-talabalar yosh, ijtimoiy mavqe va tajribaga ko'ra o'zaro teng; 4) har bir o'quvchi-talaba o'rganilayotgan muammo yuzasidan o'z fikrini aytish huquqiga ega; 5) mashg'ulotda o'quvchi-talaba shaxsi tanqid qilinmasdan, balki fikr tanqid qilinishi mumkin; 6) bildirilgan g'oyalar o'quvchi-talabalarning faoliyatini boshqarmaydi, balki fikrlash uchun ma'lumot bo'lib xizmat qiladi”²⁶.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ta'lim texnologiyasida interaktiv metodlarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Yosh avlodni ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi jihatdan oldimizga qo'ygan maqsadga erishishda ko'prik vazifasini o'taydi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari (BKM) shakllanib rivojlanishida yordam beradi. Yuqorida aytib o'tilgan xususiyatlarga qo'shimcha ravishda har tomonlama fikrlashga o'rgatish orqali yangi g'oyalar paydo qilishga sabab bo'ladi va bu o'z - o'zidan raqobat vujudga keltiradi. Raqobat yuzaga kelgan joyda yuksalish, rivojlanish bo'ladi. Interaktiv metodlar o'quvchini har tomonlama yetuk va barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan usullar bo'lib, bilim olish saviyasini ko'tarish va samaradorlikni oshirishga qaratilgan turli xil metodlar yig'indisidir.

---

²⁶ Tushpulatova F. Interfaol ta'lim va uning turlari. // Til va adabiyot ta'limi. 2017, № 8.—B. 22.

LIRIK, EPIK VA DRAMATIK ASARLARNI O‘RGANISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Badiiy asarlar an'anaviy ravishda uchta guruhga - lirik, epik, dramatik turlarga ajratiladi. Adabiy turlarning har biri tarixan vujudga kelgan. "Adabiyot tarixida dastlab hayotni tasvirlashning epik va lirik usullari paydo bo'lgan. Keyinroq shu ikki usulning qo'shilishi natijasida dramatik usul kelib chiqqan"²⁷.

Epos (yunoncha epos - rivoya, hikoya, so'z) nutq kabi ma'noni ifodalaydi.

Ma'lum bir voqeani keng miqyosda hikoya qilishga asoslanadi va shu jihatiga ko'ra epik tur deb ataladi. Ya'ni unda odamlar, ularning xulq-atvori, asarda ro'y bergan voqealar va kishilarning unga munosabatlari tasvirlanadi. Ushbu turda bayon qilish muhim hisoblanadi. Nutq egasi so'zlovchi yoki bayonchi go'yo oldin bo'lib o'tgan voqeani hikoya qilayotgandek bo'ladi va ayni vaqtda turli holat va personajlar qiyofasini izohlab, tasvirlab o'tadi. Epik asarlarda hayot voqealari, odamlar bevosita ko'rsatilsa, lirik turda hayotning o'zigina emas, shoirning taassurotlari ifodalanadi. Dramatik asarda esa ham voqea-hodisa, ham ichki his-tuyg'u harakatlar asosida tinglovchiga ko'rsatib beriladi. Lirik tur va uning xususiyatlari haqida so'z yuritadigan bo'lsak, lirika (yunoncha "cholg'u asbobi") demakdir.

Lirika adabiy turning bir turi bo'lib, qadimdan shakllangan. Bu turning boshqa turlardan ajralib turuvchi va shakllantiruvchi jihati his-tuyg'u hamda ichki kechinmalarni tasvirlashi hisoblanadi. Epik va dramatik turdan farqi, voqeylikni tasvirlamaydi, undagi voqeylik lirik qahramonning ichki ruhiy olamini ifodalaydi.

---

²⁷ Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. - Т.: Ўзбекистон. 2002. – Б. 459.

Shuning uchun ham bu turning asosiy obrazi - lirik qahramondir. Lirik asarda subyektning ichki obrazi yaratilgani uchun ham, o'quvchi tasavvurida tashqi ko'rinishi bilan gavdalmaydi, lekin o'quvchi o'zini uning o'rniga ko'rib, qalb kechinmalarini uyg'otib, o'sha holatga tushadi, his-tuyg'ularini qitiqlab, ko'ngil tug'yonlarini tuyishga turtki bo'ladi.

Lirik asarda epik asarga o'xshash voqeabandlik, dramatik asarga xos dialogik holatlar ko'zga tashlansada, ichki kechinmani ifodalashga xizmat qiluvchi vositadir.

Dramada qahramonning kayfiyati ham, nutqi ham xatti-harakatlari orqali ifodalanadi. Shunga ko'ra ushbu turdagi asarlar asosan teatrga, sahnaga mo'ljallab yoziladi va dialog, monologlarga asoslanadi. Dramatik asarda muallif ishtirok etmaydi, biror yo'l ham ko'rsatilmaydi; baholash, xulosa chiqarishda kitobxon tajribasi asosida tahlil qiladi.

Jahon adabiyotining eng sara lirik, epik va dramatik asarlarini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanish texnologiyasini yaratish mavzuning ilmiy-amaliy asosini tashkil qiladi.

O'qituvchi adabiyot o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash jarayonida uchta turning o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishi, qolaversa, shu jihatlarni inobatga olib, interaktiv metodlarni xususiyatlariga qarab tanlay olishi va uni amaliyotga tatbiq etishi lozim.

Masalan, ta'lim bosqichlarida "Jahon adabiyoti" bo'limidagi epik turda yozilgan asar tahlilini amalga oshirish jarayonida, "Debat" metodni qo'llash orqali yaxshi natijaga erishishi mumkin.

"Debat" metodi. Ushbu metod asosida darsni tashkil qilishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad muammoning yechimini topishda o'quvchi o'zgalarni o'z yondashuvining to'g'riligiga ishonirishidir. O'quvchi fikrini aniq va mantiqiy bayon etish, buning uchun esa ishonarli dalillar va xulosalar topish

ko'nikmalarini shakllantirishda debatlarini tashkil qilish muhim ahamiyatga ega.

“Debat” (fransuzcha “Debattere” so‘zidan olingan bo‘lib, “Debats”- “bahslashmoq”) nafaqat yig‘ilish, majlislarda, balki, o‘quv mashg‘ulotlarida ham biror mavzu yuzasidan ishtirokchilar o‘rtasida o‘zaro bahs yuritish, ularning o‘zaro fikr almashishlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shu o‘rinda debat usulini qo‘llashda zarur bo‘lgan **“metodik tavsiyalar”**ga to‘xtalib o‘tamiz:

Debatlar mavzusini anglab yetishlari uchun o‘quvchilarga sharoit tug‘diriladi. Debatda qatnashish uchun iqtidorli o‘quvchilar tanlanadi va ular ikki guruhga ajratiladi: rezolyutsiyani qo‘llab quvvatlaydiganlar va ularga qarshi chiquvchi ishtirokchilar debatlarini o‘tkazish qoidasini o‘zlashtirib olgan bo‘lishlari kerak. Guruh sardori reglamentga rioya qilishni kuztuvchi-yordamchiga tayinlaydi. Bahslashuv natijasida o‘quvchilar nimalarni qo‘lga kiritishi mumkinligini tushunib yetsagina dars samarali bo‘ladi.

O‘quvchilarga shunday dalil-isbot topish ko‘nikmalarini o‘rgatish kerakki, natijada bildirilgan fikrni qarshi tomon muhokama qilishga o‘rin qolmasin. Shundagina o‘quvchilar tengdoshlarining qarashlarini hurmat qilishga yoki shaxsiy tasavvurlarini sinfdoshining fikri oldida ojiz ekanligini tan olishga o‘rganadi, eng asosiysi, ularda erkin fikr yuritish ko‘nikmalari shakllana boradi.

Debatlarni o‘tkazish tartibi:

O‘qituvchi va debat ishtirokchilari sinfdan joy olishadi. O‘rtaga tashlangan muammoni qo‘llab-quvvatlovchilar o‘qituvchining o‘ng tomoniga, qarshilar esa chap tomoniga joylashganlari maqul;

O'qituvchi qisqacha muhokama mavzusini va ikkala tomon g'oyalarini bayon qiladi va so'zga chiquvchilar uchun vaqt belgilaydi;

O'qituvchi qoralovchi guruh o'quvchilarining birinchisiga so'z beradi. Fikrini bayon qilish so'raladi. O'quvchi fikrlarini dalillar bilan ifodalaydi, so'ngra oqlovchi guruhga navbat beriladi va shu tartibda davom etadi;

Bahsni har doim qarshi tomon guruh boshlaydi, o'qituvchi bu sabablarni sinf taxtasiga yozib borishi ham mumkin, o'quvchilar bu sabablarga tegishli savollarga javob berishi mumkin, lekin o'z fikrining to'g'riligini oqlashga kirishib ketmasliklari kerak.

Muammo yuzasidan alohida o'quvchi, guruh yoki juftliklar tomonidan bildirilgan ekspertning fikrlari tinglanadi, fikrlar tahlil qilinadi. Debatda bildirilgan fikrlar yuzasidan xulosa chiqariladi va debat yakunlanadi²⁸.

Endi ushbu metodni umumta'lim maktablarining 5-sinf adabiyot darsligi "Jahon adabiyoti" bo'limiga kiritilgan N.Dumbadzening "Hellados" asari misolida ko'rib chiqamiz.

Bahs mavzusi: Yanguli fojiasiga uning o'zi aybdormi yoki axloqsizligi uchun qilmishiga yarasha jazo oldimi?

Ha

Javob: Chunki u otasi bilan Gretsiyaga ketishni istamagandi

Dallil: Shuning uchun ketmayman deganida otasidan tayoq yegandi

Yo'q

Javob: U o'z Vatani deb shu yerni ya'ni ulg'aygan ko'chasi, do'stlarini bilardi

Dallil: Mening Vatanim, mening Elladam bu Suxumi ... deydi

Ha

Javob: Yanguli Suxumidan ketmaslik uchun o'zini suvga tashlagan

Dallil: Ketayotganda otasi kemada uning qo'lini ushlab turgandi

Yo'q

Javob: U o'lishni istamagandi, shu yerda qolishini xohlagandi. xolos

²⁸ Toshkent viloyati xalq ta'limi xodimlarining qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlar. – T, 2016. – B. 97-98.

Dalil: Onasi yo'q, hatto eslolmaydi, otasi esa kecha-kunduz tomorqa bilan band edi. Bolaga esa shu yer aziz. Unga boshqa narsa kerakmas
Ha Javob: Yanguli bezori. axloqsiz edi
Dalil: O'tganning o'rog'ini, ketganning ketmonini olish uning kasbi edi
Yo'q Javob: Bunday bo'lishni u xohlamagan edi. O'sha muhit shunga majbur qildi
Dalil: Agar shunday bo'lmaganida uni ham urib, tepib ketishardi
Ha Javob: U bezoriligi bilan ko'chasining sardori edi
Dalil: Hamma bolalar unga bo'ysunardi, undan qo'rqishardi
Yo'q Javob: Agar ota-onasi uni tarbiyalaganida bunday mushtimzo'r bola bo'lmagan bo'lar edi
Dalil: Onasiz yetim, otasi esa bolasiga qarab, g'amxo'rlik qilganida unaqa hol kuztilmasdi, bola yomon yo'lga kirib bezori bo'lmas edi
Ha Javob: O'zi hayotda to'g'ri yurib kun kechirishi mumkin edi-ku. nega u boshqa bolalarga o'z zug'mini o'tkazadi
Dalil: Boshqalar kabi oddiy yashashi mumkin edi. Yanguli kelgan bolalarni o'ziga bo'ysunmaguncha urib, do'pposlardi. Jamolga ham shunday munosabatda bo'lgan
Yo'q Javob: U yashagan muhitda g'olib bo'lishni xohladi. Shundagina u erkin yashardi
Dalil: U faqat yashash uchun kurashdi, xolos
Ha Javob: Agar u shunday yomon bo'lmaganida, boshqalarga ozor bermaganida o'lib ketmagan bo'lar edi
Dalil: Jamolni, qolaversa, boshqa bolalarni qancha qiynagan. Qilmishiga yarasha jazo olgan
Yo'q Javob: Yanguli aslida yomon bola emas u faqat o'z uyi ko'chasini begonalardan himoya qilishga uringan hur, erkin bola edi
Dalil: Har qanday inson o'z vurtini begonalardan asragisi kelmaydimi?
Ha Javob: U otasi bilan ketishdan ko'ra o'limni afzal biladi
Dalil: Shuning uchun otasiga qarshilik ko'rsatgan
Yo'q Javob: Yanguli irodasiz, qo'rqqoq bola emas. U kuchli yigit. O'z Vatani ya'ni Suxumi ko'chasini "Hellada"si deb bilardi
Dalil: Yanguli qo'lini ko'ksiga qo'yib, u naqsh vatan- ichkariroqda, naq yurakning o'zida bo'ladi degan gapi buning dalili emasmi?!

Ha

Javob: Agar mard bo'lsa nega suvga o'zini tashlaydi, halok bo'lishiga ko'zi yetmaydimi, ahmoqlik qilayotganini o'zi sezmadimi?

Dalil: Sohilga o'zini kemadan tashlash o'zini o'ldirish-ku?

Yo'q

Javob: U otasiga norozilik bildirib qarshiyam chiqdi. ammo bunga u to'sqinlik qila olmadi

Dalil: Agar otasi uni tushinib, tashlab ketganida yoki birga qolib, yashaganda u o'lib ketmagan bo'lar edi

Ha

Javob: Uning o'limida, bunday bo'lishida otasi aybdor emasdi. o'zi shu yo'lni tanladi

Dalil: Otasi farzandini boqish, voyaga yetkazish uchun uzzakun mehnat qilardi. Birgina Yanguli uchun yashardi. Otasi ham o'z Vatanimi yangulidan kam sevmasdi. Uning "Hellada"si – Gretsiya edi. U ham do'stlari, yaqinlari, xotirlari bor joyga talpinadi, xolos

Yo'q

Javob: Agar otasi farzandini chin dildan ko'rganida uni tushunardi, qarshilik qilmasdi

Dalil: Hatto, bolasining bezoriligiga ham bee'tibor edi. To'g'ri yo'lga bohlamadi, tarbiya berib bolasi bilan yaqin bo'lmadi

Ha

Javob: O'z fojiasida aybdor. Chunki u boshi berk ko'chani, o'limni tanladi

Dalil: Kurashmadi, oson yo'lni tanlab, muammoni o'zicha bartaraf etib qutildi

Yo'q

Javob: U aynan shu Vatanda yashash uchun oxirgi nafasigacha kurashdi

Dalil: Taqdirga nisbatan isyon qildi

Ha

Javob: Yanguli hayotga oddiy ko'z, yengil yelpilik bilan qaradi

Dalil: Ko'nikib yashashdan ko'ra o'zi taslim bo'ldi, o'lib ketishini o'zi ham o'ylamagandi

Yo'q

Javob: U o'zini sohildan tashlamagandir.

Dalil: Balki bu bir baxtsiz, noxush tasodiy voqeadir.

Ha

Javob: Suxumi unga ota-bobosining yurtidan ham aziz, haqiqiy Vatani edi.

Dalil: Shuning uchun ham boshqa yerda yashashdan ko'ra o'limni o'ziga ravo ko'rgandir.

Yo'q

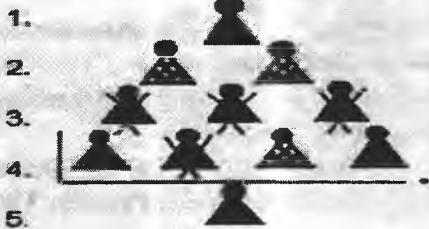
Javob: O'limni o'ziga ravo ko'rmadi. Vatani deb, - ko'chasi, bolalarni aytardi. Jamolni ham yaxshi ko'rib qolgandi. Ularni tashlab ketishni xohlamasdi, xolos. Dalil: U shu yo'l bilan qaytib kelib yana oldingidek yashashni, o'zini mustaqil, erkin his qiladigan, chang ko'chasida bolalar bilan o'yin-kulgi qilib kun kechirishni istab shunday qilgan.

Yangulining o'ziga xos vaqelik bilan bog'liq bo'lgan jihatlari oqlaydi	Yangulining o'zlik jihatlari zaifligini qoralaydi
U ko'cha bolasi, tarbiya ko'rmagan.	Lekin, Vatanga, do'stlariga mehr to'la qalbi bor bola edi.
Yanguli mard, qo'rqmas edi.	U bezori janjalkash bola edi.
U ketmasligi kerak edi.	Uni otasi majburladi.
O'zini suvga tashlamasligi lozim edi.	U o'lishni xohlamagandi. bunday bo'lishini kutmagan edi.
Yanguli o'zini idora qilishi kerak edi.	Otasining aytganiga quloq solishi shart edi.
Qalbiga qarshi chiqa olmadi.	O'zini o'ldirib, joniga qasd qilib gunoh ish qildi.
Bolalarni urib, do'pposlardi.	O'zining ko'chasini begonalardan qutqarishga, avaylashga uringan edi.
Sardorligini ro'kach qilib, kuchliligini maqtanishga urinib, bolalarni o'ziga bo'ysundirardi.	O'zini himoya qilgan edi, xolos.
Na o'qish va na yozishni bilardi.	Unda insoniylik jihatlari ufurib turardi.
Ota-ona tarbiyasini ko'rmagan.	Shunday bo'lsa ham Jamolning onasi o'lganini eshitib, undan uzur so'rab dalda bo'lgan. Ketayotganida ham ko'nglini ko'tarish uchun "Jamol, oyingni yaxshi ko'raman", - deya olgan bola aqli va kuchlidir!

Xulosa qiladigan bo'lsak, bu asar Vatani, vatanparvarlik, sadoqat, do'stlik, mehr-muhabbat haqidagi asar. Hikoyada Yanguli ismli bolaning qismati aks ettirilgan. Hikoya Jamol degan bola tilidan so'zlab beriladi. Undagi bosh obraz Yanguli hech qayerda

o'qimagan, onasidan go'dakligidayoq yetim qolgan, otasi bo'lsa uzzukun tirikchilik tashvishlari bilan band. Yanguli bir qaraganda u - ko'cha bolasidek, "o'tganning o'rog'ini, ketganning ketmonini olish" uning kasbiga aylanib qolgandek tuyiladi. Ushbu qahramon, garchi, maktab - ustoz ko'rmagan, ota-ona mehridan to'la bahramand bo'lolmagan bo'lsa-da, uning tabiatan nozik ko'ngli, mushohadaga moyil aql-u farosati bor! Yanguli fojiasida uning otasi aybdor deb ham ayta olmaymiz. Otasini ham tushunish kerak, chunki u ham o'z Vatanini Yangulidan kam yaxshi ko'rmaydi. Faqat uning vatani boshqa - Gretsiya - Ellada! Ushbu hikoyada Jamol ham, garchi hali yosh, o'yinqaroq bolaligi o'tib ketmagan bo'lsa-da, o'ziga xos xarakterga ega obraz hisoblanadi. Uning o'rnida boshqa bola bo'lganida, balki Yangulidan kaltak yeganidan keyin bu to'daga bo'ysunib ketardi. Jamol esa bu "to'da"ga bo'sh kelishni xohlamaganli, shu qat'iyligi, jasurligi, o'zini xor qildirib qo'ymasligi, oxir-oqibatda, "dushmanlari"ning do'st bo'lishiga, Yangulidek "zo'ravon" bilan ahil do'st bo'lib, mehrini qozonishga olib keladi. Jamolning hozirga qadar o'tkazgan hayotidagi eng fojiali kun - qadrdoni Yangulining o'limiga shohid bo'lgan kun. Hikoyada qator betakror inson xarakterlari borligini ko'rishimiz mumkin. Nodar Dumbadzening «Hellados» asarini sinchiklab o'qib, ko'pgina ma'nolar topishimiz, ruhiyatimiz va dunyoqarashimizni boyitishimiz mumkin.

"Hellados" asariga yoki Yanguli qahramoniga har bir o'quvchi "Sinkveyn" tuzishi topshiriladi va og'zaki tarzda o'qib eshittiriladi. Masalan:

1-o 'quvchi:

“Vatan”

Mehribon, aziz

Tug‘ilamiz, ulg‘ayamiz, yashaymiz

Kindik qonimiz to‘kilgan o‘lka

Diyor

2-o 'quvchi:

“Vatan”

Qadrdon, sevimli

Onamizdek aziz muqaddas diyor

Yurt

3-o 'quvchi:

Yanguli

Mard, jasur

Himoya qildi, kurashdi, isyon qildi

Vatanga bo‘lgan sadoqat timsoli

Vafo

4- o‘quvchi:

Jamol

Qat‘iyatli, qo‘rqmas

Qiyinaladi, kurashadi, erishadi

Qadrdon sodiq do‘st obrazi

Samimiy

"S" (Strength) ya'ni kuch

Yangulu asli greklik. Otasi Xristi Aleksandri mehnatkash inson. Yanguli hech qayerda o'qimagan. Onasi esa go'dakligida vafot etib yetim qoladi. Yanguli tarbiya ko'rmagan ko'cha bolasiga o'xshasada, u mard va jasur yigit.

Asardan parcha: "Bolalar! Men Yanguli Aleksandri, sizlar saylagan sardor, sizlarga Venetsian ko'chasining hur farzandlariga murojaat qilaman!... Mana bu rangpar kelgindi bizning mehmondo'stligimiz va muruvvatimizdan bahramand bo'lish o'rniga, Xudo siylagan yerimizni, dengizimizni, jamiki daryolarimiz oltin va kumushlarimiz, o'tloqlarimizni o'ziniki qilib olmoqchi...

"W" (Weak) ya'ni zaiflik

Otasi uni o'zi tug'ilib o'sgan yurtiga Gretsiyaga majburlab olib ketmoqchi bo'ladi va Vatani o'z Helladasini tark etadi.

Asardan parcha: Jamol bilan yaqin bo'lib qoladi. Bir kuni Jamollarning uyiga sut olib chiqqanida Jamol uning yuzini ko'rib qo'rqib ketadi va kim urganligini so'rganida Yanguli otasi ekanligini aytadi. Sababiga esa shunday javob beradi: ...
"Otam meni o'z yurtiga olib ketmoqchi. Ketmoqchi emasman... Otamning gapiga qaraganda, bizning yurtimiz, ona tuprog'imiz o'sha yerda..."

SWOT

"O" (Opportunity) ya'ni imkoniyat

Yanguli Gretsiyaga ketishni xohlamaydi va Jamolga shunday deydi :

"Mening Vatanim, mening Elladam bu – Suxumi, ko'cha, Chalbash; bu– Koka, Petya, Kuzlika, Fema, Qora dengiz, ko'prik..."

– U bir yutib olib, davom etti:

– Bu Mida... Qolaversa, sen...

"I" (Threat) ya'ni xavf-xatar

Yanguli o'z yurtdoshlari otasi bilan bobo yurtiga ketdi. Ertasi kuni esa Kelasuri daryosining quyilish joyida dengiz to'lqinlari bir bolaning jasadini sohilga chiqarib tashlagan ekan. Keksa baliqchilar ko'rib qolib tortib olib qumga yotqizishadi. Uning kimligini aniqlash uchun shu yaqin atrofdagi bolalarni chaqirishadi. Suvda cho'kkan odam tanib bo'lmas darajada shishib ketgandiki, biror belgi bilan aniqlanmasa bu ish oson kechmasdi. Uni Jamol taniydi. Yangulining chap ko'ksida "Hellados" yozuvidan tanib, karaxt bo'lib qoladi.

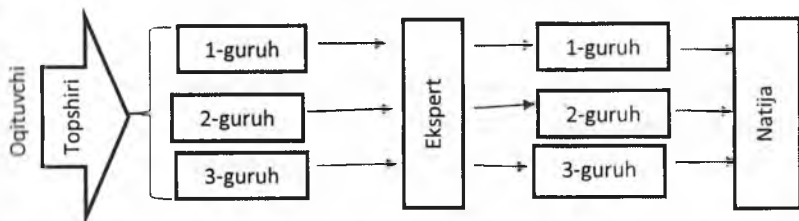
Ta'lim bosqichlarining 7-sinf adabiyoti darsligining "Jahon adabiyoti" bo'limidagi Ch.Aytmatovning "Oq kema" asari berilgan. Bu asarni o'qitishda "Ajurli arra" metodidan foydalanib, asarning syujeti, obrazlar tizimi va voqealar rivojini amaliy tomondan o'rganib chiqamiz.

"Ajurli arra". Ushbu usul hamkorlikda o'qitish texnologiyasi hisoblanib, 1978-yilda E.Aronson tomonidan ishlab chiqilgan. Pedagogik amaliyotlarda mazkur usulda kichik guruhlar 6-8 nafar o'quvchidan tashkil topadi. Metodning maqsadi shuki, kichik guruhlar faoliyati uzviy olib boriladi, barcha o'quvchilar to'liq jalb qilinadi, o'ylagan fikrlarini yozma bayon etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Dars davomida o'rganiladigan mavzu (badiiy matn) mantiqan tugallangan qismlarga ajratiladi. Har bir qism yuzasidan topshiriqlarning bittasini bajaradi va shu qism bo'yicha "mutaxassis-ekspert"ga aylanadi. So'ngra guruh qayta tashkil etiladi. Bu guruhlarda ekspert bo'lishi kerak. Ular o'zlari egallagan bilimlarni xuddi "arra" tishlari ketma-ket kelganidek, navbat bilan o'rtoqlariga bayon qilishadi. Mazkur guruhlarda o'quv materiali mantiqiy kema-ketlikda qayta ishlab chiqiladi²⁹

"Ajurli arra" metodining ahamiyati shundaki, o'qitish jarayonida o'quvchilarning hamkorlikda ishlashiga va qisqa vaqt ichida katta hajmdagi axborotlarni o'zlashtirishga imkon tug'iladi. O'qituvchi o'quvchilarga alohida axborotli paket tayyorlaydi. Unda darslik, qo'shimcha tarzda gazeta, jurnal kabi materiallar bo'ladi. Har bir o'quvchi 2 ta guruh tarkibida dastlab birlamchi (o'z uyi)guruhiga, keyin esa "ekspert" guruhiga birlashib o'quv elementlarini mustaqil o'rganadi.

---

²⁹ Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlar.Toshkent viloyati xalq ta'limi xodimlarining qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti. – T, 2016. – B. 55.

1-guruh matni “Oq kema” asarining boshlanishi darslikdagi³⁰ 91-betdan 106-betgacha keltirilgan bob bo‘lib, ular o‘zaro raqamlangan tarzda tarqatiladi. O‘quvchilar soniga qarab guruhlanib vazifa topshiriladi. 1-guruh a‘zolariga savollar tarqatiladi. Har bir berilgan matnga tayanib, topshiriqqa javob oladi. O‘zlashtirilgan matn asosida o‘quvchilar bir-biriga gapirib beradi. 2-guruh a‘zolari “Mo‘min cholning bolaga Shoxdor ona bug‘u haqidagi ertagi” qismi topshiriladi (106-116-betlar). 3-guruhga esa “Mo‘min cholning bug‘uni so‘yish” voqeasi asar yakuni keltirilgan parcha topshiriladi. Har bir guruh a‘zolariga alohida ekspert savollari ishlab chiqiladi va vazifa qilib berilgach ekspertga aylanishadi. 1-guruh ekspert guruhiga savollar quyidagicha:

1-ekspert savoli: Asar boshida bolaning ikki ertagi borligi haqida so‘z boradi. Siz bu ertaklarning qaysi ekanligini bilasizmi?

2-ekspert savoli: O‘sha paytda bola necha yoshda edi va uning nimalari bor edi?

3-ekspert savoli: Sizingcha bolaning xarakteri qanday? Uning tuya, egar, tank, bo‘ri kabi xarsangtohlari borligidan tabiatga munosabatini ifodalang.

4-ekspert savoli: Bolaning o‘t-o‘simliklar, gullarga nisbatan munosabati qanday?

³⁰ Yo‘ldoshev Q., Qosimov B., Qodirov V., Yo‘ldoshibekov J. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablaring 7-sinfi uchun darslik-majmua. – T, 2013. 91b.

5-ekspert savoli: Nimani bulutlar yaxshi biladi, bola qayerga ketishni xohlaydi?

6-ekspert savoli: Mo‘min chol, Bo‘key xola, eri O‘razqul, Saydahmad haqida gapirib bering.

7-ekspert savoli: Bola kim bilan suhbatlashishni yaxshi ko‘radi? “Endi biz uchtamiz - men, sen va durbin...”, - deb kim yoki nimaga aytadi?

8-ekspert savoli: Bolaning g‘alati orzusi bor edi, u qanday orzu? Oq kema haqidagi ertak qanday tugaydi?

1-guruh o‘quvchilari har biri o‘ziga berilgan matn va topshiriqqa asoslanib, taxminan javoblari quyidagicha bo‘ladi. Ular farmat qog‘ozga kerakli o‘rinlarni yozib borishadi. Bir-biriga galma-galdan voqealar rivoji haqida gapirib berishadi. Va shu orqali barcha a‘zolar asardan keltirilgan parchasi haqida ma‘lumotga ega bo‘lishadi.

1-ekspert javobi: Bolaning ikkita ertagi bor edi, birinchisi o‘ziniki “Oq kema” haqidagi, ikkinchisi bobosi aytib bergan ertak edi. Bola “Oq kema” ertagini o‘zi o‘ylab topgan bo‘lib, otasi kemada ishlaydi va qaytib kelishiga ishonardi. Bir kun durbinidan ko‘lga qarasa kema g‘oyib bo‘lgan va ertagi bu ertagi ham tugaydi.

2-ekspert javobi: O‘sha paytda bola yetti yoshni to‘ldirib sakkizga chiqqandi. Bobosi unga ko‘chma magazindan portfel olib bergandi. Bolaning portfeli, durbini, xarsangtoshlari va o‘t-o‘simliklari bor edi.

3-ekspert javobi: Bola tabiatan juda quvnoq va sho‘x edi. Bobosining tarbiyasi natijasida tabiatga mehr-muhabbati oshgan. Ularga bola boshqacha nazar bilan qarar va o‘z do‘sti yoki o‘yinchog‘idek munosabatda bo‘lib, ular bilan o‘ynardi va hatto, nom ham qo‘ygandi. Sarg‘ish bukri toshga tuya, bo‘riga o‘xshash qo‘ng‘ir-oq toshga bo‘ri, kattakon tankka o‘xshashini esa tank deb

atardi. Ularni juda yaxshi ko'rardi, toshlari orasida " yaxshi", "yomon", "ayyor", "ovsar"lari ham bor edi.

4-ekspert javobi: Bola tabiatni, umuman o'simlig-u gullar, xarsang tosh-u bulutlar, ko'lashi-yu narsalarini yaxshi ko'radi. Ayrim xavfli o'simliklar bilan ham kuniga o'n martalab jang qilib, chopib tashlardi. U o'zicha pechakgullarni eng aqlli va quvnoq gul deb atashiga sabab, tongda 1-bo'lib qarshi oladi, boshqa o'tlarga esa tongmi-tunmi farqi yo'q der edi. Shiroljinni sadoqatli do'st deb bilardi, chunki ko'ngilsizlik yuz bersa u yerda yig'lab panoh topardi.

5-ekspert javobi: Bola uzoq-uzoqlarga, uni hech kim topa olmaydigan joylarga bedarak ketishni xohlaydi. Uni hamma oh-voh tortib qidirishini, kuyinishlarini istashini bulut bilardi. Bulutlarga tikilsa, ular istagan orzularga aylana olardi. Bola uchun hamma narsani unutishga, ko'rganda chopdiradigan narsa bu ko'chma do'kon edi. Bola shunday o'ylardi: Ko'chma do'kon tosh yoki o't emas, u yerda kishining jonidan bo'lak hamma narsa bor, derdi. Biror narsa sotib olmasa ham ko'rish, kuzatish yoqar edi. O'sha payt barcha narsani unitardi va narsalarga maxliyo bo'lib, ketguncha qarab qolar edi.

6-ekspert javobi: Bobosini "Mo'min chaqqon" deyishardi, uni hamma bilardi, tanir edi. Ko'ngli ochiq, xushmuomala, sadoqatli, yaxshilik qilishga tayyorligi uchun shunaqa atashardi. Lekin uning qadriga yetmasdi. To'y-marakalarda xizmat qilishdan qaytmaydi, lekin biror marakaga uni aytishmasa qattiq xafa bo'lardi. Mo'min cholning kampiri va ikkita qizi bor. Bittasi bolaning onasi, ikkinchisi bolaning Bo'key xolasi edi. Bo'key xolasining eri O'rozqul bo'lib, ular farzandsiz edilar. O'rozqul amaldor bo'lgani uchun daladagi ishlarni qaynotasi va ishchi Seydahmad qilardi. Seydahmad yuvosh, baquvvat, uyquchi bola edi. O'rozqul ichib

kelsa Mo'min chol va Seydahmadga do'q urardi. Buvisi va Bo'key xola ham bolani yaxshi ko'rardi, lekin O'rozquluni yoqtirmasdi.

7-ekspert javobi: Bola o'zi bilan o'zi suhbatlashishni yaxshi ko'rardi. Portfelli bo'lgach, portfeliga gapirardi. Men, sen va durbin deb - o'zini, portfelini va durbinini aytardi. Unga turli xil noma'lum voqealarni so'zlab berardi. Bola durbin va portfeli bilan birga tevarak-atrofnii, dalalar, qishloqlar, tog' cho'qqisi-yu ko'lni, qishloqning chekkasidagi 4 yillik maktabni, qirg'oq, jarlik, o'rmonlarni zavqlanib, maroq bilan tomosha qilar va ular bilan ovinib, vaqt o'tganini, kech kirganini bilmay qolardi. U xuddi portfeliga barcha narsalarni ko'rsatganidek, u bilan suhbat qurardi.

8-ekspert javobi: U baliqqa aylanib qolishni va uzoq-uzoqlarga suzib ketishni xayol qilardi. U bobosi yasagan ko'labda kuniga yuz marta cho'milishni istardi. Baliqqa aylanmaguncha cho'milaveradi. U o'zini baliqdek tasavvur qilardi. Daryo bo'ylab oq kemaga qarab suzib ketishni xayol qilardi. Otasini oq kemada suzayapti deb o'ylardi. Bola baliqqa aylanishni shunchalik xohlaydiki, baliqning hamma joyi- tanasi, dumi, suzgich qanotlari, tangachalari unga o'tsa-yu, faqat ingichka bo'yinli, shalpangquloqli, tiralgan burunli boshi o'zida qolsa bas. U yaqinlari bilan xayrlashib, xayolan Issiqko'lga chiqadi va oq kemada uni otasi qutqarib olib keladi. Bola o'z holiga keladi va hammasini otasiga aytib beradi. Afsuski, bu bolaning o'y-xayoli edi. Bir payt qarasa, oq kema uzoqlashib bir nuqtaga aylanib qoldi. Ko'zdan g'oyib bo'ldi va u qaytib ko'rinmadi. Shundan keyin oq kema haqidagi ertak ham tugagan edi.

Ikkinchi va uchinchi guruhlarga ham shu tarzda topshiriqlar beriladi va ular javob berishib bir-biriga so'zlab berishgach, har bir guruhdan a'zolar olinib, ekspert guruh tashkil etiladi va ular ham bir-biriga o'rganib olganlari haqida ma'lumotlar berishadi va natijada ular asarni to'liq tushunib, o'zlashtirib olishadi. Keyin esa

yana dastlabki guruhlariga qaytib o'z guruhiga tushunganlarini gapirib berishadi va barcha o'quvchilar asar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishadi. Ushbu metod mavzuning murakkabligiga qarab bitta dars vaqtini olishi ham mumkin. Baholash tizimiga kelsak, guruhlarning faolligi, fikr bildirib, topshiriqni to'liq bajarishiga qarab baholanadi. O'qituvchi dars davomida bildirilgan noto'g'ri fikrlarni to'g'rilab, ularni to'ldirib, tushuntirib boradi va metodni yakunlashdan oldin asarga umumiy xulosa berib o'tadi.

Biz bilamizki, uzoq asrlar davomida nafaqat o'zbek adabiyotida, balki jahon adabiyotida an'anaviy tarzda she'riy asarlar yozish yetakchilik qilgan. Nasriy asarlar esa murakkab xarakterga ega bo'lib, she'riy va nasriy matnlarning aralash kelishi ustuvorlik qiladi. Shuning uchun ham biz bunday asarlar tahlilida janr xususiyatlarini hisobga olgan tahlil qilamiz. Quyida umumta'lim maktablarining adabiyot darsliklarida "Jahon adabiyoti" bo'limini o'rganishda lirik asarlarning ayrimlarini tahlil qilib ko'ramiz.

Ta'lim bosqichlarining 8-sinf adabiyot darsligining IV choragi "Jahon adabiyoti" bo'limida Muhammad Fuzuliy g'azallari, Robindranat Thakurning "Nur va soyalar" asari va Sergey Yesenin hayoti, she'rlaridan namunalar keltirilgan.

"Jahon adabiyoti" bo'limida lirik asarlarni o'rganishni Muhammad Fuzuliy va Sergey Yesenin lirikasi misolida ko'rib chiqamiz. 8-sinf adabiyot fani dasturida M.Fuzuliy hayoti ijodi va g'azallariga 2 soat ajratilgan bo'lib, 58-59- mavzularga to'g'ri keladi. Fuzuliy g'azallarini o'qitishda "Tushunchalar tahlili", "Ikki tomonlama kundalik", "Lug'at bilan ishlash", "Blits-so'rov" kabi metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Fuzuliy hayoti va ijodiga bag'ishlangan birinchi dars o'tilgach, o'tilgan mavzuni takrorlash qismida ushbu metodni qo'llash mumkin. Chunki 8-sinf o'quvchisi mumtoz adabiyotga doir tushuncha va atamalarni o'tgan bo'lsa-da, ular murakkab va o'zlashtirilishi qiyin bo'lgani uchun ularni takrorlab mavzuga bog'lagan holda o'tish yaxshi tushinishga sabab bo'ladi. O'quvchilarning har biriga “Tushunchalar tahlili” jadvali tarqatiladi, keyin uni to'ldirishlariga 3 daqiqa vaqt beriladi. O'qituvchi qisqa vaqt ichida o'quvchilarni individual tarzda baholay olish imkoniyatiga ega bo'libgina qolmay, o'quvchilar egallagan bilimlarini o'z fikrlari bilan erkin ifodalay oladi.

“Tushunchalar tahlili”

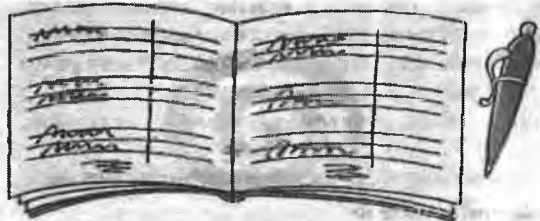
G'azal	
Tazod	
Matla'	
Maqta'	
Qofiya	
Radif	
Talmeh	

O'quvchilarning javoblaridan bittasini misol tariqasida keltiramiz:

G'azal	Arabcha so'z bo'lib, “oshiqona so'z yoki ayollar bilan yoqimli muomalada bo'lish” degan ma'noni bildirib, a-a, b-a, d-a, e-a... tarzida qofiyalanadi.
Tazod	O'zaro zid antonim so'zlarni qo'llash tazod san'ati sanaladi. Shoh va gado bir-biriga tazod bo'la oladi.
Matla'	G'azalning 1-bayti matla' deb atalib, undagi misralar o'zaro qofiyalanib a-a tarzida bo'ladi.
Maqta'	Maqta' arabcha “tugallanma”, “kesilish” kabi ma'nolarni ifodalab, g'azalning oxirgi baytiga aytiladi.

Qofiya	Bu soʻz arabcha soʻz boʻlib, “ergashish” degan maʼnoni ifodalaydi. Sheʼriy misralarning oʻzaro qofiyadosh boʻlib kelishi. Ikki turga: och va toʻq qofiyaga boʻlinadi.
Radif	Arabcha “otning orqasiga ergashib boruvchi” degan maʼnoni bildiradi. Qofiyadan keyin butun sheʼr davomida takrorlanib keluvchi soʻz yoki soʻz birikmasiga aytiladi.
Talmeh	Talmeh “naraz tashlash” maʼnosini bildirib, sheʼrda tarixiy shaxs yoki joy nomlari qoʻllanilishiga aytiladi.

“Ikki tomonlama kundalik” usuli ham Fuzuliy gʻazallarini oʻrganib, tahlil qilishda qoʻl keladi.

Berilgan fikr	Oʻquvchi fikri
Shifoyi vasl qadrin hajr ila bemor oʻlandan soʻr ³¹ ,	
Zuloli zavq shavqin tashnayi diydor oʻlandan soʻr	

Berilgan fikr	Oʻquvchi fikri
Shifoyi vasl qadrin hajr ila bemor oʻlandan soʻr,	Vaslning davosini qadrini hajr bilan bemor boʻlgan odamdan soʻra
Zuloli zavq shavqin tashnayi diydor oʻlandan soʻr	Suvning zavq-shavqini diydorga tashna boʻlgan insondan soʻra

“Lugʻatlar bilan ishlash” oʻrganilayotgan asardagi mujmal, tushunarsiz, izohtalab soʻzlarni taʼriflab, izohlash orqali

³¹ Ollinov S., Ahmedov S., Qoʻchqorov R. Adabiyot. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 8-shifli uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – T.:2014. – B. 143.

o‘quvchiga asar tushunarli bo‘lishida va undagi ilgari surilgan g‘oyani ochib berishda katta yordam beradi. Fikrimiz dalili sifatida M.Fuzuliyning “Mani jondan o‘sondirdi...³²” g‘azalida keltirilgan izohtalab so‘zlarni topishni **“Lug‘atlar bilan ishlash”** metodi orqali ifodalaymiz.

So‘zlar	Ma‘nosi
1.O‘sonmoq	
2.Qamu	
3.Uyodor	
4.Uyanmoq	
5.Bilmon	

So‘zlar	Ma‘nosi
1.Rind	
2.O‘tanmoq	
3.Ta‘n	
4.Zoyil	
5.Dagildim	

“Blits- so‘rov” jadvali orqali o‘quvchilar Fuzuliy qalam tebratgan janrlari va ularning soni qancha ekanligini bilishlari sinaladi va ularni tezkorlik va hozirjavoblikka undaydi.

“Blits-so‘rov” jadvali

	G‘azal	Qit‘a	Tarje‘-band	Tarki-band	Murabba	Muxam-mas	Ruboiy	Qasida
300 ta	+							
75 ta							+	
42 ta		+						
27 ta								+
Bir nechta			+	+	+	+		

³² Olimov S., Ahmedov S., Qo‘chqorov R. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – T.: 2014. – B. 147.

Jahon adabiyotining ko'zga ko'ringan yana bir vakili Sergey Yesenin she'rlarini o'qitishda "Hamkorlik kvadrati", "Audio topshiriq", "Sirli nuqtalar" metodidan foydalanib tahlil qilamiz.

"**Hamkorlik kvadrati**" usulini lirik turdagi janrlarda qo'llash mumkin, baytlar parchalanib, so'zlar aralashtirib tashlangan bo'ladi. O'quvchilar birgalikda she'rni o'z holiga tiklashib, parchalarni yig'ib, baytlarni hosil qilishi kerak bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning birgalikda ishlashiga, shu bilan birga xotirani mustahkamlashga yordam beradi. Quyida Sergey Yeseninning "Xurosonda bir darboza bor" nomli she'rini ushbu usulda qo'llab ko'ramiz.

1-guruhga tarqatilgan topshiriq:

Bir, darboza, bor, Xurosonda, yashar, ko'milgan, bir, ostonasi, gulga, unda, pari, Xurosonda, ruxsor, bor, man, darboza, hayhot, uni, ocholmadim.

Ushbu she'r quyidagicha yig'ilishi kerak:

Xurosonda bir darboza bor,
Ostonasi gulga ko'milgan
Unda yashar bir pari ruxsor,
Xurosonda bir darboza bor
Hayhot, uni ocholmadim man³³.

2-guruhga berilgan so'zlar:

Yetarli, kuch, ham, sochlarimdan, qo'llarimda, oltin, olgan, rang, pari, meni, ul, asir etdi, man, garchi, eshikni, qo'limda, kuchim, ocholmadim, ul, yetarli.

Ushbu she'r quyidagicha yig'ilishi kerak:

Qo'llarimda kuch ham - yetarli,
Sochlarimdan oltin rang olgan,
Asir etdi meni ul pari.

³³ Olimov S., Ahmedov S., Qo'chqorov R. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfl uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – T, 2014. – B. 178.

Qo'lda garchi kuchim - yetarli,
Ul eshikni ocholmadim man (178-bet).

“Audio topshiriq”.

Sergey Yeseninning “Dog‘lar ketmish majruh ko‘ngildan...” she‘ri audio vosita orqali qo‘yib eshittiriladi va ulardan she‘rning mazmuni so‘raladi. O‘quvchilar ikkita guruhga bo‘linadi va baytlar bo‘yicha galma-galdan javob berib borishadi.

1-guruhning 1-bandga javobi:

1-bandda oshiqning majruh ko‘nglidagi dog‘lar ketganligi, mastligi unda hech qanday vasvasa tug‘yonlarini qo‘zg‘amaganligini aytadi. Ya‘ni dardiga davoni choyxonada Tehron gulidan topganini aytadi.

2-guruhning 1-baytga javobi:

Ushbu baytda oshiqning bemor bo‘lgan qalbidagi dog‘lari ketganini va yor vasliga yetganligini, mast vasvasa bezovta qilmayotganini ko‘rsatadi. Ya‘ni bizning fikrimizcha, lirik oshiq Tehron guli deganda yorga nisbat bergan va uni choyxonada uchratganini aytib o‘tadi.

1-guruhning 2-bandga javobi: 2-baytda choyxonachi tasvirlanadi. Choyxonachi choyini maqtab, ruslar qoyil qolishini ularga may o‘rniga ham achchiq-achchiq choy tutishini aytadi.

2-guruhning 2-bandga javobi: Ikkinchi bayt 1-guruh aytganidek, choyxonachining barvasta, o‘ktamligi qolaversa, uning choyini ichgan rus qoyil qolishi-yu, ularga may va aroq o‘rniga ham choy tutishini keltirib o‘tadi.

1-guruhning 3-bandga javobi: 3-baytda oshiq mezbonga choyidan quyishini aytadi. U yerdagi turfa gullar deganda qizlarni nazarda tutganligi hamda ohu ko‘zini suzdi deb yor ko‘zini suzishiga ishora qilyapti.

2-guruhning 3-bandga javobi: Ushbu baytda lirik qahramon aytadiki, o'sha choyxonaga borib, choy ichmoqchi bo'lib o'tirganida oqshom payti ul pari ko'zini suzib o'tib ketganligini ta'kidlaydi.

1-guruhning 4-bandga javobi: Shoir aytadiki, o'z yurti Rossiyada qizlarni tutqinlikda saqlamasliklarini va majburiy tarzda emas, yorning o'z xohishi bilan sevishtirib aytib o'tgan.

2-guruhning 4-bandga javobi: Rostdan ham rus farzandi Eron yurtiga kelib, bir go'zalni sevib qoladi. Va u yerdagi ijtimoiy muhit, qizlarning tutqunligini ko'rib, o'z yurti bilan beixtiyor solishtiradi. Shunda hech qanday qurol yoki zug'um bilan yorni ushlab sevdira olmasligini ta'kidlab o'tadi.

1-guruhning 5-bandga javobi: Beshinchi bandning mazmunini aytadigan bo'lsak, agar o'sha tong yuzli dildor ya'ni yorug' yuzli yor oshiq oldiga noz bilan xirom etib boshiga shohi ro'mol, yo'llariga, oyoqlari tagiga Sheroziy gilamini solishini aytadi.

2-guruhning 5-bandga javobi: Bu baytda ijodkor shunday demoqchi: Oshiqning ichki kechinmalarini ta'riflaydi va yor bir bor uning oldiga noz bilan xirom aylab kelsa bas, mayli o'z yurtidagi qoidalardan kechib, shu yerning talablarini qilishga ko'nikishini aytadi.

1-guruhning 6-bandga javobi: Ushbu baytda choyxonachi yana tilga olinadi. Lirik qahramon o'zini shoir deb, choyxonachidan choy quyishini so'raydi va aytadiki, ehtiyot bo'lishini, ya'ni "bog'dagi gullar" dildorlarga ishora qiladi.

2-guruhning 6-bandga javobi: Ha, ushbu baytda lirik qahramon mezbondan choy so'raydi va bog'idagi gullarga ehtiyot bo'lishini, shoirdan gumon qilmasligini qistirib o'tadi.

1-guruhning 7-bandga javobi: She'rning oxirgi bandi ya'ni 7-bandda oshiq mezbonga qarata eshikka ko'p qarayverishini, chunki

gulbog'iga yo'l bor ekanligini aytadi. 3 - 4- misradagi so'z takror qo'llangani ya'ni gulruksor ko'zini suzganini ta'kidlayapti.

2-guruhning 7-bandga javobi: Lirik oshiq oxirgi bandni ham choyxonachiga murojaati bilan boshlaganligi gulbog'iga yo'l borligini aytadi, chunki gulruksor ko'zini suzganligiga sha'ma qiladi.

O'qituvchi tahlili: Ushbu she'r rus xalqining buyuk shoirlaridan biri bo'lgan S.A.Yesenin qalamiga mansub bo'lib, 7 banddan iborat. Yesenin G'arb shoiri bo'lsada, uning she'rlarida Sharq nafasi ufurib turadi. Yesenin she'rlari, satrlari qisqa, tili ravon. Lirik qahramonning hayotga, odamlarga munosabatda samimiyligida Sharq ruhi etib ko'zga tashlanadi. Ushbu she'rni ya'ni "Dog'lar ketmish majruh ko'ngildan..."deb boshlanuvchi she'ri ham Sergey Yeseninning "Fors taronalari" turkumiga kiradi. Mavzu mazmuniga to'xtaladigan bo'lsak, rus yozuvchining Eron go'zaliga oshiq bo'lib qolishi va uning sevgisi kuylanadi. Buni oshiq aynan bildirish uchun "Tehron", "rus", "sheroziy gilam", "Rossiya", "shohi ro'mol" kabi so'zlarni qo'llaydi. Eron va rus ayollari solishtiriladi va shu orqali ularga bo'lgan munosabat kabi masalalarni o'rta tashlaydi. Guruhlar aytib o'tganidek, "gul" timsoli bu go'zal yorni o'xshatyapti. Tehron chamanida bir gulga nogohon ko'zi tushib, unga oshiq-u beqaror bo'lib qolganligi va qalbida dard paydo bo'lganligini aytadi. Yor bir noz bilan ko'zini suzganida barcha dog'lar ko'nglidan ketganini bildiradi. U yana bir xirom etsa, rus yigitining ishqi kuchliligi ifodalab, hatto shu yerning urf-odatlarini qabul qilishga tayyorligini ifodalagan. Ya'ni Sharq an'anasiga ko'ra oila qurayotgan kelinchak barchaga noz bilan bukilib salom beradi va uning boshiga shohi ro'mol, yo'llariga sheroz gilam tashlanishi keltirib, oshiq ham agar yor uning yoniga kelib noz qilsa shunday qilishini aytadi. Ushbu satrlar mazmunida ijtimoiylikni ham ko'rish mumkin. Sharq va G'arb

qiyofasi, xotin-qizlarga munosabat, ayollarning erki turlichaligini solishtiradi va umuminsoniy qadriyatlarni ulug‘lab, sevgi-muhabbat uchun hech nima to‘siq bo‘laolmasligini aytadi. Chunki dil – qalb mulki, ko‘ngilning ishidir. Bu she‘r ilohiy Allohga qaratilgan desak ham noto‘g‘ri bo‘lmaydi. Chunki Sharq mumtoz adabiyotida yor, oshiq, mahbub deya Yaratgan nazarda tutilgan va uning vasliga yetishish orzusida ishq kuylangan.

Endi ushbu ijodkorning “Singlimga xat” she‘rini o‘rganamiz. Hozir xotirangizni sinab ko‘rgan holda “**Sirli nuqtalar**” metodini qo‘llaymiz. Ushbu she‘rning so‘zlari tushirilib qoldirilgan o‘rinlarga nuqtalar qo‘yilgan va shu joylar to‘ldirilishi kerak. Albatta, mos so‘zni topgan holda, 1-guruhga she‘rning 1-qismi, 2-guruhga esa 2-qismi topshiriladi.

“Singlimga xat”

Bizning ... (**Aleksandr**)

(**Delvig**) haqida

She‘r yozgan, madh etib kalla suyagin.

Qanday shirin,

Qanday olis aqida,

Xuddi ... (**gulbog‘**) ko‘ngilga yaqin.

Salom senga, singlim,

Salom, assalom.

Qadrdon dalalar salomat bormi?

Ayt, qalay parvarish qilmoqda... (**bobom**)

Ryazandagi bizning ... (**oluchazorni**)

O‘sha oluchazor

Bormi yodingda?

... (**otam**) sho‘rlik tinmay qilardi mehnat,

Bir parcha yeridan

Hosil olguncha

Omoch surib, qancha chekardi zahmat.

Unga maqsad edi

... (**kartoshka**) olish,

Biz bog' bo'lsa derdik,

Bog'ni kesishdi.

Dilim o'rtanganin

Aytsin ho'l ... (**bolish**)

Bog'ni kesishdi-yu,

Bag'rim ezishdi³⁴.

2-guruhga ham ushbu she'rning davomi shu tarzda beriladi va qaysi guruh to'g'ri va aniq topgan bo'lsa, o'sha guruh g'olib hisoblanadi.

Jahon adabiyotining dramatik asarlari darsliklarimizda deyarli uchramaydi. Ta'lim bosqichlarining adabiyot darsliklaridan faqatgina 9-sinf adabiyoti "Jahon adabiyoti" bo'limiga V.Shekspirning "Otello" tragediyasidan parchalar kiritilgan, xolos. O'quvchilar, nafaqat o'zbek adabiyoti, balki, jahon adabiyoti bilan ham yaqindan tanishib, chet el namoyandalari asarlaridan bahramand bo'lishlari lozim. Shuning uchun biz, taklif sifatida quyidagi lirik, epik va dramatik asarlarni darsliklarga kiritilishi haqida o'z tavsiyalarimizni keltirib o'tamiz:

Biz bilamizki, dramatik turning daroma, targediya, komediya kabi janrlari mavjud. Shundan kelib-chiqqan holda, jahon dramatik asarlarining eng sara namunalari bo'lmish A.S.Pushkinning "Boris Godunov", "Qizg'anchiq ritsar", "Suv parisi"; A.Chexovning "Oluchazor"; V.Shekspirning "Afinalik Timon"; L.Tolstoyning "Tirik murda"; M.Gorkiyning "Tubanlikda", "Meshchanlar", "Dushmanlar"; F.Shillerning "Qaroqchilar" kabi dramatik asarlarini aytib o'tadigan bo'lsak, butun jahonga tanilgan

---

³⁴ Olimov S., Ahmedov S., Qo'chqorov R. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – T.: 2014. – B. 183.

tragediyalarga esa Yevripidning “Medeya”; V.Shekspirning “Yuliy Sezar, “Qirol Genrix IV”, “Richard III”, “Romeo va Julietta”, “Makbet” kabi tragediyalari bilan birga, M.Lermontovning “Ispanlar” hamda I.V.Gyotening “Faust” kabi asarlarini kiritish mumkin. Adabiyot darsliklarda jahon adabiyotining komedik asarlari umuman kiritilmagan. Eng mashhur komedik asarlar sifatida quyidagi asarlarni misol qilib ko‘rsatamiz: V.Shekspirning “Venetsiya savdogari” kabi o‘nlab komediyalarini aytish mumkin. Bu ijodkordan tashqari, Molterning “Tartyuf”; I.Turgenevning “Sig‘indi”; Gogolning “Revizor”, A.Chexovning “Chayka” kabi durdona asarlarini keltirish mumkin. Shu o‘rinda, jahon adabiyotining nodir epik asarlaridan ham misollar ham keltirib o‘tamiz. Bularga E.Xemunguyning “Chol va dengiz”; P.Koeloning “Alkimyogar”; A.Kamyuning “Begona”; F.Kafkaning “Jarayon”; Balzakning “Gorio ota”; O‘.Genrining “So‘nggi yaproq” kabi qissa va hikoyalarni kiritish mumkin. Biz aynan, shu asarlarni emas, balki, shunga o‘xshash asarlarni darsliklarga kiritilishini tavsiya etamiz. Albatta, bu asarlar o‘ziga yarasha murakkab, hajmi katta yoki o‘quvchilar mazmunini tushunishi qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Bunda albatta, o‘quvchilar yoshi, ijtimoiy darajasi, axborotni qabul qila olish va o‘zlashtirish qobiliyatidan kelib-chiqqan holda yuqori sinf darsliklariga qo‘shish o‘rinli. Shuning uchun ushbu asarlardan parchalar yoki kichik hajmli qissa va hikoyalardan namunalar keltirish joiz deb bilamiz. Ayniqsa, postmodernizm ruhidagi qisqa hikoyalarni darsliklarga kiritish lozim. Chunki bu qisqa hikoyalar o‘quvchilarni har tomomlana fikrlashga, tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Asar asosida turli ijodiy g‘oyalar paydo bo‘lishiga turtki bo‘ladi. Masalan, E.Xemunguyning 2005-yil dunyodagi eng kichik hajmli hikoya nomini olgan asarida, u quyidagicha: “For sale: baby shoes, never used” ya’ni “Bolalar poyabzali sotiladi. Kiyilmagan”. Ushbu asar

qisqa bo'lsa-da, unda olam-olam ma'no bor. Buni esa o'quvchilar xulosasida ko'rishimiz mumkin. Ularga shu tarzda yozilgan asarlarni aytib, o'rtaga savol tashlansa, o'quvchilar o'ylay boshlashadi. Ularni o'qituvchi beixtiyor fikrlashga undab, darsga qiziqtiradi. Shunga o'xshash asarlarni pedagogik amaliyot davomida ham qo'llab ko'rib, bunga amin bo'lganmiz.

Xulosa o'rnida, shuni aytish mumkinki, badiiy asarlarni interaktiv usullar asosida o'qitish pedagogik mahorat va bilimni, zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan samarali foydalanishni ham talab qiladi. Interaktiv usullarni dars jarayonida qo'llash ta'limni yuksak sifat va natija bosqichiga olib chiqadi. O'qitish jarayonida o'quvchilarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarni qo'llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, tahlil qilish, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga, eng asosiysi, o'qishga, fanga, pedagogning o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

II BOB. BADIY ASARLARNI O‘RGANISHDA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISH

Jahonning ko‘zga ko‘ringan davlatlari, xalqlari, millatlarining tarixi, buguni, yashash tarzi, urf-odatlar-yu madaniyati, adabiyoti, ma’naviyati bilan tanishish va o‘z yurtimizning ham dovrug‘ini olamga yoyishda, mustaqil O‘zbekistonning jahonga yuz tutishi, jahon xalqlari e’tirofini qozonishda tarjimonlarimizning ham o‘rni beqiyosdir.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev mamlakatimiz ijodkor ziyoli vakillari bilan bo‘lib o‘tgan uchrashuvda: “Inson qalbini, uning dardu-tashvishlarini, xalqning orzu-intilishlari, Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg‘usini betakror so‘z, ohang va ranglarda tarannum etishi va hayotining ma’no mazmunini biladigan siz, muhtaram ijodchilarning mehnati naqadar mashaqqatli, mas’uliyatli va sharaflidir ekanligini barchamiz yaxshi bilamiz”³⁵, - deb ta’kidlagan edi.

Darhaqiqat, nafaqat adib shoirlarimiz balki, tarjimonlarimizning ham bu borada katta xizmatlari bor.

Tadqiqotimizning II bobida badiiy asarlarni jahon adabiyoti misolida o‘qitishda interaktiv usullardan foydalanish va uning qay darajada samara berishini amaliy jihatdan ko‘rib chiqamiz. Bunda biz 9-sinf darsligida berilgan Aleksandr Pushkinning “Yevgeniy Onegin” she’riy romanini, Vilyam Shekspirning “Otello” tragediyasini va Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” asarlarini tahlil qilib o‘rganamiz.

---

³⁵ Musurmonqulova O. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning mamlakatimiz ijodkor ziyoli vakillari bilan bo‘lib o‘tgan uchrashuv. // Jahon adabiyoti. 2017. № 8 – B. 3.

“YEVGENIY ONEGIN” SHE’RIY ROMANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

9-sinf adabiyot darsligining “Jahon adabiyoti” bo‘limida A.S.Pushkin hayoti, ijodi hamda “Yevgeniy Onegin” she’riy romanidan parchalar keltirilgan. Shu o‘rinda savol tug‘iladi. Nega aynan A.Pushkinning “Yevgeniy Onegin” asarini o‘rganish 9-sinf darsligiga kiritilgan, ularni AKL yoki KHKlarida o‘tish kerak emasmi? Yo‘q, chunki ushbu sinf o‘quvchilari o‘smirlik davriga qadam qo‘ygan (14-16 yosh) yoshlardir.

Bugungi kun kelajak avlod kundan kunga o‘z iqtidori, salohiyati bilan barchaning e’tiboriga sazovor bo‘lmoqda. Ular ayni shijoatga to‘lgan va o‘zgaruvchan davrda, bu asar orqali o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlar shakllanadi. Bu esa ijtimoiy-axloqiy munosabatlarni tartibga solishga yordam beradi.

O‘zga xalqning madaniyati, qadriyatları va qarashları bilan tanishgan avlodning ham dunyoqarashi kengayadi. Cho‘lpon, Fitrat kabi vatanparvarlarimiz yurt kezib, ularni har tomonlama o‘rganib, bizga “yangilik” sifatida islohotlar qo‘llashi, xalqni ilmiy, savodli qilish uchun olib borgan say-harakatlari bekorga emas edi.

Tadqiqotimizning asosi bo‘lgan interaktiv usullar, “Sirli nuqtalar”, “Audio topshiriq”, “Sahna ko‘rinishi”, “Lotereya”, “Eslab ko‘rchi, unutmadingmi?”, “Beshbarmoq”, “Topqir detektiv”, “Eng tezkor fikr”, “TT”(Teskari test), “Muharrir”, “Tushun va bajar”, “Saralab oling”, “FSMU” kabi metodlar orqali A.S.Pushkin hayoti va “Yevgeniy Onegin” asarini amaliy tadqiq qilamiz.

O‘yin texnologiyasi asosini turli interaktiv usul, texnologiya va o‘yinlar tashkil etadi. Pushkin ijodiga bag‘ishlangan darsni o‘qituvchi yangi mavzu va mavzuning rejasi bilan tanishtirishdan

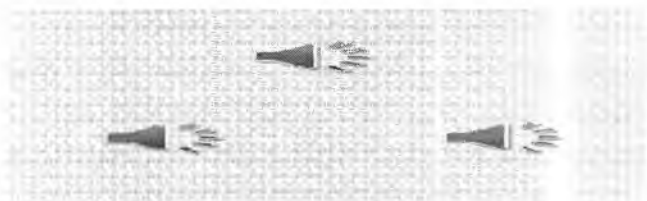

boshlaydi. Yangi mavzuni taqdimot, ko'rgazmali qurollar orqali bayon etadi. Yangi mavzuni mustahkamlash qismida "Qiyoslang", "Tasvirlang", "Tarjimonlik osonmas", "To'rttasi birda", "Agarda men... bo'lsam" kabi texnologiyalardan foydalanadi.

O'rganayotgan asarimizning lirik xususiyatlarini e'tiborga olib, A.Pushkin hayoti va "Yevgeniy Onegin" asarini o'qitishda bir qancha usullarni ham keltirib o'tamiz.

"Audio topshiriq"

Audio zamonaviy axborot texnologiyalaridan biri bo'lib, multimedaning asosiy vositasi hisoblanadi. "Audio topshiriq" usulida audio material qo'yib eshittiriladi. Topshiriq shundayki, "Yevgeniy Onegin" asaridan o'qib eshittirilgan audioda gap kim haqida ketayotgani va uning ichki tuyg'ularini tasvirlash so'raladi. Audio eshittirilgach, o'quvchilarga 3 daqiqa vaqt beriladi va ular tushunganlarini qisqacha yozib, o'z javoblarini aytadi. Guruhlarga qo'yib eshittirilgan parcha ushbu asarning 3-fasli XXXIII, XXXIV, XXXV bo'limlarini o'z ichiga oladi.

Guruhlarning taxminiy javoblari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1-guruh javobi: Ushbu audio materialni eshitishimiz orqali "Yevgeniy Onegin" asarining 3-fasli XXXIII, XXXIV, XXXV³⁶ bo'limlardan keltirilganligini bildik. Unda Tatyanning tonggacha Oneginiga xat yozgani va uning ichki tuyg'ulari, o'y-xayollari

³⁶ Yo'ldoshev Q., Qodirov V., Yo'ldoshbekov J. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinf adabiyoti uchun darslik. Ikkinchi qism. – T.: 2014. – B. 146.

ifodalangan. Ertalab xizmatkor ayol uni uygʻotib, choy olib chiqadi. Tatyanning ahvolini soʻrab, sogʻayib qolganligini aytadi. Qiz esa ayoldan bir narsa “xat”ni nabirasidan “O”ga berib yuborishni iltimos qiladi. U esa kimligini tushuna olmayotganini aytganida, xat Oneginga atalganligini bayon qiladi.

2-guruh: Hozir eshitgan audio vositada Tatyanning Oneginga xat yozib, tonggacha mijja qoqmaganligi, uning ichki tuygʻulari mavj urishi sezilib turubdi. Quyosh nurlari tushishiga qaramay, xatni ushlab maʼyus oʻtirganida oqsoch ayol Filipevna kelib qolishi va ularning oʻzaro suhbatini aks etgan. Ayol qizga choy olib kiradi, qiz esa unga xatni berib nabirasidan “O”ga olib borishini aytganida Filipeva kimligini bilolmay, qariligini roʻkach qiladi. Tatyana Oneginga xatni tezroq olib borishini va bu haqda hech kim bilmasligini tayinlaydi.

Keyin oʻqituvchi guruh yozgan fikrlarini oʻqib bergach, oʻqituvchi notoʻgʻri fikrlarni toʻgʻrilab shu topshiriqni xulosalaydi va guruhlarini baholaydi.

Sahna koʻrinishi

Bu usul taʼlimiy- tarbiyaviy oʻyin hisoblanib, oʻquvchilarda biror vazifani aniq bajarishda harakat qilishga, turli sharoitda rollarni bajarishda ijodiy qobiliyatini namoyon etishga qaratiladi. Ushbu usul oʻquvchilarga oldindan ogohlantirilib, ularning tayyorlanishi uchun sharoit yaratiladi va oʻqituvchi oʻquvchilarga rollarni boʻlib berishi mumkin. Dars boshlanishidan oldin repetitsiya qilib koʻrish, ijroning chiroyli chiqishiga sabab boʻladi.

Oʻquvchilarga “Tatyana va Oneginning uchrashuvi”ni sahna koʻrinishi orqali koʻrsatib beramiz. Unda ikkita guruhdan ham uchtadan oʻquvchi ishtirok etadi: muallif (boshlovchi), Onegin, Tatyana.

Boshlovchi. Biroq olgach Tatyana xotin,

Bir o't tushdi yigit joniga
Ma'sum orzularning suhbatini
O'ylar qo'shdi hayajoniga.
Ma'yusgina, so'lg'in, parishon
Tatyanani esladi shu on.
Bir shirin o'y, pokiza xayol
Yuragini chulg'adi darhol.
O'tgan hislar o'ti — balosi
Balki, bir zum qo'zg'oldi shu choq,
Istamadi aldashni, biroq,
Bokira qalb ishonch, ixlosin.
Endi bizlar uchaylik boqqa —
Qiz u bilan ko'rishgan yoqqa.
Avval bir oz turdilar kutib,
Yaqin kelib Onegin shunda
Shivirladi:

Onegin. "Yozibsiz maktub,
Tonmangiz, men o'qidim unda
Soddagina dil izhorini,
Pokiza bir sevgi zorini.
Samimiyat — men uchun aziz,
Bu his qo'zg'ab qo'ydi, shubhasiz,
So'nib ketgan tuyg'ularimni.
Ammo sizni maqtamay ortiq,
Sizga shundoq etaman tortiq
Men ham dilda yo'g'u borimni...
Men hayotni faqat dunyoda
Uy ichi deb bilsaydim agar,
Xush qismatim er yoki ota
Baxtin hukm qilsaydi agar,

Oilaviy turmushga o‘zim
Mehr qo‘ysam, hech yo‘qsa, bir zum,
Izlamasdim unda, haqiqat,
Sizdan bo‘lak biron rafiqa.
Aytay madhu sanolarsiz rost:
Bo‘lsaydi ilk xayolu havas,
Jami go‘zalliklarga evaz —
Faqat sizni tanlardim, xolos.
Siz g‘amimga yor bo‘lib ul vaqt,
Men... bearmon bo‘lardim xushbaxt!
Ammo baxtga mening qalbim yot;
Yaralmabman halovat uchun.
Behudadir sizning kamolot —
Arzimayman men unga butun.
Siz ishoning, vijdonim kafil,
Turmush bizga g‘am bo‘lur, axir.
Sizni qancha sevmayin o‘zim,
Ko‘nikdimmi - soviyman shu zum”³⁷.

Bu yerda Onegin so‘zlarini to‘liq ijro etishdan ko‘zlangan maqsad o‘quvchi ham eshitadi ham ko‘radi, qandaydir fikr uyg‘onadi. 2-guruh o‘quvchilari “Tatyana Onegin sevgisini rad etishi”ni ko‘rsatib berishadi. Bu orqali Tatyana va Onegin xarakteri ochilib, ularni baholay olishga qaratiladi.

Boshlovchi:

Qayon yelar Onegin? Ayon,
Siz topdingiz maqsadin — tag‘in,
Tag‘in borar Tatyana tomon
Son kirmagan mening tentagim.
Kirar xuddi murda misoli.

³⁷ Yo‘ldoshev Q., Qodirov V., Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 9-sinf uchun darslik, 2-qism. – T.: 2014. – B. 150-152.

Hech kimsa yo‘q yo‘lakda, xoli.
Zalga kirar. Yuradi, alhol
Eshikni ham ochar. Bu ne hol?
Nadir uni qoldirgan hayron?
Beka... Beka o‘ltirar yolg‘iz,
Besaranjom, chehrasi qonsiz,
Kaftin tirab yuziga, vayron,
Bir maktubni o‘qir besado,
Yoshlar to‘kur panjalar aro.
Uning unsiz iztirobin, bas,
Kim shu lahza uqolmas, e voh!
Kim begoyim aksida ko‘rmas
Eski munglug‘ Tatyani, oh!
Yigit — o‘kinch, dard ichra majnun,
Oyog‘iga yiqildi zabun.
Beka cho‘chib, jim qoldi nogoh,
Oneginga tashladi nigoh
Beg‘azab va butkul behayrat...
Uning xasta ham so‘nik yuzi,
Unsiz ta‘na, iltijo so‘zi
Ayon edi bonuga.
Faqat sodda, mayus qiz qalbi, nochor,
Uyg‘ongandi ko‘ksida takror.
Oneginga, turing, deyoymas,
Uzolmas ham undan ko‘zini.
Qaqroq o‘shal labdan ololmas
Beka shu zum jonsiz qo‘lini...
Endi neni aylar u xayol?
Ular uzoq jim qolar. Ayol
Asta kirar, nihoyat, so‘zga:
Tatyana. «Bas, turingiz endi, men sizga

Aytmog'im shart barini oshkor.
Yodingizda bormi, Onegin,
...O'sha bog'u xiyobon? Nochor
Sizdan saboq tinglagan edim.
Tinglang, endi mening navbatim.
Onegin, men u mahal yoshroq,
Ham suluvroq edim, chamamda.
Sizni suydim, suydim-u, biroq
Qalbingizdan ne topdim g'amda?
Javob topdim beshafqat, xolos.
Yuvosh qizning muhabbati, rost,
Bildim, sizga yangilik emas!
Endi esa, yo rab, o'sha va'z,
O'sha sovuq nigohni nuqul
Esladingmi, muzlab ketar qon...
Ayblamayman, ammo u zamon
Tutgandingiz olijanob yo'l.
Haq edingiz, qilsam andisha,
Minnatdorman sizdan hamisha...
O'sha paytlar, shov-shuvdan yiroq
Ovloqlarda yurgan kezimda
Men yoqmagan edim-ku...
Biroq ne bor endi mening izimda?
Endi sizga nishonman nechun?
Balki, balki yurganim uchun
Bu kun kibor olamda masrur?
Yo o'qlar yeb janglarda erim,
Siylagani uchunmi saroy?
Istagingiz budir, hoynahoy,
Jamiyatda ochilsin sirim,
Men sharmsor bo'layin, faqat

Bu gap sizga keltirsin shuhrat?!³⁸

Ushbu sahna ko‘rinishi 5-10 daqiqani tashkil qiladi. Undan keyin o‘quvchilarga muammoli savol berish mumkin.

Biz esa **“Agarda men... bo‘lsam”** usulini qo‘llash joiz deb bildik va shu orqali qahramonlarga nisbatan qarash va fikrlarini bilish bilan birga, o‘zlarida ham shunday holat kuzatilganmi yoki muammodan ular qanday chiqib ketishlari, qay yo‘lni tanlashlari ko‘rsatiladi. Shu mavzuda o‘zlariga kerakli xulosalar chiqarishi, qarorga kelishi orqali hayotda, kelajakda duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolarga tayyor turishga o‘rgatadi.

“Sahna ko‘rinishi” tugagach, o‘qituvchi o‘quvchilarga **“Agarda men... bo‘lsam” usuli** haqida ma’lumot beradi. O‘qituvchi: **“O‘g‘il bolalar agarda Onegin o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutardingiz?”**, **“Qizlar agarda siz Tatyana bo‘lib qolsangiz nima qilgan bo‘lardingiz?”** Ushbu ikkita qahramonning oldingi va keyingi holatlarini ham inobatga oling, ularning o‘rnida esa o‘zingizni tasavvur qilib ko‘ring, muammo yuzaga kelmasligini istaysizmi yoki ushbu holda ularning muammosini yecha olasizmi, oxiri qanday tugashini va taqdirlar qanday kechishini istaysiz? Qisqacha yozing, 2 daqiqadan so‘ng javoblaringizni eshitaman.

1- o‘quvchi: Agarda men Tatyana bo‘lganimda his-tuyg‘ularimni jilovlab, Oneginga sevgi maktubi yozmagan bo‘lar edim. Qiz bola uchun 1-navbatda or-nomusi turadi. U o‘z tuyg‘ulariga erk berdi va oxir-oqibat, o‘zi aldanib baxtsiz bo‘lib qoldi.

2- o‘quvchi: Agarda men Tatyana bo‘lganimda Onegin menga maktub yo‘llagach, uning tuyg‘ularini qadrlab, sevgisini qabul qilardim. Chunki yurak, qalb nolasi birinchi o‘rinda turadi. Sevmagan insoningiz bilan qanday bir umr yashaysiz? Ko‘ngil

³⁸ Yo‘ldoshev Q., Qodirov V., Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinf uchun darslik, 2-qism. – T.: 2014. – B. 159-161.

aqlga bo'ysunmaydi, insonni qiynayveradi, azoblayveradi. Yashashdan ham hech narsada mazmun yo'qdek tuyiladi. Sevilish bu "jannat"da yashash deganday gap. Har narsa siz uchun go'zal va hayotbaxsh ko'rinaveradi. Hayotim ham chiroyli davom etardi.

3- *o'quvchi*: Agarda men Tatyana bo'lsam, xuddi muallif keltirib o'tganidek Oneginni rad etib, erimga sodiq qolardim. Chunki bu hayotga ko'nikib qolgandim, hayotim ham bir maromda ketayotgan edi, u keldiyu yana hislarimni mavjlantirdi. Knyaz N meni ardoqladi, mehribonlik qildi, sevadi. Uni tashlab ketish bir bandani dilini vayron qilish va gunohga botishdir. Men esa bu tuyg'ularni chekib ko'rganman va hech kimga ravo ko'rmayman. Umrim yana tinch o'tishini xohlayman.

4- *o'quvchi*: Agarda men Tatyana bo'lsam, meni tashlab ketgan Oneginni umrim bo'yi qarg'ab, u shunday xotinbozligi uchun sharmandasini chiqarardim. Meni aldab yurgani va rad etib ketganiga javob berishi kerak. Hech kimi yo'q bir qishloqi qiz deb tahqirlanib ketishga qarab tura olmayman.

O'qituvchi fikri: Ushbu asar chet el asari ekanligi va mentalitetidan kelib-chiqqan holda tahlil qilish o'rinli. Tatyana ta'rif beradigan bo'lsak, u sodda, ochiqko'ngil, mehribon, uyatchan qiz. O'sha paytda u 17 yoshda edi, ba'zi rus olimlarining tadqiqotlarida esa uning yoshi 13 yosh ekanligi to'g'risida ma'lumot keltiriladi. Bunday yoshda, albatta, tuyg'ular aldamchi bo'ladi, shu bilan birga o'zgaruvchidir. Ayni vaqtda javoblaringizdan ham sizda ham shunday jarayonlar kuzatilayotganligini sezish qiyin emas. Yoshlik bu beg'uborlik, rostlik, ishonuvchanlikdir. Har qanday inson bilan muloqotga kirishish, unga ishonib ketaverish yaxshimas. Inson nimasi bilan sirli, o'z his-tuyg'ulari, nafrat va alamini yashirgani bilan sirlidir. Ayollar o'ziga qarshi borishi, irodali, sabrli bo'lishi lozim. To'g'ri u ham sevishga, baxtli bo'lishga haqli, lekin birinchi qo'yan

qadami noto'g'ri yo'l edi va o'zi jabrlandi. Asar oxirida Tatyanning o'zini tutishi, holatlari, gaplariga e'tibor qaratsak, u endi yosh o'smir qiz emas, "ayol", "go'zal, mag'rur, latofatli xonim"ga aylangan edi. Va sodda samimiyligi tufayli ham ko'p narsaga erishdi, oila qurdi. Onegin tiz cho'kib yolvorganida uning hislari yana tirildi, u aslida haliyam Oneginni chin qalbi, butun vujudi bilan sevardi, lekin endi yana xatoga yo'l qo'yishga uning haqqi yo'q, shu bilan birga u sadoqatli yor bo'lib qolishni afzal bildi. Men ushbu asarda Oneginni emas, balki, Tatyani haqiqiy qahramon deb bilaman. Endi "Onegin"larni eshitsak!

1- *o'quvchi*: Agarda men Onegin bo'lsam, Tatyana noma yozib dil izhori ifodalagan paytda sodda, samimiyligi va yurak yutib, qalbini ochganida uning sevgisini qabul qilardim va u bilan baxtli hayot kechirardim.

2- *o'quvchi*: Agarda men Onegin bo'lganimda, ya'ni aqlli, kelishgan yigit bo'lganim uchun ham, muallif yozganidek kiberli mag'rurligim sababli ham Tatyani tanlamas edim. Chunki u hali yosh edi, qolaversa, uni sodda, beg'uborligini bilib turib aldab ketishni unga ravo ko'rmadim. Men unga mos emasligimni yaxshi bilar edim. Va bu o'yinni rad etib to'xtatishga urindim.

3- *o'quvchi*: Agar men Onegin bo'lsam, oradan yillar o'tib Tatyani yana ko'rib qolganimda ham uning oldiga bosh egib bormas edim.

4- *o'quvchi*: Agarda men Onegin bo'lganimda, men ham Tatyani oldiga sevgimni qabul qilishini so'rab bormasdim. Chunki u oila qurgan va menga nisbatan so'zi-yu qarashlarida nafrat bor edi.

5- *o'quvchi*: Balki, qaytadan tug'ilib, Onegin bo'lib qolsam Tatyana bilan faqat do'st bo'lib qolardim.

6- *o'quvchi*: Agar men Onegin bo'lsam, Tatyanning tinch, osyishta hayotini buzmasdim. Chunki uning baxti mening ham

baxtim edi. U meni ko'rganida mendan g'azablanishi va meni deb siqilishini istamayman. Uni tinch qo'yib, hayotidan butunlay yo'q bo'lib ketardim.

7- *o'quvchi*: Agarda men Onegin bo'lsam, uning yoniga yigitlik g'ururimni sindirib, bosh egib bormagan bo'lardim. Yigit kishi avvalo, sabrli bo'lishi kerak. Kingadir taslim bo'ldimi, undan sodiq inson chiqmaydi. Bir qiz deb yig'lab, ezilib yurishi yaxshimas. Chunki men mulkdorman, kelishgan, aqlli, jentelment yigitman.

O'qituvchi: Ho'p bolalar, fikrlarimizni shu yerda yakunlasak, to'g'ri, Onegin bir qarashda tartibsiz, axloqsiz ko'rinishi tabiiy, shu bilan birga unda olijanoblik tuyg'ulari ham borligini asar parchasidan o'qib, guvoh bo'ldik. Ya'ni Tatyana nisbatan nomunosibliги uchun shu yo'lni tanlaydi. Uning his-tuyg'ulari va ma'naviyati yuqoriligi jihatidan o'zini unga mos deb o'ylamaydi. To'g'ri, u mulkdor, zodogon, yaxshi hayot kechirgan, ko'p narsani biladigan, ko'p ayollar bilan muloqot qilgan "yengiltak" yigit sifatida ko'rishi tabiiy, ammo bunday bo'lishi u yashagan muhit, atrofdagilari, zodagonligi sabab shunday bo'lgan. Ular uchun bu tabiiy hol deb qaralgan va shuhrat qozonish uchun ham ayollarni yo'ldan ozdirishga urinishgan. Ijodkor Onegin obrazi orqali o'z zamonasida ham shunday insonlar, yoshlar ko'payib ketganligini, kundalik turmushi faqat maishatdan iborat bo'lib qolganligi, merosxo'r yoshlarning yengiltak va yalqovligi, yashashdan hech qanday maqsadi yo'qligini hamda ular uchun hayot zerikarli mazmunsizdek tuyilishi, "ortiqcha odam" bo'lib qolganligi ifodalangan.

"Lotereya" o'yini

Ushbu usulda testga qo'shimcha ravishda variantlardan keyin qavs ichida tiraj raqamlar keltiriladi. To'g'ri javob yutuqli,

noto'g'ri javob esa yutuqsiz hisoblanadi. O'quvchilar ikkita guruhga bo'linib, ikkita guruhga ham test tarqatiladi. O'quvchilarga testni bajarishi uchun 3 daqiqa vaqt beriladi. Ishlab bo'lishgach, muhokamadan keyin, javob sifatida tiraj raqami aytiladi. Ikkala guruh javoblari tinglangach, o'qituvchi guruhlar testini almashtirib qo'yadi va uni ham bajarishlarini tayinlaydi. 3 daqiqadan so'ng guruh a'zolaridan javob tinglanadi va o'qituvchi xulosalaydi. Ya'ni qaysi o'rinlarda qaysi guruh biror savolni noto'g'ri belgiladi yoki qaysidir guruh boshqa guruh xato javobini to'g'riladi. Nega bu emas, aynan shu variant tanlandi? Shularga to'xtalib, izohlab, fikrlarini dalillab, guruh baholarini aytadi. Eng ko'p topgan g'olib hisoblanadi, barcha javobi "yutuqli" bo'lgan guruhga kitobcha sovg'a qilinadi.

Bu metod o'quvchini darsga, mavzuga qiziqtiradi, qolaversa, qarshi guruh javoblarida ham fikrlarini bildirishi, bahslash olishi, noto'g'ri deb o'ylagan javoblarini o'zining variantlarini bera olishi orqali tanqidiy fikrlash, o'z fikriga boshqalarni ishontira olish, jamoa bilan ishlash orqali muomala madaniyati, hozirjavoblik kabi sifatlarni shakllantiradi.

1-guruh uchun "Lotereya" usuli

1. Quyidagi parcha "Yevgeniy Onegin" asarining qaysi bobidan olingan?

...O'zimga zid borlig'im og'ir,
Nochordirman ushbu kezda man.
Qarorim shu, izingdaman,
Men tan berdim taqdirga oxir (157 bet).

A. **Oneginning Tatyana'ga maktubidan (0069)**

B. Sakkizinchi fasldan (0088)

C. To'rtinchi fasldan (0096)

D. Tatyana'ning Onegin'ga maktubidan (0098)

1. "U duch keldi. Qanday beomon!"

Buni ko'ras, so'z demas biron! ..." (158 bet), tasviri kim haqida?

- A. Filipevna Tatyana ni uyg'otmoqchi bo'lganida (0020)
- B. Onegin xatiga javob yozmagan Tatyana ni ko'rganida (0010)**

- C. Tatyana bilan Onegin bog'da uchrashganida (0030)
- D. Onegin Tatyana ni do'stining uyida qolganda (0040)

3. "Samimiyat men uchun aziz,

Bu his qo'zg'ab qo'ydi shubhasiz

So'nib ketgan tuyg'ularimni" (151 bet).

Ushbu parcha "Yevgeniy Onegin" asaridagi qaysi bo'limdan olingan?

- A. 3-fasl (0011)
- B. 4-fasl (0022)**
- C. Oneginning Tatyana ga maktubi (0033)
- D. Tatyana ning Onegin ga maktubidan (0044)

2-guruhga savollar:

1. Men o'zimning dilgir erkimni

Yo'qotmoqni xohlamadim hech

...Dilga yaqin har nimaki bor,

Shundan keyin ko'nglimni uzdim.

Ushbu fikr muallifini toping?

- A. Tatyana (0101)
- B. Filipevna (0008)
- C. Onegin (0105)**
- D. Knyaz (0103)

2. Tatyana "... Hukm o'qilgan arsh a'loda,

Falak amri- men sening, sening", (147 bet), deganda nimani nazarda tutadi?

- A. Yigitni yaxshi ko'rib qolishidan afsuslanadi (0037)
- B. Yigit uni sevmaganidan afsus chekadi (0055)

C. Yigit ham uni rad qilganidan, taqdirga tan beradi (0086)

D. Yigitni yoqtirib qolganida taqdirning hukmi, inoyati deb biladi (0031)

3. Onegin nega qiz sevgisini rad etadi?

A. Qizning sevgisi chin ekanligiga ishonmagani uchun (0045)

B. Ba'zi noinsof yigitlardek undan foydalanishga urinmaganligidan (0054)

C. O'zini bu bokira qizga nomunosib ko'rgani uchun (0065)

D. B va C javoblar to'g'ri

Tiraj raqamlari:

0010- yutuqli   0101- yutuqsiz   0022-yutuqli

0008- yutuqsiz   0103-yutuqli   0033- yutuqsiz

0105- yutuqsiz   0096- yutuqsiz   0044- yutuqsiz

0020-yutuqsiz   0069-yutuqli   0054- yutuqsiz

0030- yutuqsiz   0088- yutuqsiz   0065- yutuqsiz

0040- yutuqsiz   0098- yutuqsiz   0055- yutuqsiz

0011- yutuqsiz   0037- yutuqsiz   0031- yutuqsiz

0055- yutuqsiz   0086- yutuqsiz   0056-yutuqli

“Eslab ko'rchi, unutmadingmi?”

Bu usulning asosiy maqsadi va vazifasi o'quvchilar xotirasini mustahkamlash va tezkorlikka o'rgatish sanaladi. Qabul qilgan ma'lumotlarni qay darajada eslab qolgani va uni bayon qila olish qobiliyatini ifodalaydi. O'tilgan mavzuni takrorlab, mustahkamlaydi. Bu usulni o'tilgan mavzuni takrorlash yoki yangi mavzuni mustahkamlash qismida tatbiq qilish mumkin. Bu usulga taxminan 5-8 daqiqa vaqt ketadi. Sharti shuki, o'qituvchi biror ijodkor hayoti yoki asari haqida so'raydi va o'quvchilar o'rinlaridan turishini iltimos qiladi. Har bir o'quvchi berilgan vazifa bo'yicha ma'lumot beradi va o'z joyiga o'tiradi. Guruhlar

o'rtasida uyushtirilsa, yanada qiziqarli bo'ladi. Chunki qaysi guruh o'quvchilari tez va aniq ma'lumot bersa, ular o'z joyiga o'tirishadi va g'olib bo'ladi, qaysi guruh a'zolari o'rinlarida turib, tik qolib ketsa, o'sha guruh o'z-o'zidan mag'lub bo'lgan hisoblanadi. Metod qo'llanilayotgan paytda barcha daftar-kitoblar yopib qo'yilishi va aytilgan fikrlar takrorlanmasligi so'raladi. Fakt, sanalardan tashqari asarga nisbatan o'z fikrlarini ham bildirish mumkinligi aytib o'tiladi.

A. Pushkin hayoti va ijodi uchun 4 soat ajratilgan bo'lib, ushbu usulni 2-darsda qo'llash mumkin. Hozir biz "Eslab ko'rch, unutmadingmi?" usuli orqali A.Pushkin hayoti va ijodi bilan bog'liq ma'lumotlar berishlarini o'quvchilardan so'raymiz. Ikkita guruh a'zolari javoblari quyidagicha bo'lishi mumkin va o'qituvchi boshlab beradi, o'quvchilar davom ettirishi kerak. Guruhlar soni ham hisobga olinishi kerak. 9-sinf o'quvchilari taxminan 26 ta deb olsak, o'n uchtadan ikkita guruhga bo'linib olishadi.

O'qituvchi: Nafaqat rus xalqining balki, jahon adabiyotining ko'zga ko'ringan, shoirlaridan biri Aleksandr Sergeyevich Pushkin hisoblanadi.

1-guruh o'quvchisi: A.S.Pushkin 1799-yilda Moskvada tug'ilgan.

2-guruh o'quvchisi: U tug'ilgan joy Moskvadagi nemislar ko'chasi edi.

2-guruh o'quvchisi: Otasi Sergey Lvovich bo'lgan.

1-guruh o'quvchisi: Onasining ismi esa Nadejda Osipovna bo'lgan.

1-guruh o'quvchisi: Pushkin amakisi Vasiliy Lvovich havaskor shoir bo'lib, Pushkinning adabiyotga qiziqishini orttirgan.

1-guruh o'quvchisi: Bundan tashqari, bu oilada farzandlar tarbiyasi ma'naviyati shakllanishida enaga Arina Radionovna kuchli ta'sir ko'rsatgan.

2-guruh o'quvchisi: U xalqining urf-odatlarini, ruhiyati, og'zaki ijodi, tilini yaxshi bilgan va bolalar tarbiyasiga singdirgan.

2-guruh o'quvchisi: Pushkin 1811-yil oktabrda Sank-Peturburg yaqinidagi Sarskoe selo imperatorlik litseyiga o'qishga qabul qilinadi.

1-guruh o'quvchisi: Bu esa bo'lajak shoir uchun hal qiluvchi voqea edi. 1-guruh o'quvchisi: U shu yerda ijodkor muhit bilan tanishadi.

2-guruh o'quvchisi: Shu bilan birga u yerda Ivan Pushin, Anton Delvig, Vilgelm Kyuxelbekeu kabi chin do'stlar orttiradi.

1-guruh o'quvchisi: Yosh shoir dastlabki she'rini 1814-yilda yozadi.

1-guruh o'quvchisi: O'sha paytda litseyda o'qir edi. U yerda chiqadigan "Ovropa xabarlarini"da chop etilgan edi.

2-guruh o'quvchisi: Derjavin Pushkin she'rlarini eshitib, buyuk shoir bo'lishini bashorat qiladi.

1-guruh o'quvchisi: Litseyni bitirib, "Tashqi ishlar vazirligi"ga ishga o'tdi.

2-guruh o'quvchisi: Pushkin tabiatan erkin odam bo'lgan.

1-guruh o'quvchisi: Shuning uchun ham siyosiy tashkilotlarga aralashmagan.

1-guruh o'quvchisi: Eng mashhur she'rlaridan biri bu "Erkinlik" she'ri hisoblanadi.

2-guruh o'quvchisi: Bu asari 1817-yilda yozadi.

1-guruh o'quvchisi: "Ruslan va Ludmila", "Mis chavandoz" kabi dostonlari ham bor.

1-guruh o'quvchisi: Pushkin "Ruslan va Ludmila"ni yozgach, shoir Jukovskiy uni o'qib, "G'olib shogirdga, mag'lub ustozdan" deb o'z portretini jo'natib yuboradi.

2-guruh o'quvchisi: 1820-yilda tuhmat va bo'hton bilan imperiya janubiga surgun qilinadi.

1-guruh o'quvchisi: Surgun 4 yildan ortiq davom etadi.

1-guruh o'quvchilari hozirjavoblik bilan javob berib o'z joylariga o'tirishdi.

2-guruhdan esa uchta o'quvchi qolib ketdi. Shunday bo'lsa-da, ularning aytmqochi bo'lgan axborotlarini eshitib, guruhlar baholanadi.

2-guruh o'quvchisi: 1830-yilda Pushkin "Yevgeniy Onegin" asarini yozib tugatadi.

2-guruh o'quvchisi: Shundan so'ng "Belkin qissalari", "Toppon xonim", "Dubrovskiy" asarlari chiqadi.

2-guruh o'quvchisi: 1837-yil 27-yanvarda Pushkin Dantesni duelga chorlaydi va u yerda jarohatlanib, 29-yanvarda olamdan o'tadi.

O'qituvchi shu o'rinda "duel" so'ziga ta'rif berib ketadi, o'tgan darsda Pushkinning fojiali o'limi, unga tuhmatlar yog'ilib, surgunga jo'natilishi, notinch hayoti haqida gaplashgan edik. Pushkinning "Yevgeniy Onegin" asarida ham Onegin "duel"ga qatnashgan va Lenskiyni otib qo'yishi tasviri bor. Asarni to'liq o'qib chiqishlaringizni tavsiya qilaman. Bu esa albatta, o'sha davr nuqtayi nazariga yondashgan holda ya'ni Pushkin yashagan zamonda ham qo'llanganligidan kelib chiqqan holda aks etgan.

"Duel" – G'arbda feodal-dvaryan jamiyatida paydo bo'lib, u yerdan Rossiyaga o'tgan. Biror kishini tahqir etgan, izzat-nafsigaga tekkan kimsa duelga chaqirilgan, qo'lida qurol ushlagan holda har ikki tomon bir-biriga o'q uzishgan. Duelda ma'lum shartlar va rasmiyatlar bo'lgan hamda ularga amal qilishgan. Eski zamonda

duel dvoryan muhitida juda keng tarqalgan bo‘lib, “nomus” duel haqida dvoryan tushunchasi bilan bog‘langan.

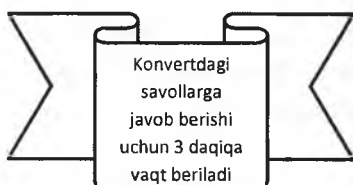
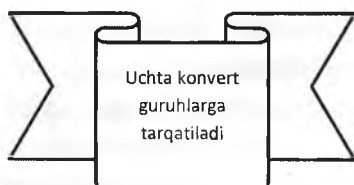
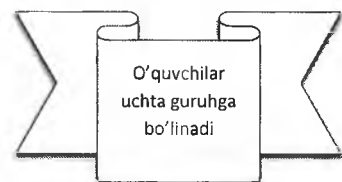
“Beshbarmoq” usuli

“Beshbarmoq” usulining ustun tomoni har qanday fan yoki mavzuga mos kelishi hisoblanadi. Ya’ni guruhlar bir-biriga mavzu yuzasidan savollar tayyorlaydi va berishadi. Savollar soni va vaqt reglamentiga alohida e’tirbor qaratiladi. Beshta barmoq tasviri tushirilgan tarqatma beriladi, metodni o‘tkazish tartibi tushuntiriladi. 1-guruh 2-guruh a’zolariga savol beradi. Tayyor o‘quvchi bo‘lsa javob berishlari mumkin, o‘ylab, maslahatlashib olishlari uchun 1 daqiqa vaqt beriladi. Ungacha 1-guruh a’zolari ham bekor qolmasligi uchun yana o‘zaro kelishib, savol tuzib turishadi. Keyin 2-guruh javobi tinglanadi. Agar noto‘g‘ri javob bersa yoki javob berisha olishmasa, ulardagi tarqatma beshta barmoq ichidan qirqib olinib, 1-guruh “Beshbarmog’”iga qo‘shib qo‘yiladi. So‘ng 2-guruh 1-guruh a’zolariga savol beradi. Agar to‘g‘ri javob berishsa, o‘z “barmoq”larini saqlab qolgan bo‘ladi.

Ushbu metodni biroz boshqacharoq tarzda olib borish ham mumkin. Ya’ni o‘qituvchi sinf o‘quvchilarini guruhlariga bo‘lib, ularga topshiriq, vazifa yoki savol beradi. Buni (og‘zaki yoki yozma tarzda) tarqatma materiallar bilan topshirishi mumkin. O‘quvchilarning shartni bajarishi uchun 3 daqiqa vaqt beriladi. Guruh a’zolarining barchasi yuklatilgan vazifani bajarishi va tinchlik saqlab, darsga faol qatnashishlari oldindan aytib o‘tiladi hamda nazorat qilinadi. Belgilangan vaqt tugagach, guruhlarining javoblari yozilgan varaqlari olinib, ularning javoblari tinglanadi. Agar o‘qituvchi guruhlariga o‘zi alohida topshiriq bersa, bu guruhning javobi noto‘g‘ri bo‘lsa, boshqa guruh uni tuzatishi mumkin. Bunda noto‘g‘ri javob bergan guruhning beshbarmog‘idan bitta barmoq qirqib olinib, to‘g‘ri javob bergan

guruh “barmoqlar”iga qo‘shib qo‘yiladi. Bular esa o‘quvchilarga oldindan tushuntiriladi. Bu bilan guruh a‘zolari nafaqat o‘z “barmoqlar”ini saqlab qolishga urinishadi, balki ular o‘z bilim va chaqqonliklari bilan yana bir “barmoq”qa ega bo‘lishadi. Bu esa albatta, majoziy ma’noda, ularni darsga qiziqtirish, rag‘batlantirish orqali topqirlikka va bilimdonlikka undaydi.

Quyida biz ham ushbu metodni “Yevgeniy Onegin” asari bo‘yicha qo‘llab ko‘ramiz.

Ushbu mavzu bo‘yicha quyidagicha muammoli savollar topshiriq sifatida beriladi:

1-guruh o‘quvchilariga savol (ular konvertni ochib savollarini o‘qishadi):

Qishloqi oddiy, samimiy, sodda qiz Tatyana 2 yil ichida nega bunchalik o‘zgarib ketti, endigina Onegin uni sevib qolganida nega uni rad etdi, demak, uning sevgisi yolg‘on ekanda?

2-guruh savoli:

Nima sababdan Onegin Tatyana ning sof muhabbatini rad etadi?

3-guruh savoli quyidagicha:

Sizningcha, Oneginning Tatyana ga bergan ozorlari oradan vaqt o'tib, yana o'z boshiga balo bo'ldi deb o'ylaysizmi? Ya'ni kimnidir ko'nglini og'ritish va unga azob berish orqali inson bir kun shu azoblarni totib ko'rishi, qaytar dunyo ekanligi haqida nima deysiz? Oneginning xatti-harakatlarini oqlay olasizmi? Fikringizni misollar bilan ifodalang.

Guruhlarning taxmimiy javoblari quyidagicha: (Savol yana bir bor o'qib eshittiriladi)

1-guruh: Yo'q, Tatyana haqiqatan sodda va samimiy qiz. U o'z sevgisining qurboni. Uning aybi yo'q. U ham sevgan insoni bilan baxtli bo'lishni xohlagandi. Shu sababdan, ayol bo'lsa ham o'z tuyg'ularini qiynala-qiynala oshkor etishga jazm qilgan paytda, uning sevgisiga javoban Onegin ayovsiz tarzda uni rad etadi. Oxiri qiz taqdirga tan berishga majbur bo'ldi. Chunki, u uchun Onegin hayotining mazmuniga aylanib ulgurgandi. Uning undan boshqa yaqini ham yo'q edi. Shuning uchun ham Oneginni unitishga urindi va hayotini davom ettirish kerakligini tushunib yetgach, bir boy knyazga turmushga chiqdi. Ammo uning qalbida hali ham Onegin bor, biroq Tatyana oilali erkakning xotini edi. Ortga esa yo'l yo'q. Oneginni unitib hayoti endi izga tushayotgan edi. Qaytar dunyomi yoki taqdir hazilimi oradan yillar o'tib, Onegin paydo bo'ldi va u Tatyana ga yaqinlashish payiga tushdi, uni endi seva boshladi, xatlar yozadi, lekin endi kech edi. Tatyana shaharga kelib xonim bo'lib olganidan emas, shuncha azob-uqubat chekkanidan u o'zini shunday og'ir, sovuqqon tutishga urinardi. Balki, o'sha muhit uni

umuman boshqacha bo'lib o'zgarishiga, aslzoda, oqsuyak xonimlardek kibarli va mag'rur etishga majbur qilgandir. O'zini bunday tutishi Onegindan o'ch olishi degani emas, agar u o'z oilasidan kechib Oneginni tanlasa eriga nisbatan noinsoflik qilib uni qiynagan bo'lardi. U shuning uchun ham boshqalarga ozor berishni istamay shunday qilgan edi. Biroq uning qalbida doimo Onegin bor edi. Hatto, boshiga bunday kunlar tushishida uni ayblamasligini aytadi:

*Ayblamayman, ammo u zamon
Tutgandingiz olijanob yo'l
Haq edingiz, qilsam andisha,
Minnatdorman sizdan hamish (160 bet).*

Agarda Tatyanning sevgisi nafratga aylanib, o'ch olishini xohlaganida, buni u qila olishi, Oneginni o'ldirib yuborishi, eriga aytib yomonlashi mumkin edi. Lekin chin dildan sevgan odamgina sevgan kishisiga nisbatan g'araz niyatni o'ylamaydi va undan yomon maqsadda foydalanmaydi. Bizning Tatyana esa bunday ishlardan yiroq. Fikrimiz dalili sifatida ushbu baytlarni keltiramiz:

*Sodda ma'yus qiz qalbi nochor,
Uyg'ongandi ko'ksida takror.
Oneginga, turing, deyoymas,
Uzolmas ham undan ko'zini (155 bet).*

Xulosa o'rinda shuni aytish kerakki, Tatyanning Oneginga bo'lgan sevgisi chin va samimiy.

2-guruh javobi:

Chunki Onegin o'zicha erkin, aslzoda inson edi. Unda birovga bog'lanib qolish yoki izmiga kirish kabi odatlar umuman yo'q va unga begona edi. Uning tabiatidan kelib chiqqan holda o'zi xohlagandek hayot kechirishga o'rganib qolgan va hayotdan bezgan kibarli inson deya ta'riflaymiz. U Tatyani uchratguncha ham qancha qizlar bilan tanishgan. Tatyana u uchun oddiy bir

qishloqi qiz edi. Faqat u bilan emas, umuman, u oila qurish haqida o'ylab ham ko'rmagan, kuni aysh-ishrat bilan o'tuvchi shaxs. U sevgi-muhabbat degan hislarni tushunmaydi, tushunsa ham o'yin-kulgu sifatida qabul qiladi. Shuning uchun ham Tatyananing sevgisini rad etadi, chunki u bilan baxtli bo'lishni xayoliga ham keltirmaydi ham uni sevmasligini ochiq-oydin aytib tuyg'ularini poymol qilishini, undan umid uzishini ta'kidlaydi. Aslida, Onegin Tatyana bilan befarq emas edi, uning ham o'z qalbi va his-tuyg'ulari bor edi:

*... Biroq olgach Tatyana xatin,
Bir o't tushdi yigit joniga
Ma'sum orzularning suhbatini
O'ylar qo'shdi hayajoniga... (150 bet).*

2-guruh javobini eshitgach, ularning fikri noto'g'ri ekanligini 3-guruh o'quvchilari aytishadi va shu paytda o'z fikrlarini dalillar bilan isbotlab, Onegin obrazini oqlashga urinishadi:

Aslida Onegin unchalik yomon inson emas, u aslzoda oilada ulg'aygani uchun shu muhit unga ta'sir ko'rsatgan va uning o'zini tutishi, dimog'dor, kiborliligini oddiy hol sifatida tushunish kerak. Chunki, u o'zini Tatyananing chin sevgisiga noloyiqman deb o'ylaydi, uni aldab yurishdan ko'ra ochiq-oydin haqiqatni aytadi. Chindan, Onegin Tatyananing pokiza, sof sevgisini poymol qilishni istamaydi, oila qurishga hali tayyor emasligini va baxtdan bebahra ekanligini, agar ular turmush qurishsa bu g'am-tashvish bo'lishini, ko'ngli esa o'zgaruvchanligini ta'kidlab shunday deydi:

*Arzimayman men unga butun
Siz ishonning vijdonim kafil
Turmush bizga g'am bo'lur, axir,
Sizni qancha sevmayin o'zim,
Ko'nikdimmi— soviyman shu zum... (152 bet).*

Ushbu savolga o'qituvchi xulosasi:

Haqiqatan ham Onegin Tatyanaдек yosh va sodda, beg'ubor qizga o'zini nomunosib sezadi, arzimasligini o'z tili bilan aytadi, aldashni istamasligini ta'kidlaydi. Chunki o'sha paytda Tatyana bir do'st, singil, qo'shni sifatida ko'rardi. Va shu insoniyligi, olijanobliligi uchun u g'araz maqsadni ko'zlamadi. Onegin Tatyana bilan oila qurib, u bilan vaqtincha yashab, agar kelisholmay qolsa yoki boshqasini yoqtirib qolsa uni aldab, baxtsiz qilishi ham mumkin edi, lekin u Tatyana baxtsiz qilishni istamaydi.

G'arb va Sharq an'analari va urf-odatları, qarashları bir-biridan keskin farq qiladi. Jumladan, ushbu asarda ham ko'rib o'tadigan bo'lsak, chet elda ya'ni inglizmi yoki rusmi ularning hayot tarzi o'zbeklarnikidan umuman boshqacha. Xususan, sevgi-muhabbat haqida gapirganda, ularning hayoti erkinlik va xohish-istagiga qarab o'zgaradi. Ya'ni erkak va ayol oila qurgach, bir muddat baxtli hayot kechirishi mumkin. Farzandları voyaga yetgach o'zlarini mustaqil bo'ldim deb o'z hayot yo'lini: ta'lim olish bo'ladimi, kasb tanlashmi yoki oila qurishmi o'zlari xohishları asosida tanlaydi. Biroq turmush tarzi, oilasi yoqmaydigan bo'lsa yoki boshqa insonni yoqtirib qolishsa, ular hammasini ochiq-oydin aytib ajrashib ketishi oddiy hol sifatida qaraladi.

Har bir asarda ijodkor maqsadi bo'ladi. Kitobxon undan o'ziga kerakli xulosa chiqara bilishi kerak. Ya'ni odobni odobsizdan o'rgan maqoli kabi asardagi salbiy jihatlari, ahloqiy tomondan bo'lsin, ijtimoiy tomondan bo'lsin asar g'oyasida adib nimadandir insonlarni ogohlikka chorlab, yomon yo'ldan qaytarib, shu voqea- hodisani namuna yoki o'rnak qilib ko'rsatadi va yaxshilik, to'g'rilik, poklik kabi tuyg'ularga yetaklaydi. Darsga qaytsak, ikkinchi va uchinchi guruh bir-biriga qarama-qarshi fikrlarni bildirishları oqibatida, Onegin obrazini oqlash va qoralash

holatlari kuzatilyapti. Aslida adabiyotda qahramonlarni salbiy yoki ijobiy deb ikki turga ajtaish unchalik to'g'ri emas, muallif qahramonni qanday tasvirlasa, biz shunga asoslangan holda tahlil qilamiz. Qisqacha aytsak, Onegin ijodkor ifodalagan davrning "ortiqcha odami"dir.

3-guruh javoblari:

Biz yuqorida ham Oneginni oqlagan edik. Unig shu yashash tarzi va o'sha muhit atrofidagi odamlardan kelib chiqqan holda, uni ta'rifladik. To'g'ri, biroz dimog'dor, g'ururli ko'rinishi mumkin, lekin unda bularni yuvib ketuvchi "insoniylik" tuyg'usi ustun turadi. Onegin Tatyana bilan bergan azoblari o'z boshiga balo bo'ldi deb o'ylamaymiz. Sevgi bu ko'ngil ishi. Unga buyruq berib bo'lmaydi. U Tatyana bilan ozor bermadi, faqatgina u bilan yolg'on usosida qurilgan sevgi bilan yashashni istamadi. Hali yoqtirib ulgurmasdan rad etgandi. Bir tomondan uni sevmagani bo'lsa, bir tomondan o'zining xarakterini yaxshi bilishi va munosib emasligidan shunday qilgandi. Taqdirning hukmi bilan ular ikki yil o'tib yana ko'rishib qolishdi, shundagina Oneginning ham haqiqiy ishq, ichki tuyg'ulari isyon qila boshladi.

Balki, boshqalar uchun o'z qilmishiga yarasha jazosini olgandir, lekin, Tatyana bilan shunchaki oila qursa ham bo'lar edi, ammo kim ayta oladi ular baxtli bo'la oladi deb, kim kafil bo'la oladi? Inson uchun eng yomon tuyg'u sen sevgan inson seni sevmasa?! Hamma ham sevib-sevilib yashashni istaydi, jumladan, Tatyana va Onegin ham. Biz bu yo'l bilan Onegin xatti-harakatlarini oqlay olamiz.

O'qituvchi xulosasi:

Ha, to'g'ri, siz ifodalayotgan fikrlaringiz rostan ham teran. Sevgi – hayot mazmunini tashkil qiladi. Ota-onaga, Vatanga, yordostlarga muhabbat. Inson qalbi borki, u sevishga qodir. Kimdir, albatta, kimnidir yoqtirishi va qalbidan joy olishi bor gap. Bizning

fanimizning ham maqsadlaridan biri inson his-tuyg'ularini qo'zg'ash, uni hayojonga solish, qalbini junbushga keltirish va shu orqali umrini mazmunli o'tishida to'g'ri yo'l topishiga yo'ldosh bo'lish sanaladi. "Yevgeniy Onegin" asari ham insonning eng inja tuyg'usi hisoblangan sevgi-muhabbat haqida. Bu asarda faqat shugina emas, balki o'sha davr ijtimoiy muhiti, odamlarning ichki kechinmalari, turmush tarzi ham ifodalangan.

Yuqorida ko'rib chiqqan metodlardan tashqari, aynan ushbu mavzuga mos bo'lgan "Topqir detektiv", "Eng tezkor fikr", "T-T", "Saralab oling", "FSMU", "Muharrir", "Tushun va bajar" kabi turli interaktiv usullarni qo'llash orqali o'qituvchi o'z maqsadiga erishadi. Quyida ushbu metodlarni qo'llab ko'rsatamiz:

"Topqir detektiv" usulining nomidan ham anglash mumkinki, asar bo'yicha o'quvchilarning topqirligini oshirish uchun biror topshiriq beriladi. Masalan, o'quvchilarni ikkita guruhga bo'lib, asardagi peyzaj va portret tasvirlarini topishlari vazifa qilib topshirilishi mumkin. Bu esa o'quvchilarning sinchikovligini oshiradi.

Biz o'z mavzumiz ya'ni "Yevgeniy Onegin" asari xususiyatlaridan kelib-chiqib, asar parchalari orqali ifodalangan ichki kechinmalar va his-tuyg'ularini topishi guruhlarga topshiriladi. Guruhlar bu asar matni bilan ishlagan holda 1-guruh Tatyana ning ichki tuyg'ulari, o'y-xayollari, harakatlarini, 2-guruh esa Oneginning his-tuyg'ulari, xatti-harakatlari badiiy asardan parcha keltirish orqali misol bilan izohlash topshiriladi va 5 daqiqa vaqt beriladi. Darsga barcha o'quvchilar faol qatnashishi va manba bilan ishlashlari ta'kidlanadi.

1-guruh o'quvchilarining taxminiy javoblari:

Tatyana sodda, samimiy qiz. Uning Oneginiga bo'lgan sevgisi ham chin va sof. Tatyana Oneginiga tobora bog'lanib uni sevib qoladi va hislarini yashirib aytishga uyaladi, oxiri tuyg'ulari ustun

kelib, unga xat bitadi. Unda Oneginga befarq emasligi, uni tashlab ketmasligini va hech bo'lmasa haftada bir bor ko'rishib turishini aytadi. Qiz uni tun-u kun o'ylaydi, tushi emasligiga o'zini ovutardi. Biz Tatyananing his-tuyg'ulari va uning qanday qiz ekanliklarini ochib berish uchun quyida Tatyananing Oneginga maktubi 3-bobdan parcha keltirib, fikrimizni izohlaymiz:

*"Xat yozurman sizga, ne chora?
Yana ne ham ayta olurman?
Men bilaman, endi bir bora
Qahringizga balki qolurman.
Lekin qaro baxtinga zora
Ko'rib zarra shafqatni ravo,
Ketmagaysiz tashlab benavo.
Sukut qilmoq bo'lgandim avval.
Ishoningiz, uyalganim — siz
Sira bilmas edingiz, esiz.
Gar umidim bo'lsa edi sal,
Haftada bir bo'lsa ham yakka,
Bu qishloqda sizni ko'rmakka.
Eshitolsam guftoringizni,
Bir so'z desam, keyin betoqat
Kecha-kunduz o'ylasam faqat,
Faqat yana diydoringizni.
Odamovi emishsiz ammo,
Taskin bermas qishloqjoy sizga,
Bizlar... jozib emasmiz aslo,
Lekin shodmiz tashrifingizga.
Biz yoqlarga keldingiz nechun?
Kimsa bilmas qishloq, ovloqlar,
Bunda sizni bilmasdim butun,
Bilmasdim — ne achchiq qiynoqlar,*

Balki, murg 'ak jonda titroqlar
Qaydam bir kun bosilib yana
Bir do 'st topib o 'zimga loyiq,
Bo 'larmidim vafodor qayliq
Va mehribon, mushfiq bir ona.
Boshqasi!.. Yo 'q, hech kim dunyoda
Ololmasdi ko 'nglimni mening.
Hukm o 'qilgan arshi a'loda,
Falak amri: men — sening, sening.
Butun umrim sen bilan go 'yo
Uchrashuvning tanho garovi.
Bildim — seni yuborgan xudo,
O 'lgunimcha o 'zing panohim...
Ko 'rinarding goh tushlilarimda,
Sen g 'oyibdan bo 'lding qadrdon,
O 't nigohing o 'rtadi yomon,
Qalbim aro tovushlaring-da
Yangrar edi... Yo 'q, tush emas bu!
Ko 'rindingu tanidim-qoldim,
Behol bo 'ldim, lovullab yondim (147 bet).

2-guruh: Onegin oldin Tatyana'ga befarq bo 'lgandir, lekin oradan yillar o 'tgach u Tatyana'ni ko 'rib, unga nisbatan hislari jo 'sh ura boshladi. Endi Onegin u bilan ko 'rishishga urinardi va dil izhorlarini aytishni istardi. Quyida Oneginning his-tuyg 'ulari ifodalangan misralarni keltiramiz:

... Yigit — o 'kinch, dard ichra majnun,
Oyog 'iga yiqildi zabun.
Yosh boladek Yevgeniy, beshak,
Tatyana'ga qo 'ymish muhabbat.
Kun va tunni o 'tkazur halak,
Ishq dardida o 'rtanib faqat.

*Hech sadoni aqli tinglamas,
U bosh urib eshigiga, bas,
Har kun borur oynavand uyga,
Soya kabi ergashar unga...
... Kechar gavjum majlisdan alhol,
O'yga botib uyga jo'nar u,
Goh g'amginu goh go'zal xayol
Endi sira bermaydi uyqu.
... Sovuq, tanbal yuragining, xo'sh,
Tubida ne g'imirlar shu tob?
O'kinchmi bu, puch o'ymi, hasrat,
Yoki yoshlik dardi — muhabbat? (155 bet).*

O'qituvchi ayrim o'rinlarni to'ldiradi, noto'g'ri fikrlarni to'g'rilab xulosalaydi, o'quvchilarni baholab, uyga vazifa beradi.

“T -T” (Teskari test) usuli

Ushbu metodni qo'llashning sharti shundaki, variantlar bilan birga javob variantni belgilanib, o'qituvchi tomonidan beriladi, ammo savolni o'quvchilar shunga moslab tuzishlari so'raladi. Bu usul orqali biror mavzu yuzasidan o'z ustida ishlash orqali mavzuni yaxshi o'zlashtiradi. Bahs-munozarali, chalg'ituvchi tomonlarini esa qo'rqmasdan, ikkilanmasdan yecha olish qobiliyatini shakllantiradi. Ushbu usul faqat guruhlarda emas, balki, juftlikda yoki individual tarzda ham bajarilishi mumkin. O'qituvchi javob variantlarini yozuv taxtasiga yozib qo'yadi va dastlabki uchta aniq va to'g'ri yozib kelgan o'quvchi rag'bat kartochkasi bilan baholanadi.

1-savol: ...

A. V.Shekspir   C. Pushkin

B. H.Hayne   D. S.Yesenin

2-savol: ...

A. Cho'lpon, G'.G'ulom C. E.Vohidov, A.Oripov

B. Oybek, Mirtemir, M.Kenjabeq **D. Barcha javoblar to'g'ri**

3-savol: ...

A. **"Yevgeniy Onegin"** C. "Hayotga muhabbat"

B. "Kichkina shahzoda" D. "Otello"

4-savol: ...

A. 1833-yil C. 1820-yil

B. 1830-yil **D. 1817-yil**

O'quvchilarning javoblari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1-javobning savollari:

1-o'quvchi: Rus ijodkorlaridan qaysi biri 9-sinf adabiyot darsligiga kiritilgan?

2-o'quvchi: Moskvaning Nemislar ko'chasida tug'ilib, yashagan ijodkor qaysi?

3-o'quvchi: "Dubrovskiy" asarining muallifi kim?

O'quvchilar topshiriqni bajarishda shunday turli xil fikrlar kelib chiqaveradi. Ularni o'ylashga va izlanishga majbur qiladi. Yangi g'oyalar kelib-chiqishiga turtki bo'lish, o'quvchilarning dunyoqarashi kengayishiga olib keladi.

2-javobning savollari:

1-o'quvchi: XX asr boshidan A.Pushkin asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan olimlar qaysi?

2-o'quvchi: O'zbek tarjimachiligiga hissa qo'shgan tarjimonlarni belgilang.

3-o'quvchi: Jahon adabiy asarlarini o'zbek tiliga o'giruvchi ijodkorlar kimlar?

3-javobning savollari:

1-o'quvchi: A.Pushkin qalamiga mansub asarni toping.

2-o'quvchi: Pushkinning o'n yil davomida yozgan asari qaysi?

3-o'quvchi: Tatyana ismli qiz qaysi asar qahramoni?

4-javobning savollari:

1-o'quvchi: Pushkin qachon litseyini tugatgan?

2-o'quvchi: A.S.Pushkin "Erkinlik" she'rini qachon yozgan?

3-o'quvchi: Qachon Aleksandr Pushkin Tashqi ishlar vazirligida ishlaydi?

"Muharrir" o'yini

Ushbu usul ikki bosqichda kechib, ona tili fani bilan uzviy bog'lanadi. Ya'ni

1-topshiriqda o'quvchilar keltirilgan gaplarda asar mazmuniga qarab noto'g'ri qo'llangan so'zlarni topishlari kerak. 2-topshiriqda esa asar haqida fikrlar va voqealar tasvirlangan bo'lib, gaplar ichidagi ortiqcha so'zlarni topib ularni belgilashlari kerak bo'ladi.

Siz bilan hozir "Yevgeniy Onegin" asari bo'yicha ushbu usulni qo'llab ko'ramiz. O'qituvchi xohishiga ko'ra o'quvchilarni kichik guruhlariga yoki umumiy frontal tarzda vazifa topshirishi mumkin.

1-topshiriq. So'z tanlash va qo'llashdagi xatoliklarni toping.

1. "Yevgeniy Onegin" rus adabiyotining 1-she'riy romani ekan (dir/ hisoblanadi/ sanaladi)
2. Bu asar Larin ismli yigit hayoti haqida. (Onegin)
3. U zodagon mulkdor farzandi bo'lib, aqlli va kelishgan o'quvchi edi. (yigit)
4. Uni Tatyana oshiq bo'lib va sevgi maktubini yozadi. (yoqtirib qoladi)
5. Tatyana Onegindan javob olishini intizorlik bilan kutadi. (kelishini)
6. Onegin esa bu maktubga javob vozadi. (yozmaydi)
7. Oradan ancha vaqt o'tmay ular bog'da ko'rishadi. (o'tib)
8. Onegin qizni yoqtirmasligini shunday aytadi. (shunda/ o'sha paytda)

2-topshiriq. *Ortiqcha soʻzni toping.*

- A. Keyin Onegin Tatyanning sevgisini ~~olib~~ rad etibdi.
- B. Oradan yillar, ~~asrlar~~ oʻtgach u yana Tatyani koʻrib qolibdi.
- C. Unga nisbatan nafrat emas, balki rashk, muhabbat, ~~sogʻliq~~ paydo boʻlibdi.
- D. Shunda yigitning qalbini his-tuygʻular ~~daryo~~ mavjlantiribdi.
- E. Xuddi ~~yapoloq~~ Tatyana xat yozganidek, u ham xatlar yoza boshlabdi.
- F. Afsuski, undan ~~savob~~, javob kelmadi.
- G. Oxiri Tatyanning uyiga borib gaplashdi, ammo u ~~quvonchi~~ rad etdi.

Ortiqcha soʻzlar: Olib, asrlar, sogʻliq, daryo, yapoloq, savob, quvonchi.

Bu usul soʻz qoʻllash va ifodalash koʻnikmalarini shakllantiradi, ortiqcha soʻzlarni topish orqali topqirlikni oshiradi. Toʻgʻri yozish bilan birga aniq va ravon gapirishga ham undaydi.

Bundan tashqari ushbu mavzuni ona tili fani bilan bevosita quyidagicha bogʻlab oʻtish ham mumkin:

“Tushun va bajar” metodi

1-topshiriq. Asardan parchalar beriladi, oʻquvchilar ularni oʻqib chiqishadi.

2-topshiriq. Sheʼriy parchadan nimani tushunganliklarini nasriy tarzda bayon qilishadi.

3-topshiriq. Parchalar soʻz tartibi qoidasi asosida joylashtirilib chiqiladi.

1-topshiriqda oʻqituvchi ikkita guruhga ham tarqatma material berib, oʻqib chiqishlari uchun 1 daqiqa vaqt beradi.

1-guruhga topshirilgan parcha:

Javob yoʻqdir. Boz maktub yozur,

*Ikkinchi xat, uchinchi xati —
Javobsiz. Bir majlisga bazo 'r
Borar edi, kirgan zahoti...
U duch keldi. Qanday beomon!
Buni ko 'rmas, so 'z demas biron!
Yohu, yana oshibdir qahri —
Borlig 'ida — chillaning zahri!
Tag 'in uning o 'jar lablari
Yashirmoqchi bo 'lar jahlini!
Sinchkov boqdi Onegin: qani,
Qani uning tug 'yon, dardlari?!
Qani ko 'zyosh dog 'lari?.. Abas!
Chehrasida g 'azab izi, bas.. (158 bet).*

2-guruhga berilgan parcha:

*O ' Onegin, bu dabdaba, shukuh,
Manfur hayot ziynati nadir
Kibor olam domida beruh
Zafarlarim, davlatim nadir?
Hashamdor uy, ziyofat, g 'avg 'o,
Nadir menga bu bo 'g 'iq havo?..
O 'sha yangi ham yovvoyi bog ',
O 'sha faqir maskanim — qishloq,
O 'sha sizni, Onegin, ilk bor
Ko 'rganim ul joylarga, zotan,
Bukun sho 'rlik enagam yotgan
Xoch, soyalar ostidagi zor
O 'sha mozor, o 'sha xilqatga
Barchasini qilardim sadqa... (161 bet).*

O 'quvchilar o 'qib bo 'lishgach, 2-topshiriqqa o 'tiladi. O 'qigan parchadan nima tushunganlarini yozma tarzda yozib, keyin o 'qib berishlari so 'raladi va 2 daqiqa vaqt ajratiladi.

1-guruhning 2-topshiriqqa taxminiy javoblari:

Ushbu parchada Oneginning ichki his-tuyg'ulari ifodalangan. Onegin Tatyana'ga xat yozadi, ammo javob kelmasligi keltiriladi. Yana qayta-qayta nomalar bitadi, biroq javob yozmaydi. Onegin bir majlisga borganida unga duch keladi. Tatyana uni ko'rsa-da, ko'rmaslikka olar, hech narsa demas, Onegin'ga nisbatan nafrati sezilib turardi. Tatyana'ning qalbi muzlab chillaning zahridek sovuq edi. Lekin jahlini yashirmoqchi bo'lardi. Onegin unga e'tibor bilan qaraydi, undagi tuyg'ular: sevgisi, ko'z-yoshlari, dardlari qayerga ketganligi uni hayratga soladi. U xuddi Tatyana bilan qiyofadosh, umuman boshqa inson bilan ko'rishib qolgandek, uning bunchalik o'zgarib ketganiga ishonmasdi.

Shundan so'ng o'qituvchi guruh yozgan javobni olib tezda ko'zdan kechiradi va ham imloviy, ham mazmuniy jihatdan yondashib xato, kamchiliklarini aytib, fikrilarini to'ldirib, xulosalaydi. Ikkinchi guruh javobi ham shu tarzda olib boriladi.

3-topshiriq. Guruhlarga berilgan asar matni bo'yicha o'zbek tili so'z tartibiga asoslangan holda she'riy misralar o'rni o'zgartirilib, to'g'rilab chiqiladi. She'r talabi bo'yicha o'zbek tili so'z tartibi qolipi buziladi, so'zlarni so'z tartibi bo'yicha o'z o'rnida yozib chiqishlari topshiriladi. Buning uchun 3 daqiqa vaqt beriladi.

1-guruh javoblari:

*Javob yo'qdir. Boz maktub yozur,
Ikkinchi xat, uchinchi xati javobsiz
Bir majlisga ba'zo'r borar edi.
U kirgan zahoti duch keldi
Buni ko'rmas, biron so'z demas
Yohu, qahri yana oshibdi,
Chillaning zahri-borlig'ida
Tag'in uning o'jar lablari*

Jahlini yashirmoqchi bo'ladi
Onegin sinchkov boqdi: qani?!
Uning tug'yon dardlari qani?!
Abas, Ko'zyosh dog'lari qani?!
Bas, g'azab izi chehrasida

2-guruh ham o'zlariga berilgan asar parchasini shu tarzda bajarishadi.

Ushbu topshiriq ham tekshirilib, xulosa qilinadi. Ikkita topshiriq baholari umumlashtirilib, guruh ballari e'lon qilinadi.

Bundan tashqari o'rganilayotgan badiiy asarni ona tili fani bilan bog'lashda turli xil topshiriqlar berish mumkin. Masalan, sodda gaplarni qo'shma gaplarga aylantirishni yoki aksincha, parcha tarkibidagi so'z turkumlarini topishni, gap bo'laklariga ajratib tahlil qilishni topshirish mumkin.

Aynan "Yevgeniy Onegin" asarini faqat ona tili bilan emas, balki boshqa fanlar psixologiya, pedagogika, rus tili, tasviriy san'at kabi fanlar bilan ham bog'lash mumkin. Quyida ushbu metodlarga to'xtalib o'tamiz.

"Tasvirlang" metodi

Ushbu metod tasviriy san'at fani bilan integratsiya orqali uzviy bog'lanadi. "Tasvirlang" metodini ikki xil tarzda o'tkazish mumkin.

1-usul: Asarni o'rganib, uni tahlil qilgach mustahkamlovchi qismda tashkil qilish mumkin. Asar qahramonlarining fe'l-atvorlari, ularning o'zini tutishi va qandayligidan kelib chiqqan holda biror obraz, qahramonni tasvirlab chizishi so'raladi. Bu esa oldindan ogohlantiriladi va o'quvchilarning o'quv qurollari tayyorgarligiga e'tibor qaratiladi. Ikkita konvert bo'lib, uning ichiga asar qahramoni nomi yozilgan bo'ladi. Guruhlar qura tashlash yo'li bilan tanlab oladi va unda keltirilgan qahramon

rasmini chiza boshlashadi. Chizish uchun esa 10 daqiqa vaqt beriladi. Barcha o'quvchilar faol ixtirok etishi so'raladi. 1-guruh Oneginni tasvirlasa, 2-guruh Tatyani tasvirlab ularni izohlab beradi. Kimning rasmi chiroyli, nafis chiqsa va o'z rasmlarini qahramonlar fe'l-atvori, so'zlari, tuyg'ulariga moslab chizishsa o'sha guruh g'olib hisoblanadi.

2-usulda esa Onegin va Tatyani portretlari yozuv taxtasiga ilib qo'yiladi, o'quvchilardan ularni tasvirlash so'raladi. Ya'ni 1-guruh Onegin portretiga qarab qanday yigit ekanligini, fe'l-atvori, o'zini tutishi haqida yozma tarzda yozishadi.

2-guruh Tatyani portretiga qarab, uning o'ziga xos xususiyatlari, oldingi va keyingi holatlari ko'rinishi, xarakteri haqida yozishlari topshiriladi. Buning uchun 5 daqiqa vaqt ajratiladi va guruh javoblari tinglanadi. Yuqori sinf o'quvchilari uchun 2-usul mos keladi. Ushbu metodni qo'llagan holda "Yevgeniy Onegin" asari misolida ko'rib chiqamiz.

1-guruh javoblari quyidagicha:

Onegin oliyanob, qahramon yigit. Kelishgan, aslzoda, shu bilan birga kibarli va takabbur, o'ziga bino qo'ygan shaxsdir. Oliyjanob deyishimizga sabab unda Tatyana nisbatan hech qanday tuyg'u yo'qligi uchun ham Tatyana sevgi izhor etganda, uni aldab ketishni istamaydi va uning sevgisini rad etadi. Yer egasi zodagon bo'lganligi, ota-onasidan hech qanday tarbiya ko'rmaganligi uchun ham u o'ziga bino qo'yadi. Chunki u boy va o'ziga to'q oila farzandi edi. O'yin-kulgu uning uchun odatga aylanib hayotdan zerikadi. Qancha ayollarni ko'rgan va ular bilan suhbatlashgani uchun ham qishloqi sodda qizga e'tibor bermay uni rad etadi. Uning hayot tarzidan shunday inson bo'lish tabiiy edi. Yillar o'tib u yana Tatyana bilan uchrashib qoladi va butunlay o'zgaradi. Uning qalbida ham sevgi nish uradi, his-tuyg'ulariga

beriladi. Ruhiy iztiroblarga duchor bo‘lib, uning sevgisi ham rad etiladi.

O‘qituvchi fikri: Ha, asar bosh qahramoni Onegin hisoblanadi. Ijodkor u orqali juda ko‘p maqsadlarni ko‘zlaydi. O‘sha davr muhitini ochib bermoqchi bo‘ladi. Jamiyatdagi axloqsizlikni ochiq tasvirlaydi. Buni Onegin misolida garchi u aqlli, kelishgan, o‘qimishli, farosatli yigit bo‘lsada, o‘z axloqini kibor jamiyat talabiga moslashtirib, yuziga niqob taqadi va hammadan uzoqlashib, begonalashib munofiqlik va yolg‘onni axloq darajasiga ko‘taradi. Uning oliy tabaqa vakillari o‘rtasidagi soflik, adolat, haqiqat, samimiylik yo‘qligini, ular bo‘lmaga joyda esa sevgi mavjud bo‘lmasligini aytadi. Aslida rad etishi unga loyiq emasligi uchun voz kechadi. Oneginning salbiy deya qarayotgan jihatlariga e‘tibor bersak, aslida u yengiltak emas, muhit uni aynan ana shunday bo‘lishiga majbur etgan va shuning uchun ham o‘z hayotidan zerikib qishloqqa boradi.

2-guruh esa Tatyani tasvirlashadi, o‘qituvchi ularning ham fikrlarini eshitib xulosalaydi.

Ushbu “Tasvirlash” usuli nafaqat o‘quvchilarning asar haqida fikrlashlarini talab etadi, balki ular qahramonlarni tanqidiy jihatdan ham tahlil qilishga, muammoning yechilishida har tomonlama qarashga undaydi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifodalay olishi bilan birga asardan kerakli xulosalar chiqarishga ham yo‘naltiriladi.

Fanlararo integrasiyada aynan ushbu mavzu bo‘yicha rus tili fani bilan bog‘lab o‘tish muvofiq deb o‘ylaymiz. Bunda “**Tarjimonlik osonmas!**” usulini qo‘llagan holda “Yevgeniy Onegin” asarini tahlil qilish orqali ikkita tilni bir-biriga qiyoshlash asosida asarni o‘rganib chiqamiz.

“Tarjimonlik osonmas!”

Ushbu metodda o‘quvchilarga “Yevgeniy Onegin” asarining asl ruscha variantidan parcha taqdim etiladi. Parcha rus tilida yozilgan bo‘lib, ularni o‘quvchilar o‘zbek tiliga tarjima qilishlari va mazmuni nasriy tarzda ifodalab, og‘zaki tarzda bayon etilishi so‘raladi. Buning uchun ularga 10-15 daqiqa vaqt beriladi. Guruhlarga rus tilida yozilgan she‘riy romandan bir bo‘lim ya‘ni 6-7 baytli she‘r topshiriladi. O‘quvchilar rus tilini boshlang‘ich sinfdanoq o‘rganib kelayotganini hisobga olib rus tili fani bilan bog‘lash o‘rinli. To‘g‘ri ular ayrim so‘zlarning tarjimasini bilmasliklari mumkin, bunday holda o‘qituvchidan bir nechta so‘z tarjimasini so‘rashi yoki elektron lug‘atlardan foydalanishi mumkin. Agarda so‘z tarjimasini topa olishmasa ochiq tarzda tashlab ketishi aytiladi.

Quyida shu asarning darslikda keltirilmagan bo‘limlarini ko‘rib chiqamiz:

1-guruhga berilgan parcha:

*И между тем душа в ней ныла,
И слез был полон томный взор.
Вдруг топот!.. кровь ее застыла.
Вот ближе! скачут... и на двор
Евгений! «Ах!» – и легче тени
Татьяна прыг в другие сени,
С крыльца на двор, и прямо в сад,
Летит, летит; взглянуть назад
Не смеет; мигом обежала
Куртины, мостики, лужок,
Аллею к озеру, лесок,
Кусты сиренс переломала,*

*По цветникам летя к ручью,
И, задыхаясь, на скамью³⁹*

2-guruhga tarqatilgan parcha:

*Она ушла. Стоит Евгений,
Как будто громом поражен.
В какую бурю оцущений
Теперь он сердцем погружен!
Но шпор незапный звон раздался,
И муж Татьянин показался,
И здесь героя моего,
В минуту, злую для него,
Читатель, мы теперь оставим,
Надолго... навсегда. За ним
Довольно мы путем одним
Бродили по свету. Поздравим
Друг друга с берегом. Ура!
Давно б (не правда ли?) пора!⁴⁰*

1-guruh tarjimalarini eshitamiz, ular oldin asl ruscha variantdagi berilgan parchani o'qishadi. Keyin tarjima qilgan parchalarini ham o'qishib, o'zlarining fikrlarini ham keltirib o'tishadi:

*Qiz siqiladi, joni kuyadi
Ko'zlari yoshga to'ladi
Birdan dukur ovozi! Qiz qoni muzlaydi
Mana yaqin qoldi! Otlar chopishar qo'raga
Yevgeniy!... Ey voh! deya soyadan yengil*

³⁹ Александр Пушкин. Евгений Онегин роман в стихах. Москва. Шедевры русской классики. 2012. – Л. 53.

⁴⁰ Александр Пушкин. Евгений Онегин роман в стихах. Москва. Шедевры русской классики. 2012. – Л. 142.

*Tatyana boshqa yo 'lakka o 'tadi,
Zinadan to 'g 'ri hovliga so 'ng to 'g 'ri bog 'ga
Uchadi, uchadi u orqa tomonga
Qaray olmaydi darrov aylanadi,
Ko 'lga tutashgan xiyobon
Sirenning novdalari yuzini tirnaydi
Gulzordan uchadi anhorga,
Siqilib ketib o 'rindiqqa.*

Ushbu asar parchasida Tatyananing his-tuyg'ulari, Oneginni kutishi, hovliga undan bog'ga tomon chiqishi tasvirlanadi. Muallif tilida u uchar edi, xiyobonga tezda boradi, shoshganida siren novdalari yuzini tirnaydi, gulzordan o'tib anhorga kelib o'rindiqqa o'tiradi.

O'qituvchi: Bu asar parchasida siz aytganingizdek, Tatyananing ichki kechinmalari ifodalangan. U shunchalik yori bilan ko'rishishga oshiqadiki, uning fikri-xayoli faqat Oneginida edi. Onegin kelavermaganidan, javob ololmayotganidan siqilib yig'laydi. Birdan otlarning dupur ovozi u Onegin deb o'ylaydi va hayajonlanganidan butun vujudi sovib muzlaydi. Uning ismini dilda ham tilda ham keltirib u kelayotgan tomonga shamoldek uchadi. Hech narsaga qaramay yelib borardi, hatto siren novdalari yuzini tirnasada bu unga sezilmaydi, chunki uning qalbi undan-da battarroq tirmalardi. Shundan keyin u siqilib anhorga keldi va o'rindiqqa o'tiradi.

Tarjimonlik bu asar yaratishdan ham mushkul ish. Ijodkor o'z xohishi, yo'nalishi, uslubi bo'yicha erkin tarzda asar yaratishi mumkin. Lekin tarjimon esa mahorat bilan biror asarni tarjima qilishi bir san'at. Unda erkinlik yo'q, shoir yoki adib yo'nalishiga tayanib ish ko'radi va undan chiqa olmaydi. Ayniqsa, she'riy tarzda tarjima qilish bu katta mehnat va mahorat talab qiladi. Chunki misralarni chiroyli, qofiyali, bir-biriga mos tarzda qo'llash

tarjimonning san'atidir. Tarjimon asarni qanday talqin qilsa, o'quvchi ham uni shunday tushunadi. Hozir siz tarjima qilgan asarni dastlab Oybek tarjima qilgan. Qo'limizda, biz o'rganayotgan darslikdagi "Yevgeniy Onegin" asarini esa M.Kenjabek tarjima qilgan. Biz hozir so'zlar tarjimasiga emas, mazmuniga e'tibor qaratishimiz kerak. A.Pushkin satrlari sodda va o'quvchi tushinishi uchun qulay, misralari o'ynoqi, his-kechinmalar tabiiy holda ochib berilgan. Biz ushbu asarni tarjima qilgan ikki buyuk tarjimonimiz Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek hamda Mirzo Kenjabeklarning yuqorida siz tarjima qilgan parchalarini ko'rib chiqamiz:

1-guruhga berilgan tarjima Oybek va M.Kenjabek talqinida:

*Siqilar qiz dili, qiz dili kuyardi joni,
Xumor ko'zlari ham yosh bilan to'la
To'satdan, dukurlash!... qotdi qiz qoni.
Mana yaqin, otlar chopar... qo'raga...
Yevgeniy!... "Voh!" deya soyadan yengil
Qiz boshqa yo'lakka hatlandi epchil,
Zinadan hovliga so'ng to'g'ri boqqa
Uchadi, uchadi u orqa yoqqa
Qarashga botinmas; zumda aylanar
Gulzorlar, ko'priklar, kichik o'rmonni
Ko'lga tutashuvchi bir xiyobonni,
Siren novdalari yuzin tirmalar,
Gulzordan uchar ekan chashmaga,
Nafasi tiqilib o'rindiqqa⁴¹. (Oybek tarjimasi)
Tag'in qizning o'rtanar joni,
Yoshga to'lar intizor ko'zi.
Ot dupuri!... Muzlaydi qoni...*

---

⁴¹ Aleksandr Pushkin "Kapitan qizi". – Toshkent. Yangi asr avlodi. 2017. – B. 200.

*Yaqin, yaqin! Bu uning o'zi-
Yevgeniy! "Oh!" - soyadan ham tez
Hatlar boshqa yo'lakka shu kez,
Hovligayu so'ng to'g'ri boqqa
Chopip ketar, ammo bu yoqqa
Qaray olmas. Zumda u tag'in
O'tar gulzor, ko'prik, o'tloqdan,
Ko'lga ketgan xiyobon yoqdan.
Sindirgancha suman butog'in,
Chashma sari uchar beqanot
Va hansirab o'rindiqla bot⁴² (Mirzo Kenjabek tarjimasi)*

Ikkita tarjimomni qiyoslaydigan bo'lsak, avvalo, ushbu asar o'zbeklarga yetib kelishida Muso Toshmuhammad o'g'li Oybekning o'rni beqiyosdir. 1936-yilning erta bahorida "Yevgeniy Onegin" asarini Chimyonda tarjima qila boshlagan Oybek 20-avgustda tarjimaga nuqta qo'yadi. Elbek Pushkin asari ta'sirida, o'zbek adabiyotida "Tozagul" she'riy romanini yozadi. Undan keyin ham bir qancha she'riy romanlar yozilgan. Oybek ustози Cho'lpon maslahati bilan "Yevgeniy Onegin"ni 14 satrlik ikki bandi 11 hijoli barmoq vaznida tarjima qilingan. M.Kenjabek tarjimasi mukammal tarjimaga o'xshab ko'rinsa-da, aslida u ustози Oybek mehnatlariga tayangan holda vujudga kelgan. Va bu asarini ustози Oybek xotirasiga bag'ishlaganini e'tirof etadi. 1988-yil nashr etiladi. U qayta ishlanib, to'ldirilib, ayrim ruscha so'z bilan ifodalangan o'rinlar o'zbekchalashtirilib nashr qilinadi. 9-sinf adabiyot darsligiga aynan shu asarning M.Kenjabek tarjimasi kiritilgan...

Shu tariqa ikkinchi guruh tarjimasi ham tinglanadi, o'qituvchi tomonidan izohlanib, to'ldiriladi. Keyin baholanib, uyga vazifa

---

⁴² Александр Пушкин. Евгений Онегин. Шеърлий роман. Мирзо Кенжабек таржимаси. Тошкент. Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1988. – Б. 85.

deriladi. Uyg'a vazifaga qo'shimcha qilib, tarjima qilish uchun berilgan parcha (asl ruscha variant)ni yodlab kelishni topshirish mumkin.

Yuqoridagi turli xil metod, o'yinlardan tashqari **"Qiyoslang"** va **"To'rttasi birda"** texnologiyasini qo'llash ona tili va adabiyotga ixtisoslashtirilgan sinflarga to'la mos keladi.

"Qiyoslang" metodi

O'qituvchi "Ijodkor bilan qahramon o'rtasida bog'liqlik bormi?" , – degan savolni o'rtaga qo'yadi. Yozuv taxtasining bir tomoniga Pushkinning ikkinchi tomoniga esa Oneginning portretini ilib qo'yadi. O'quvchilarga Pushkin va Oneginning bir-biriga o'xshash va farqli xususiyatlari, xarakterlari, hayot tarzi, yashagan davrlarini qiyoslash orqali tahlil qilishni topshiradi. Topshiriqni bajarishlari uchun 5 daqiqa vaqt beriladi. 1-guruh Pushkinni, 2-guruh Oneginni tahlil qilishadi.

1-guruh javobi:

Bu ikki shaxs bir-biriga juda o'xshash. Pushkin ham aslzoda oilada dunyoga kelib, ulg'ayishi bir o'xshash tomoni bo'lsa, ikkalasi ham ota-onasi tomonidan tarbiyalanmaydi. Yana o'xshash jihatlaridan biri ikkalasi ham notinch va tartibsiz yashashgan. Pushkinning qishloqqa surgun qilinishi, Onegin ham qishloqqa kelishi yoki duel voqeasi ikkalasining hayotida bor voqea. Pushkin ham Onegin ham erkin inson bo'lishgan. Pushkin surgun qilinib otasining mulki bo'lgan qishloqqa jo'natilsa, Onegin ham amakisining mulkiga egalik qilish uchun qishloqqa boradi. Ma'lum muddat u yerda bo'lgach yana shaharga qaytishadi. Bizning xulosamiz shuki, ikkalasi ham bir-biriga o'xshash insonlar. Sababi Pushkin o'z taqdirini "Yevgeniy Onegin" asarida bitgan.

2-guruh javobi:

Pushkin va Oneginning bir-biriga o'xshash bo'lgan jihatlari ko'p, albatta. Ularni quyida aytib o'tamiz, ammo Pushkin bu asarni 1930-yilda 10 yil davomida yozganini hisobga olib aytadigan bo'lsak, ushbu asar ingliz shoiri Bayronning "Don Juan" she'riy romanidan ta'sirlanib yozilgan. Demak, bu qahramon orqali Pushkin aynan o'zini yozgan deya olmaymiz. Endi ularni o'zaro bog'lab turadigan xususiyatlariga to'xtaladigan bo'lsak, Onegin ham Pushkin ham zodagonlar oilasidan kelib-chiqqan. Ikkalasi ham enagalar qo'lida tarbiyalangan. Ularning ikkalasi ham aqli, kelishgan inson bo'lishgan. Bizning fikrimizcha, Pushkin Onegin obrazi orqali o'sha davrning yosh kibarli aslzoda insonlarini tasvirlab shu muhitni ko'rsatmoqchi bo'lgan.

O'qituvchi fikri: Ikkala guruhning ham javoblari o'rinli, 1-guruhning fikrlariga e'tibor qaratsak, Pushkin Onegin obrazi orqali o'zining hayotini, o'zini tasvirlagan degan qarashga asoslanadi. Ammo, bu to'la mos kelmaydi. Ko'pgina jihatlari siz aytganingizdek, o'xshashi mumkin, lekin "Yevgeniy Onegin" asari 2-guruh aytib o'tganidek, Bayronning "Don Juan" asari asosida yaratilgan. Ayrim rus adabiyotshunoslarining fikriga qaraganda ushbu qahramon hayotiy qahramon bo'lib, uning prototipi Chadayev ismli shaxs degan qarashni ilgari suradilar. Buni esa asar tahlili haqidagi fikrlarda ko'rish mumkin.

"Qiyoslash" usulini maktublarini o'rganishda ham qo'llash mumkin. Asarda detal ham muhim bir vazifani bajarib, uning qaysidir qirrasini ochishga yordam beradi. Ayniqsa, bizning qo'limizdagi ushbu darslikda asar (parchasi) Tatyana xati bilan boshlanadi va unda Onegin xati ham keltiriladi. Har ikki xat ham qahramonlarning kuchli his-tuyg'ulari ta'siri ostida yoziladi. Maktublar matnini solishtirib ko'rish orqali ham ularning his-tuyg'ularini bilib olish mumkin. Ikkala xatni jadval ko'rinishida joylashtirib ularni o'quvchilarga berish orqali biror muammoli

savol qo'yish yoki qiyosiy jihatdan o'rganib chiqishi topshirilishi mumkin. Bundan tashqari asar parchasiga Oneginning Lenskiy bilan bo'lgan munosabatlari ifodalangan bo'limlari keltirilganida, do'st bo'lganligi haqidagi bo'limlar kiritilsa yaxshi bo'lardi. Chunki o'quvchilar ularni o'qib, Lenskiy haqida fikr yurita olardi, uning qanday inson ekanligiga oydinlik kiritilib, asarni tahlil qila oladi.

Ona tili va adabiyotga ixtisoslashtirilgan maktab yoki sinflarda **"To'rttasi birda"** usulini qo'llash to'la mos keladi.

Matndan parcha eshittiriladi. O'sha eshittirilgan matn bo'yicha topshiriq berilib, ayrim o'rinlari ochiq qoldiriladi va uni o'quvchilar eshitgani asosida to'ldirishlari kerak. Shundan keyin she'riy parcha ifodali o'qib beriladi. Keyingi bosqichda eshittirilgan parchada nimani tushunganliklarini og'zaki tarzda bayon qiladi.

Ushbu metod orqali o'quvchilarning har tomonlama qobiliyati sinaladi. 1-bosqich ya'ni eshitish bosqichida o'qituvchi audio matn qo'yib beradi. Qo'yilgan she'riy parcha 1 daqiqadan oshmaydi. Barcha shart o'quvchilarga oldindan tushuntiriladi. O'quvchilarga diqqat bilan tinglashlari va keying topshiriq shu asosda ekanligini eslatadi. Audio parcha qo'yib eshittirilgach, 2-bosqichga o'tiladi. 2-topshiriqda esa aynan eshittirilgan parchaning yozma shakli tarqatiladi, vazifa shundan iboratki, o'sha she'riy parchaning ayrim o'rinlari ochiq qoldirilgan va o'quvchilar tinglagan mantga tayanib, ularni to'ldirishlari kerak. O'quvchilarga yordam tarzda parcha keltirilgan tarqatmaning pastida qo'llanilishi kerak bo'lgan so'zlar aralashtirib qo'yilgan va ulardan mosini topib o'rni ochiq joyga yozib qo'yiladi. Ularni to'ldirish uchun 2 daqiqa vaqt beriladi. Keyin 3-topshiriqqa o'tiladi. O'quvchilar shu to'ldirilgan parchani ifodali o'qib berishadi.

3-topshiriqni yozib bo'lgach, she'rni ifodali o'qiyotgan paytda o'quvchilar noto'g'ri jumla qo'llasa (tushirib qoldirilgan o'rinlarga) qarshi guruhning zehnli o'quvchilari ularning xatolarini payqab, to'g'irlashi va o'z jamoalariga qo'shimcha ball yig'ishi mumkin. Shuning uchun audio eshitayotgan paytda boshqa jamoa ham diqqat bilan eshitib o'tirishlari va boshqa guruh xatolarini tuzatib borishlari kerak. Shu orqali o'qituvchi ularni mashg'ulotga diqqatini jalb qiladi va to'liq nazorat o'rnatadi. Baholash tarzi esa 2,3,4-topshiriqlar asosida to'g'ri bajarilganligi va jamoalar ishtirokiga ko'ra baholanadi. Topshiriqni to'liq bajarib bo'lganidan keyin o'qituvchi ularning fikrini xulosalaydi. Rag'bat va jarima kartochkalariga qarab umumiy ballarni e'lon qiladi, yutgan jamoa ra'batlantiriladi.

1-guruhga 1-topshiriq: Asarning 8-fasli, XVII bo'limi audio shaklida eshittiriladi.

"Nahotki - deb o'ylar Onegin" (153 bet), - deb boshlanuvchi parcha qo'yiladi.

1-guruhning 2-topshiriqqa javoblari:

1-o'quvchi: Nahotki - deb o'ylar ... (**Onegin**)

Nahot ... (o'sha?) Xuddi o'zi ... Yo'q

2-o'quvchi: O'lis ... (**qishloq**) bag'ridan, lekin

Qandoq keldi? Yigit ko'zi ... (**lo'q**)

3-o'quvchi: Qo'shoynakdan ... (**boqar**) dam-badam.

Yodga solar ... (**orazi**) shu dam

4-o'quvchi: ... (**Unitilgan**) bir qizni elas

Bilurmisan ayt menga, ... (**knyaz**)

5-o'quvchi: Moviy ... (**bo'rkli**) anov xonim kim

Turur ... (**ispan**) elchisi birlan?

6-o'quvchi: Oneginga qarar u ... (**birdan**)

Ha, sen ko'pdan yo'q eding, ... (**do'stim**)

7-o'quvchi: To'xta, hozir aytaman, ... (**inim**)

- Kim u, axir?

- Mening xotinim.

So'zlar: Onegin, Tatyana, o'sha, shahar, qishloq, qora, jayron, lo'q, boqar, yuzi, chehrasi, orazi, unitilmagan, unitilgan, sevgan, yoqdirgan, general, kapitan, knyaz, bo'rkli, ko'rkli, ispan, ingliz, fransuz, birdan, hamkasbim, inim, do'stim, amakim.

To'g'ri javoblar quyidagicha: Onegin, o'sha, qishloq, lo'q, boqar, orazi, unitilgan, knyaz, bo'rkli, ispan, birdan, do'stim, inim.

1-guruh a'zolarining qo'llagan so'zlari:

1-o'quvchi: Onegin / o'sha

2-o'quvchi: qishloq / qora

O'quvchi javobini 2-guruh o'quvchisi "ko'zi qora" emas, "ko'zi lo'q" bo'lishini aytadi. O'qituvchi bu fikrni ma'qullab ularga rag'bat kartochkasi beradi.

3-o'quvchi: boqar / orazi

4-o'quvchi: Unitilgan / knyaz

5-o'quvchi: bo'rkli / ingliz

Ushbu o'quvchining javobida "ispan" emas, "ingliz" deya noto'g'ri javob beradi va bu guruhga yana bir jarima kartochkasi beriladi.

6-o'quvchi: birdan / do'stim

7-o'quvchi: inim

Bu shartda 1-guruh 5ta rag'bat va 2ta jarima ega bo'lishdi. Shundan so'ng 2-guruhga audio parcha qo'yib eshittiriladi.

8-fasl, XVIII bo'limi qo'yiladi va u quyidagicha boshlanadi:

- Uylandim de! Bilmabman buni! (153 bet).

2-guruh o'quvchilari ham xuddi shu tarzda javob berishadi. Ular ham baholangach, 3-topshiriqqa o'tiladi.

3-topshiriqda esa o'quvchilar nafaqat parchalarni ifodali o'qib berishadi, balki rollarga kirib ijro etishadi. Ikkala guruhdan ham uchtadan o'quvchi chiqadi va Onegin, knyaz, boshlovchi (muallif) rollarini ijro etadi. Tayyorlanib olishlari uchun 5 daqiqa beriladi.

1-guruh sahna ko'rinishi:

Boshlovchi. "Nahotki, - deb o'ylar Onegin,

Onegin. Nahot o'sha? Xuddi o'zi...

Yo'q... O'lis qishloq bag'ridan, lekin,

Qandoq keldi?..."

Boshlovchi. Yigit ko'zi lo'q -

Qo'shoynakdan boqar dam-badam.

Yodga solar orazi shu dam

Unutilgan bir qizni elas.

Onegin. "Bilurmisan, ayt menga, knyaz,

Movut bo'rkli anov xonim kim -

Turur ispan elchisi birlan?"

Boshlovchi. Oneginga qarar u birdan.

Knyaz. - Ha, sen ko'pdan yo'q eding, do'stim.

- To'xta, hozir aytaman, inim.

Onegin. "Kim u, axir?"

Knyaz. - Mening xotinim (153 bet).

2-guruhdan ham uchta o'quvchi chiqib 1-guruh ijro etgan bo'limning davomini ijro etishadadi:

Onegin. "Uylandim de! Bilmabman buni!

Qancha bo'ldi?"

Knyaz. - Qariyb ikki yil.

Onegin. - "Kim?"

Knyaz. - Larina.

Onegin. - "Tatyanabonu?"

Knyaz. - Taniysanmi?

Onegin. -“Qo‘shnisiman, bil”.

Knyaz. - O, yo‘qsa, yur.

Boshlovchi. - Knyaz qo‘zg‘olib,

- Qarindoshi, do‘stini olib,

Rafiqasi tomon boshlaydi.

Begoyim bir nigoh tashlaydi...

Yuragiga tushsa ham g‘uluv,

Qolsa hamki zo‘r hayrat ichra,

Hayajonu xijolat ichra,

O‘zgarmaydi zarracha suluv.

O‘sha raftor, fe‘l unda hokim,

O‘sha-o‘sha - salomi sokin (154 bet).

4- topshiriqda esa ushbu parchadan eshitgan, to‘ldirgan, o‘ynagan, ko‘rganlarini tushuntirib berishlari so‘raladi. 2 daqiqa vaqt beriladi. O‘quvchilar kerakli o‘rinlarni qayd etib ketishlari mumkin. Guruhning barcha a‘zosi o‘z fikrlarini bildirib o‘tadi.

1-guruh a‘zolarining javoblari:

1-o‘quvchi: Bizga berilgan ushbu “Yevgeniy Onegin” she‘riy romanidan keltirilgan parcha bo‘lib, unda Onegin o‘ylari, qolaversa, Knyaz suhbatini keltirilgan.

2-o‘quvchi: ham qarindoshi ham do‘sti bo‘lgan knyazning uyiga mehmonga kelganida u yerda Tatyana ni ko‘rib qoladi va ko‘zlariga ishonmaydi.

3-o‘quvchi: Chunki u qishloqda yashar edi va bu yerda bo‘lishini xayoliga ham keltirmagandi.

4-o‘quvchi: Shu bilan u oldingi Tatyana bilan bog‘liq hodisalarni eslaydi, qizning ko‘rinishi esiga tushadi. Keyin esa u knyazga savol beradi.

5-o‘quvchi: Knyaz Tatyana ni tanishtiradi va unga kimligini aytadi.

6-o'quvchi: Ushbu parcha orqali Oneginning Tatyani qayta uchratishi orqali unga nisbatan hislari paydo bo'lishi va uni hayratga solishi ifodalangan.

O'qituvchi: Ha, to'g'ri, yuqorida aytib o'tganlaringizga qo'shimcha ravishda Oneginni hayratga solgan narsa sodda qishloq qizi qisqa vaqt ichida o'zgarib, suluv ayolga aylanib ketishi tasvirlanadi.

2-guruh 4-topshiriqni quyidagicha bajarishgan:

1-o'quvchi: Ushbu berilgan parchada knyaz bilan Onegin suhbatini keltirilgan.

2-o'quvchi: Onegin knyazning uylanganligini bilgach, qiz kim ekanligini so'raydi.

3-o'quvchi: Knyaz Larina deganda Tatyani deb so'raydi.

4-o'quvchi: Knyaz: Taniyanmi? - desa Onegin uning qo'shnisi bo'lganini aytadi.

5-o'quvchi: Keyin knyaz Oneginni rafiqasi tomonga boshlaydi.

6-o'quvchi: Shundan so'ng ayol Oneginni ham ko'radi va o'zini ko'rmagandek tutadi.

O'qituvchi: Siz aytganingizdek, ushbu parcha knyaz va Onegin suhbatini haqida, lekin unda Oneginning hayratlari ya'ni tortinchoq, sodda qiz tabiati butunlay o'zgarib ketganligi, o'zini tutishi, hech qanday his-tuyg'ularga berilmasligi ifodalangan. Chunki shu 2 yil ichida Oneginning e'tibor bermagan yosh qizcha, go'zal xonimga aylanganligini, bundan tashqari Oneginning unga nisbatan qiziqishlari hayrati, his-tuyg'ulari, hislari uyg'onganligi keltirilgan.

Ushbu usul o'quvchilarni badiiy asar ustida har tomonlama o'zlashtirishga, tinglashga o'rgatadi, eshitib fikrlashga chorlaydi, to'g'ri yozish ko'nikmasini shakllantiradi, rol ijro etishni va

o‘zining mustaqil fikrlarini ifodalay olishga qaratilgan. Bu metodni soddalashtirgan holda kichik-kichik guruhlariga bo‘lib, badiiy asardan parchalar tarqatgan holda qisqa vaqt ichida katta materialni o‘zlashtirishga ham erishish mumkin.

Nafaqat rus adabiyotida, balki, jahon adabiyotida ham o‘chmas iz qoldirgan Aleksandr Pushkin ijodini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida olib borgan tahlillarimizdan **quyidagi xulosaga keldik:**

- “Audio topshiriq” usulida o‘quvchilar asarni tez eslab qolishadi, emotsional- hissiy kechinmalarini to‘g‘ri boshqarish qobiliyatlarini yo‘lga soladi.

- “Sahna ko‘rinishi” metodi esa o‘quvchilarni vazifani aniq bajarishda harakat qilish, turli sharoitlarda rollarni bajarish qobiliyatini oshirdi.

- “Agarda men... bo‘lsam” usuli bilan o‘quvchilar asar qahramoni o‘rniga o‘zlarini qo‘yib ko‘rishdi. Muammoning sababini o‘rganib undan chiqib ketish yo‘llarini izladi.

- “Lotereya” o‘yinida esa test ishlash bilan birga, qarshi guruh bilan bahslashib jamoa bilan ishladi. O‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga undab, o‘z fikrini asoslab berish orqali boshqalarni ishontrish ko‘nikmasi hosil qilindi.

- “Eslab ko‘rchi, unutmadingmi?” usuli orqali o‘quvchilar xotirasi qanchalik mustahkamligi nazorat qilindi.

- “Beshbarmoq” usulida o‘quvchilarning fanga nisbatan qiziqishi orttirildi, ijodkor hayoti va faoliyati o‘rganildi, guruhlar bir-biri bilan bahslashib raqobat yuzaga chiqarildi.

- “Topqir detektiv” metodida asar bo‘yicha topshiriqlar berilib, o‘quvchilarda topqirlik xususiyatlari rivojlantirildi.

- “T-T” metodi orqali o‘quvchilar mavzu bo‘yicha o‘z ustida ishlab, test tuza olish qobiliyati bilan birga, chalg‘ituvchi javoblarni ikkilanmasdan tezda yechish ko‘nikmasiga ega bo‘ldi.

- “Muharrir” o‘yini asosida ona tili fani bilan bog‘lanib, o‘quvchilar asar mazmunini to‘g‘ri tushunishi uchun integrative yondashildi.

- “Tushun va bajar” texnologiyasida yozma savodxonlikni oshirish, to‘g‘ri va ravon gapirish ko‘nikmasi hosil qilindi.

- “Tasvirlang” usuli asosida mavzu tasviriy san‘at fani bilan bog‘lanib, o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini aniqlandi.

- “Tarjimonlik osonmas!” texnologiyasi orqali asar ikki til o‘rtasida solishtirildi, o‘quvchilar rus tilidagi parchani tarjima qilib, rus tilidan ham o‘z bilimlarini oshirishdi va tarjimonlik haqida ham ma‘lumotga ega bo‘ldi.

- “Qiyoslang” metodida ijodkor bilan qahramon o‘rtasida bog‘liklar o‘zaro qiyoslandi va natijada qahramon va ijodkor shaxsiyati ochildi.

- “To‘rttasi birda” metodida esa o‘quvchilarningtinglab tushunish, yozma savodxonligini oshirish, ifodali o‘qish malakasini rivojlantirish, fikrlarini mustaqil ifodalay olishiga erishildi.

Umuman olganda, A.S.Pushkinning 9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo‘limida keltirilgan “Yevgeniy Onegin” she‘riy romani zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tahlil etildi.

MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA “OTELLO” FOJIASINI O‘RGANISH

Muammoli ta‘lim texnologiyasining qanday ahamiyatga ega ekanligini 9-sinf adabiyot darslida, Jahon adabiyoti bo‘limida “Otello” tragediyasi orqali o‘rganamiz. O‘qituvchi ana shu parchalarni tahlil qilishda muammoli ta‘lim texnologiyasining “Keys-stadi”, “Muammoli vaziyat”, “Asalari galasi”, “Ovoz bering”, “Tadqiqot”, “Tanqidiy tahlil”, “SMT”, “Beshinchisi

ortiqcha”, “Obrazlarga ta’rif bering”, “Raqamlar charxpalagi” kabi metodlarini qo‘llashi mumkin.

Nega aynan V. Shekspirning “Otello” tragediyasini muammoli ta’lim texnologiyasi asosida o‘rganish kerak degan savol tug‘iladi? Chunki, bu asar dramatik asar sirasiga kirib, voqealari izchil murakkab bir vaziyatlar asosida kechadi. Bitta ro‘molcha yo‘qolganligi sababli butun bir asarning voqealar rivojini o‘zgartirib, asar tugunini keltirib chiqaradi. Jahon adabiyotining yirik namoyandalaridan biri, uyg‘onish davri asoschisi hisoblangan V. Shekspir bu asar orqali nima demoqchi va u yuzaga keltirgan muammolar orqali oqibatlariga olib kelishini aynan shu texnologiya asosida o‘rganish, asar mohiyatini ochishga va uni o‘quvchi yaxshi tushunishga imkon yaratadi. Fojiani “**Keys-stadi**” texnologiyasi asosida o‘rganishni afzal topdik.

“Keys-stadi”: “Otello” tragediyasi va dezdemoni fojiasi

O‘quv predmeti: Adabiyot (9-sinf “Jahon adabiyoti” bo‘limi)

O‘quvchilar soni:

Keysning asosiy maqsadi: “Otello” tragediyasi tahlili misolida o‘quvchilar jamoasida sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, insoniylik, mehr-shafqat, Vatan, ota-ona, yor-do‘stga bo‘lgan muhabbat xislatlarini yuksaltirish.

Keys turi: ta’lim-tarbiya berruvchi

O‘quv faoliyatidan kutilayotgan natijalar:

- V. Shekspir hayoti va ijodi o‘rganiladi;
- “Otello” tragediyasi o‘qiladi va tahlil qilinadi;
- asar qahramonlarining chigal, ruhiy evrilishlari tadqiq qilinadi;
- o‘quvchilarning sodir bo‘lgan muammolarni har tomonlama churur asosli o‘rganish malakalari rivojlanadi;

- ularda muammoni hal qilishga ilmiy yondashish ko'nikmalari shakllanadi;

- tahlil davomida o'zlarining mustaqil fikr va qarashlarini shakllantiradilar;

- muammoni keng qamrovda, unga ta'sir qiluvchi barcha omillarini e'tiborga olib, atroflicha o'rganish lozimligini bilib oladilar;

- o'quvchilarning sodir bo'lgan vaziyat oqibatlarini bartaraf qilish bo'yicha malakalari tarkib topadi.

Ushbu Keysni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quvchilar oldindan quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim:

O'quvchi bilishi kerak:

- shoir ijodi va asarlaridan namunalar, adabiy-nazariy bilimlarga ega bo'lishi;

- o'quvchilar jamoasi, jamoa ichida ishni tashkil qilish.

O'quvchi amalga oshirishi kerak:

- mavzuni mustaqil o'rganadi;

- muammoning mohiyatini tushunib oladi;

- o'z shaxsiy tanqidiy fikrlari orqali xulosalar qilishi;

- ilmiy, nazariy, amaliy manbalar ustida mustaqil ishlaydi va natijalarni umumlashtiradi.

Texnologik xususiyatlardan kelib chiqqan holda keysning tavsifnomasi quyidagicha:

Keysning asosiy ob'yekti shaxs tarbiyasiga yo'naltirilgan. Bu keys ta'lim-tarbiya beruvchi keys bo'lib, ma'lumotlar, savollar, vaziyatlar asosida tuzilgan. Ta'limiy maqsadga ko'ra, keys muammolarni taqdim qilishga, ularni hal etish, tahlil qilish va baholashga qaratilgan. Shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash va ularni amaliy faoliyatiga

yo'naltirishni nazarda tutadi. Ushbu keysdan adabiyot fanini o'qitishda foydalanish mumkin.

“Muammoli vaziyat” metodi

“Otello” tragediyasi va Dezdemona fojiasi

Umrini janglarda o'tkazgan oqil va halol arab general Otello jasur jangchi Kassioni o'ziga leytenant qilib oladi. Uning mulozimi Yago shu o'ringa o'tirishni mo'ljallab yurar edi. Shuningdek, Venetsiya senatori Brabansioning qizi Dezdemona venetsiyalik aslzoda boy yigit Rodrigoni rad qilib, qariroq bo'lishiga qaramay, qora Otelloni sevib qoladi va unga tegadi. Yago va Rodrigo birlashib, Otello va Kassiodan o'ch olish niyatida Dezdemonani eri Otelloga Kassio bilan xiyonat qilayotganini aytadi. Rostgo'y Otello hammani o'ziga o'xshatib, ularning gapiga ishonadi. Dezdemonani bo'g'ib o'ldiradi. Otello Yagoning xotini xizmatkor Emiliya orqali barcha haqiqatni bilganida esa kech edi. Oxiri bunga chiday olmay o'zini ham o'ldiradi.

Ho'sh, aytingchi, Otelloning qilmishlarini oqlash mumkinmi? Axir Dezdemona begunoh edi-ku?

Kirish.

Adabiyot fani hayot bilan uzviy bog'liq bo'lgan gumanitar fan hisoblanib, u qamrab olgan barcha mavzular hayotiy hodisalarga asoslanadi.

Keys uchun tanlangan mavzu o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lib, ushbu metod asosida o'quvchilar Shekspir hayoti va ijodi, tanlangan asar mohiyati haqida ma'lumotlarga ega bo'lishadi.

Tavsiya etilgan keysni yechish quyidagi natijalarga erishishga imkon yaratadi:

- o'zlashtirgan mavzu bo'yicha bilimlarni mustahkamlash;
- mantiqiy fikrlashni rivojlantirish;
- muammoning hamda qabul qilingan yechimning individual va guruhliy tahlilida bilim va ko'nikmalarni qayta topshirish;

- mustaqil qaror qabul qilishga o‘rganish.

Amaliy vaziyatni bosqichma-bosqich tahlil qilish va hal etish bo‘yicha 9-sinf o‘quvchilariga uslubiy ko‘rsatmalar:

Ish bosqichlari	Maslahat va tavsiyalar
Keys va uning axborot ta‘minoti bilan tanishish	Keys bilan tanishish. “Otello” asari haqida tushuncha hosil qilish uchun axborotni diqqat bilan o‘qib chiqish kerak.
Berilgan vaziyat bilan tanishish	Berilgan ma‘lumotlarni yana bir marta diqqat bilan o‘qib chiqing. Otello xarakteridagi asosiy qusurni aniqlang, vaziyatni keltirib chiqaruvchi omillarni belgilang.
Muammoli vaziyatni tahlil qilish	Asosiy muammo va kichik muammolarga diqqat qaring. Asosiy muammo: Otelloning qotillikka qo‘l urishi sababini aniqlang.
Muammoli vaziyatni yechish usuli va vositalarini tanlash va asoslash	Ushbu vaziyatning yechimini izlab topish maqsadida “Muammoli vaziyat” jadvalini to‘ldiring va muqobil vaziyatni yarating.

“Muammoli vaziyat” metodi

Muammo turi	Muammoni kelib chiqish sabablari	Muammo yechimi
Otello Dezdemonna qotili	Otello Dezdemonnani xiyonat qildi deb o‘ylab, uni bo‘g‘ib o‘ldirdi	Otello dezdemonnani o‘ldirmasdan oldin barcha voqea va gaplarga oydinlik kiritishi kerak edi.

Muammo	Muammoli vaziyat sabablari	Muammoli vaziyat yechimi
Otello qilmishini oqlash mumkinmi?	Aslida u Yago va Rodrigoning nayrangiga uchib, o'z sevgilisining qotiliga aylandi	Kassio bilan uchrashib, bu gaplar yolg'on yoki rost ekanligini so'rab, masalani hal qilishi va gumonlardan holi bo'lishi kerak edi

Muammo	Muammoli vaziyat sabablari	Muammoli vaziyat yechimi
Otelloning tanlagan yo'li to'g'rimi?	Otello sodda, rostgo'y inson edi, shuning uchun ham uni aldashlarini xayoliga ham keltirmaydi. Halol va pokligi sabab xotining xiyonatini kechira olmadi shu qarorga keladi.	Otello kalta o'yladi va juda katta xatoga yo'l qo'ydi. U o'zini boshqarishi kerak edi.

Muammo	Muammoli vaziyat sabablari	Muammoli vaziyat yechimi
O'z ayolini o'limigacha olib borishi to'g'rimi?	U ayolni sevardi, lekin uning qalbiga gumon oralab, hushidan ayrildi. O'z sevgan insonidan bu holatni kutmaydi va qattiq ta'sir qilib uni o'ldirish kerak, degan fikrga keladi.	Yo'q, albatta xato. Uning bu ishini tushunish uchun shu holatga tushib ko'rgan odam biladi. Uning ishonuvchanligi o'z sevgisi qurboni bo'ldi.

Muammo	Muammoli vaziyat sabablari	Muammoli vaziyat yechimi
<p>Otello Dezdemonani sevganida ham uni o'ldira oldi. Demak, u Dezdemonani sevmas ekanda?</p>	<p>Uning qalbini kemirayotgan shubha o'ti Otelloni borgan sari alangalatardi. Chunki, Yago aytgan gaplar to'g'ri tuyilib, hatto ro'molchasi Kassioda ekanligini o'z ko'zi bilan ko'radi va hammasi rost ekan deb o'ylaydi.</p>	<p>Otello garchi ro'molchani Kassioda ko'rsa ham Dezdemonadan so'rashi, hatto Kassioning o'zi qayerdan, kimdan olganligiga aniqlik kiritishi va boshqalardan so'rab surishtirishi lozim edi</p>

O'tkazilayotgan tahlillar va natijalar xulosalanib, yakunlanadi.

O'qituvchi: "Otello" fojiasida insoniyat paydo bo'lganidan beri bir-biri bilan yonma-yon kelayotgan ezgulik va yovuzlik, xiyonat va sadoqat, ishonch va jinoyat, olijanoblik va pastkashlik singari sifatlar o'rtasidagi o'zaro kurash tasvirlanadi. Otello boshqalarni ham o'zidek rostgo'y deb qaraydi. O'zingiz ko'rganingizdek, manfaatparastlik, hasadgo'ylik bor joyda kimdir zug'um yetkazmasligi va zarar ko'rsatmasligi mumkin emas. Yago o'z manfaati "leytenant bo'lish" maqsadida qo'l urgan bo'lsa, Rodrigoning Otelloda shaxsiy adovati bor edi. Ular Dezdemonani buzuqlikda ayblab, eng pastkash yo'ldan borishadi. O'zlarining manfaati uchun boshqalarning baxtini buzib, oralariga nifoq soladi va oqko'ngil, sodda Otello yolg'on qurboniga aylanadi... Dars shu tarzda xulosalanib, o'quvchilar baholanadi va keys-stadi texnologiyasi yakunlanadi.

Muammoli ta'limga kiruvchi metodlarimizdan yana biri "Asalari galasi" metodi asosida "Otello" fojiasini o'rganib chiqamiz. O'quvchilar ikkita guruhga bo'linadi. O'rtaga muammo tashlanadi va o'quvchilardan o'z fikrlari so'raladi.

Muammo: Ro'molcha qayerga yo'qoldi?

1-guruh o'quvchisi: Ro'molchani Otello Kassioda ko'rganini aytadi, demak, uni Kassio olgan.

2-guruh o'quvchisi: Yo'q, uni Kassio emas, balki hasadgo'y Yago olgan. Chunki u Kassioqa tuhmat qilib, uning mansabini egallamoqchi bo'lgan.

1-guruh o'quvchisi: Bu ishning boshida Rodrigo bor, u Yagoni shunga majburlagan... Bahs shu tarzda davom etiladi, o'quvchilarning fikrlari tinglangach, o'qituvchi fikr bildiradi: Muammoga har tomonlama yondashishga harakat qildingiz. Endi to'g'ri javobni aytishdan oldin siz bilan **"Ovoz bering"** o'yinini qo'llab ko'ramiz. O'quvchilarga 5 xil rangdagi kartochkalar tarqatiladi va har bir rangda qahramonlar keltiriladi. Masalan, Yashil kartochka Yago, qizil kartochka Dezdemona, qora Otello, ko'k Rodrigo, oq Kassio.

O'rtaga qo'yilgan masala: Sizningcha, ushbu asarda voqea fojiali tarzda yakun topishida kimni aybdor deb o'ylaysiz?

1-guruh o'quvchisi: Ro'molchani olishda Yagoga Rodrigo yordam bergan va ular aybdor.

2-guruh o'quvchisi: Bu meningcha, Rodrigo va Dezdemonaning rejasi. Bir paytlar adashib Rodrigoni rad etgandi, endi esa u bilan birga bo'lishga Otello halaqit beradi. Shuning uchun shunday fitna qilishadi, ro'molchasini Yagoga Rodrigo orqali berib yuboradi...

Bahs shu tarzda davom etishi mumkin. O'quvchilar o'zlarini aybdor deb topgan qahromonni hamfikrlari bilan yig'ilib bir guruhni tashkil etadi va o'sha qahromonni aybdor qilib ko'rsatadi va boshqalarni ishontirishi orqali boshqa o'quvchilarni ham o'zlariga qo'shib olishadi. Buning uchun asosli dalil keltirishlari so'raladi. Eng ko'p ovoz olgan guruh g'olib hisoblanib, o'qituvchi xulosalaydi.

Biz quyida “Tadqiqot” metodini amaliy jihatdan V.Shekspirning “Otello” tragediyasini tahlil qilib ko‘ramiz. Ushbu metod bir nechta bosqichda kechadi. Sinf o‘quvchilarini 3 ta guruhga ajratamiz va ularni quyidagicha nomlaymiz:

1-guruh “Muhabbat”, 2-guruh “Rashk”, 3-guruh “Ishonch” deb nomlanadi.

1-topshiriqda guruh nomlarini asarga bog‘lab tushuntirib berishlari so‘raladi va ularning javoblari tinglangach keyingi bosqichga o‘tiladi.

2-topshiriqda nima uchun asar “Otello” deb nomlanganini izohlashlari va o‘zlari bu asarni qanday nomlashi mumkinligi so‘raladi hamda 3 daqiqa vaqt beriladi.

1-guruh javobi: Bizning fikrimizcha, asar nomini boshqacha tarzda nomlagan bo‘lardik. Masalan, “Muhabbat nolasi”, “Erta so‘lgan muhabbat”, “Sevgi qurboni” va shunga o‘xshash nomlar nilan nomlash mumkin. “Erta so‘lgan muhabbat” deganda....

Uchta guruh ham ijodiy yondashib, o‘z fikrlarini bildiradi. Shunday so‘ng o‘qituvchi topshiriq bo‘yicha xulosalarini bildirib, 3-topshiriqqa o‘tadi. Yozuv taxtasiga asar qahramonlarini nomini yozib, obrazlarni turlarga ajratishni topshiradi.

Otello	Emiliya	Montano	Kassio
	Brabansio		
Dezdemonna	Lodaviko	Gratsiano	
Yago	Rodrigo		

Obrazlarni turlarga ajratish!

O‘quvchilar bosh obraz, epizodik obraz, ikkinchi darajali obraz kabi turlarga ajratib chiqadi.

1-guruh javobi: Otello, Dezdemonna – bosh obraz;

Yago, Rodrigo, Emiliya, Kassio – ikkinchi darajali obraz;
 Montano, Lodoviko, Gratsiano, Brabansio – epizodik obraz.

4-bosqichda **“Fikrni jamlash”** metodi qo‘llaniladi. Ular qahramonlarga tegishli jummalarni mosini belgilaydilar:

1-guruhga berilgan topshiriq:

Otello	→	Choru nochor taqdirimga bo‘yin egaman, Tole sinab boshim oqqan yoqqa ketaman.
Dezdemona	→	Yig‘layapman biroq bu yosh yo‘qlik yig‘isi Ishqim uchun osmon menga bermoqda jazo
Kassio	→	Afandim, hoy afandim, ...deyman axir!
Emiliya	→	Voy, bechora, aldanibdi, men xarob bo‘ldim!

To‘g‘ri javob:

Otello	→	Choru nochor taqdirimga bo‘yin egaman, Tole sinab boshim oqqan yoqqa ketaman.
Dezdemona	→	Yig‘layapman biroq bu yosh yo‘qlik yig‘isi Ishqim uchun osmon menga bermoqda jazo
Kassio	→	Afandim, hoy afandim, ...deyman axir!
Emiliya	→	Voy, bechora, aldanibdi, men xarob bo‘ldim!

5-bosqichda guruhlarga “Otello”dan parcha tarqatiladi. Shu bo‘yicha muammoli savollar beriladi. O‘quvchilardan parchalarni o‘zlashtirib, tushunganlarini asoslab berishlari so‘raladi.

1-guruhga berilgan parcha:

Otello. O‘ldiraman, ammo seni yana sevaman...

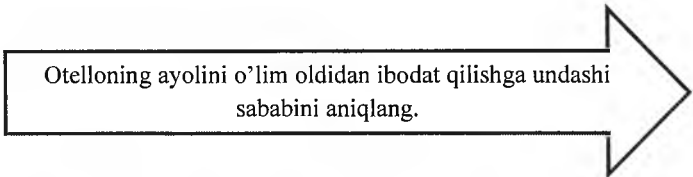
Ana o‘zi ko‘zin ochdi, uyg‘onib qoldi

Dezdemona. Kim? Otello, bu sizmisiz?

Otello. Ha, Dezdemona.

Dezdemona. Yotmaysizmi, aziz Otello?

Otello. Kechkilik ibodatni qilganmidingiz?

Otelling ayolini o'lim oldidan ibodat qilishga undashi
sababini aniqlang.

O'quvchilar shu zaylda parcha asosida javob berishadi. O'qituvchi esa bu shartni ham xulosalab, guruhlar javobi va a'zolar faolligiga qarab baholanadi.

6-topshiriq. Ushbu oxirgi bosqichda 1-guruh Otello, 2-guruh Dezdemon, 3-guruh esa Yago obrazlarini **“Sinkveyn”** usulida to'ldirishlari kerak.

Otello   Dezdemon

Sodda, ochiq ko'ngil   Go'zal, yosh

Ishondi, aldandi, o'ldirdi   Sevadi, seviladi, o'ldiriladi

Otello – halollik, rostgo'ylik timsoli   O'z sevgisining qurboniga aylandi

Ishonuvchan   Ma'suma

O'qituvchi umumiy baholarni aytib, uyga vazifa sifatida **“Otello timsoliga tavsiv”** mavzusida insho yozib kelishlari topshiriladi.

Ushbu mavzuni yuqoridagi metodlardan tashqari **“T-T” (Tanqidiy tahlil), “SMT” (Sahnali munozarali tahlil), “Beshinchisi ortiqcha”, “Obrazlarga ta'rif bering”, “Raqamlar charxpalagi”** kabi metodlarni qo'llagan holda maqsadiga erishishi mumkin.

Muammoli ta'lim texnologiyasi asosida V.Shekspirning **“Otello”** tragediyasini o'qitishda bir qancha metodlardan o'rinli foydalandik va quyidagi xulosalarga keldik:

- **“Keys-stadi”** texnologiyasi orqali asardan keltirilgan vaziyatlar asosida o'quvchilar jamoasida sog'lom ijtimoiy muhit shakllantirildi, ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlantirildi;

- “Muammoli vaziyat” metodi orqali o‘quvchilarda izlanuvchanlik qobiliyati shakllandi;

- “Asalari galasi” metodi o‘quvchilarda asarni bir butun tahlil qilishda fikrlashni faollashtirdi va uzluksiz tahlilni yuzaga keltirdi;

- “Ovoz bering!” metodi asosida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyati shakllandi;

- “Tadqiqot” metodi orqali o‘quvchilar ilmiy, amaliy, nazariy misollar orqali asarni tadqiq qilishdi;

- “Tanqidiy tahlil” o‘quvchilarni darsda faollashtiruvchi, tanqidiy fikrlashga jalb qilib o‘zaro ishchanlik va raqobat, bahslashish muhitini yaratdi;

- “SMT” asosida o‘quvchilarda jamoada ishlash, sardorlik, peshqadamlik sifatleri shakllandi, o‘zgalar fikrini hurmat qilish, dalil keltira olish, munozara olib borishga erishildi;

- “Beshinchisi ortiqcha” metodida esa bir asar qahramonlarini boshqa bir asar qahramonlaridan farqlay olish, ularni qaysi asar qahramoni ekanligini eslab qolishi va bir-biriga qiyoslash orqali dunyoqarashi kengayishiga erishildi;

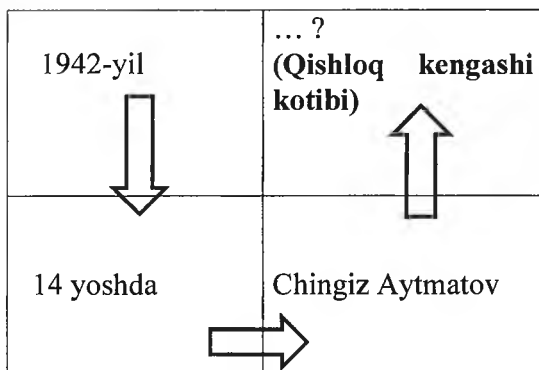
- “Raqamlar charxpalagi” metodi asosida o‘quvchilar ijodkorning hayoti va ijodi haqida to‘la ma’lumotga ega bo‘libgina qolmay, o‘zlari erkin ravishda bir-biriga savollar berishi natijasida zakovati oshirildi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi asosida jahon adabiyotini o‘qitish o‘quvchi shaxsining ma’naviy jihatdan boyishi, estetik jihatdan sezuvchanlikka, topqirlikka, qaror qabul qila olish va shu vaziyatlardan kerakli xulosalar chiqarishga, dunyoqarashini kengayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

“ASRGA TATIGULIK KUN” ROMANINI O‘QITISHDA HAMKORLIK TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Hamkorlikda ishlash texnologiyasi orqali “Asrga tatigulik kun” asarini o‘qitishda qanday ahamiyatga ega ekanligi texnologiyaning qaysi metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘lishini, qaysi birini qo‘llash o‘quvchida ko‘proq samaraga erishishi mukinligini tahlil qilamiz.

9-sinf adabiyot darsligida “Asrga tatigulik kun” romanidan “Kazangap o‘limi voqeasi va Nayman ona haqidagi rivoyat” nomli parcha keltirilgan. O‘qituvchi ana shu parchani tahlil qilishda hamkorlikda ishlash texnologiyasining “Kvadratli test”, “Chalaxat”, “Zehn matni”, “Xotira mashqi”, “FSMU”, “Musbat va manfiy”, “Xulosasi – daraxt hosilasida”, “U kim?”, “Debat”, “Raqamlar tilga kirganda”, “Solishtiring”, “Ramziy timsolni toping!” kabi metodlarni qo‘llash mumkin.

Hamkorlikda ishlash texnologiyasi asosida “Kvadratli test” usulini ko‘rib chiqamiz. Ch.Aytmatov hayoti va ijodi mavzusi o‘tilgach, uni mustahkamlashda yoki o‘tilgan mavzuni takrorlash

qismida bu usuldan foydalanish yaxshi samara beradi. O'quvchilarning mantiqiy fikrlashini o'stirish uchun noan'anaviy "Kvadratli test" usuli qo'l keladi. O'quvchilar guruhlariga ajratilib, ularga "Kvadratli test" topshiriladi. Namuna: yuqorida.

"Chala xat" usuli o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga, savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Ijodkor hayoti va ijodi bilan bog'liq bo'ladi. Ammo ushbu ma'lumotlar to'liq emas, ayrim o'rinini ochiq qoldiriladi. O'quvchilar mantiqiy fikrlab bo'sh o'rinlarni to'ldiradilar. Chingiz Aytmatov hayoti bo'yicha qo'llab ko'ramiz.

Aytmatov _____ ko'rmaganman. U 1918-1920-yillarda _____ . Men esa _____ tug'ilganman. Bizning Shakar ovulimiz chekkasidagi _____ daryosi qirg'og'ida eski, yerga botib borayotgan tegirmon toshi bor. Ana shu yerda bobomning _____ i bo'lgan. Bu tegirmon bir yilcha ishlagan, xolos, keyin yonib ketgan. Shundan keyin inqirozga uchragan bobom _____ o'g'li – mening otam bilan u yerdan ketib, temiryo'l _____ lari qurilishida ishlagan. Shu yerdan mening otam rus bo'yxonasi ma'muriyati yordamida Avliyota shahridagi _____ ga o'qishga kirdi. Qirg'izistonda _____ lavozimlarida ishladi. Onam - _____ Hamzayevna Aytmatova o'qimishli, o'z davrining ilg'or ayollaridan bo'lgan. Bu narsa ota-onamga meni _____ madaniyati, til va adabiyotiga oshno qilish imkoniyatini bergan.

To'ldirilishi kerak bo'lgan so'zlar: Bobom, vafot etgan, 1928-yilda, Qurqurov, tegirmon, To'raqul, tonnel, rus-tuzem maktabi, Moskva, rahbarlik, Nagima, rus.

2-3-guruhlariga ham shunga o'xshash materiallar beriladi.

"Xotira mashqi"

1-guruh o'quvchisi: Chingiz Aytmatov 1928-yil 12-dekabrda tug'ilgan.

2-guruh o'quvchisi: Ch.Aytmatov nafaqat, qirg'iz xalq yozuvchisi, balki jahon tan olgan adib hisoblanadi.

3-guruh o'quvchisi: Uning ko'pgina asarlari dunyoning turli tillariga tarjima qilingan.

Xotira mashqi shu tarzda davom etadi. O'qituvchi o'quvchilar bildirgan fikrlarni to'ldirib yakunida xulosalaydi va guruhlarini baholaydi.

“Raqamlar tilga kirganda” usulida esa ijodkor hayoti va ijodi bilan bog'liq sanalar, raqamlar jadval ko'rinishida keltiriladi o'quvchilar esa ularni eslagan holda to'ldirishi kerak bo'ladi. O'quvchilar 2 ta guruhga bo'linib, hamkorlikda bajarishadi va 3 daqiqa vaqt beriladi.

1942-yil	? (Urush tufayli maktabda o'qishini to'xtatib, qishloqqa qaytgach qishloq kengashiga kotib bo'ladi)
1946-yil	? (8-sinfni bitirib, Jambul Zoovet-texnikumiga o'qishga kiradi)
1956-yil	? (Moskvadagi Oliy adabiyot kursiga o'qishga kiradi)
1937-yil	? (Otasi To'raqul Aytmatov qatog'on qilingan)
1970-yil	? (“Oq kema” qissasi yozilgan)
1980-yil	? (“Asrga tatigulik kun” asarini yozadi)

“FSMU” metodi munozarali masalalarni hal etishda hamda o'quv jarayonini bahs-munozarali o'tkazishda qo'llaniladi. O'quvchilarga jadval tarqatiladi va ular o'z fikrlarini aniq dalil bilan yozishi topshiriladi.

Qahramonlar	Fikr	Sabab	Misol keltiring	Umumlashma
Edigey	Vafoli	Qabr juda uzoq bo'lsa ham,	Kazangapga bergan	Sabr matonati bilan qiyinchilikni

	va sabrli do'st	fikridan qaytmay, vasiyatini yerda qoldirmaydi	va'dasini qiyinchilik ko'rsa ham bajaradi	yengib o'tadi va yurtdoshlari orasida hurmat qozonadi. Boshqalarni insonparvarlikka da'vat etadi
Sobitjon	Mehrmuhabbatsiz, ma'navi-yati qashshoq loqayd	Otasidan holahvol so'rab turmaydi, ko'rishga ham bormaydi. Tezroq shaharga ketishni o'ylaydi.	Otasi o'lsa ham u o'zida zarracha ayb sezmaydi iztirobga ham tushmaydi.	Otasining o'limidan ko'ra o'z ishlarini, boshliqlarining topshirig'ini ustun biladi. O'zicha bilimli va aqlli inson.
Kazangap	Mehribon ota	Edigey Sobitjonning bolalik paytlarini eslagandagi holatida ko'rish mumkin	Uzoqdagi maktab-internatga joylashtirib, o'qitadi, xabar olib qishinyozin cho'lda qatnab olib borib keladi	Ortiqcha mehri o'z boshiga yetdi. U istagan orzu amalga oshdi, lekin farzandidan mehri qaytmadi.
Edilboy	Insofli hamyurt	Sobitjonni insofqa chaqiradi	Men sening o'rningga bir kaft tuproq tashlab qo'yaman, shoshyotgan bo'lsang ketaver	Sobitjonni dafnga halal bermasligini o'zligini yo'qotganligini eslatib, to'g'ri yo'lga boshlovchi oqibatli inson.

“Musbat va manfiy” usuli orqali asardagi qahramonlarning ijobiy salbiy tomonlari haqida fikr yuritiladi. Ushbu organayzerni to'ldirish orqali qahramonlarning xarakterlarini, xatti-harakatlarini kuzatadi. Shu orqali o'ziga kerakli xulosa chiqaradi.

“Musbat va manfiy” metodi

Qahramonlar	Musbat	Manfiy
Edigey	Vafoli do'st, mard, sabrli inson	Qo'rs va jahli tez qiziqqon
Sobitjon	O'qimishli, oliy ma'lumotli, ishli	Loqayd, mehrsiz, e'tiqodsiz, ma'naviyati qashshoq
Kazangap	Fidoiy, farzandlariga mehribon, chin do'st	Farzandini o'ta erkalab yuborgan, o'qisin deb o'zidan uzoqlashtirgan, unga kerakligicha tarbiya bermagan
Edilboy	Insofli, to'g'ri yo'lga boshlovchi jasur hamyurt	—

Yuqoridagi usullarni qo'llashdan tashqari o'quvchilar fikrini jamlashda, ularni hamkorlikda ishlashida **“U kim?”** usulini qo'llash mumkin. Guruhlarga asardan fikrlar keltirilgan qog'oz beriladi, ular birgalikda fikr egasini topishi kerak bo'ladi. 1-guruhga topshiriq:

1. “Ota-ku seniki, biroq sen o'zing o'zigniki bo'lmay qolibsan”
2. “O'ladigan odamning o'lgani, ketadiganning ketgani yaxshi”
3. “Ularga o'limdan boshqa hamma narsa muhim”...

1-savol javobi: Birinchi gapni Edilboy Sobitjongga qarata aytadi. Chunki u otasini Nayman ona baytiga olib borishni istamay, shu atrofga ko'mib tezroq ketishga shoshilganini, otasining o'limiga qayg'urmaganini ko'rib aytadi...

2-savol javobi: Ushbu fikrni Sobitjon ichida o'ylardi va ko'nglidan o'tkazadi. Shundan ham ko'rish mumkinki, o'z otasiga nisbatan shunday o'ylayotgan farzanddan nima ham kutish va uni qanday inson deb atash mumkin?!...

Guruhlar shu zaylda javob berib oxirida o'qituvchi xulosalab, yakunlab qo'yadi.

- Hamkorlikda ishlash texnologiyasining "Kvadratli test" usulini Ch.Aytmatov hayoti va faoliyatini o'rganishda qo'llash orqali o'quvchilar guruh bilan ishlash malakasiga ega bo'ldi, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stirishga yordam berdi;

- "Chala xat" usuli orqali yozma nutqni o'stirishga ko'maklashibgina qolmay, ular zehni oshiradi, mukammal savodxonlik darajasiga ko'tardi;

- "FSMU" texnologiyasi asosida o'z fikrini erkin ifodalay olish, fikrlarini himoya qilishga turtki bo'ladi. Egallagan bilimlarini tahlil etib, baholashga va o'quvchilarda bahslashish madaniyatiga o'rgatdi;

- "Musbat va manfiy" usulida esa qahramonlar xarakterini ochishga yordam beradi;

- "U kim?" usuli bilan o'quvchilar asardan keltirilgan parchadan fikr egasini kim kimga qarata gapirganini topishi va nima sababdan shunday deyishini asoslay olishi orqali asar mohiyati ochib berildi;

- "Raqamlar tilga kirganda" metodini qo'llashda ijodkor faoliyati, hayot yo'li asarlari bilan bog'liq ma'lumotlar o'rganildi;

- "Zehn matni" usulini qo'llash orqali o'quvchilarda topqirlik chaqqonlik, mantiqiy fikrlash qobiliyati shakllandi;

- "Xulosasi – darxt hosilasida" usuli asosida o'quvchilar erkin fikrlashga yo'naltirildi. Keltirilgan muammoli savollarni yechimini topishga, mustaqil qaror qabul qilishga erishildi;

- "Debat" metodini "Asrga tatigulik kun" asari tahlilida qo'llash orqali o'quvchining bir-biriga qarama-qarshi fikrlar bildirish qobiliyatini shakllantirish, asar yuzasidan shaxsiy

munosabatlarni bildirish, fikrlarini dalillar bilan isbotlab, boshqalarni ham ishontira olish ko'nikmasi hosil qilindi.

II bob yuzasidan xulosa qiladigan bo'lsak, biz ushbu bobda "Yevgeniy Onegin" she'riy romanini, "Otello" tragediyasini, "Asrga tatigulik kun" asarini o'qitishda interaktiv usullardan foydalangan holda dars tashkil qilishni maqsad qilgan edik. Shu maqsad yo'lida bir necha pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlardan o'rinli foydalandik. Masalan, "Yevgeniy Onegin" asarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish uchun "Lotereya", "Beshbarmoq", "Audio topshiriq", "Sahna ko'rinishi", "Eslab ko'rchi, unutmadingmi?", "Topqir detektiv", "T-T", "Tushun va bajar", "Tasvirlang", "Tarjimonlik osonmas!", "Qiyoslang", "To'rttasi birda" kabi metod va texnologiyalardan samarali foydalanish texnologiyasini ishlab chiqdik.

9-sinf adabiyot darsligi "Jahon adabiyoti" bo'limida "Yevgeniy Onegin" she'riy romani "Tatyananing Oneginiga maktubi 3,4,8, fasllardan bo'limlar va Oneginning Tatyana maktubi bo'limi keltirilgan. Bundan tashqari A.S.Pushkin hayoti va ijodi, "Yevgeniy Onegin" haqida ma'lumot va she'riy roman haqida nazariy ma'lumot o'rin egallagan.

Biz foydalangan metodlar orqali o'quvchilar:

- A.S.Pushkin hayoti va ijodi;
- A.S.Pushkin rus she'riyatining asoschisi ekanligi;
- Pushkin haqida rus olimlarining fikr-mulohazalari;
- Pushkin tavalludining har yili keng nishonlanishi;
- Pushkin nomidagi oliygoh mavjudligi;
- Poytaxtimizda Pushkin haykali o'rnatilganligi;
- "Yevgeniy Onegin"da keltirilgan obrazlar ta'rifi;
- Pushkin yashagan davrning o'ziga xos xususiyatlari;
- "Yevgeniy Onegin" asari darslikda keltirilgan parchaning ilmiy, adabiy, tarbiyaviy ahamiyatga ega qismlari;

- Tatyanning insoniy fazilatlari: sodda, samimiyligi;
- Onegin o‘sha davrning “ortiqcha odam”i ekanligi;
- Pushkin hayoti notinch va tartibsiz o‘tganligi;
- “Yevgeniy Onegin” tarjimalari;
- O‘zbek tarjimonlari haqida o‘rgandilar;
- “Yevgeniy Onegin” asari kimdan ta’sirlanib yozilganini;
- Pushkin va Oneginning bir-biriga o‘xshash jhatlari;
- “Yevgeniy Onegin” asari asosida vujudga kelgan o‘zbek she’riy romanlari;
- She’riy roman haqida nazariy ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.
- “Lotereya” usuli orqali test tuza olish qobiliyati shakllanadi;
- “Sahna ko‘rinishi” orqali o‘quvchilar turli rollarni ijro eta olish malakasiga ega bo‘ladi;
- “Audio topshiriq” metodida parcha tinglanib, tezda fikrlab javob berishga o‘rgatadi;
- “Topqir detektiv” metodida o‘quvchilarda topqirlik sifatleri shakllantirildi;
- “Tasvirlash” metodi asosida o‘quvchilar ijodiy tafakkuri shallantirildi;
- “Tarjimonlik osonmas!” usulida parchalarni tarjima qilish orqali tarjimonlik sifatleri shakllantirildi;
- “Eslab ko‘rchi, unutmadingmi?” metodida esa shoir va asari haqida barcha bilimlar umumlashtirildi.

O‘quvchi A.S.Pushkin hayoti, ijodi “Yevgeniy Onegin” asari haqida, ularda ifodalangan mehr-muhabbat, vafo, sadoqat, adolatlilik, olijanoblik kabi xislatlar bilan tanishadilar. Asarda keltirilgan tarbiyaviy ahamiyatga molik o‘rinlarni mushohada qilgan holda, dunyoqarashi kengayadi. Asarni o‘qish davomida Tatyanning sodda, samimiy, chin sevgisi, sadoqati, iroda kabi tuyg‘ularini o‘zlariga namuna qilib olib, kunini aysh-ishratda, bekorchilikda vaqt o‘tkazish, merosga tayanib hunarsiz yashash,

o'zi mehnat qilib topmagan hayotning mazmunsizligi o'rnak qilib ko'rsatiladi va har xil vaziyatlarda qanday yo'l tutish kerakligini teran mushohada qiladilar.

V.Shekspirning "Otello" tragediyasini o'qitishda "Keystadi", "Muammoli vaziyat", "Tadqiqot", "Tanqidiy tahlil", "Asalari galasi", "Ovoz bering", "SMT", "Beshinchisi ortiqcha", "Obrazlarga ta'rif bering", "Raqamlar charxpalagi" metodlardan o'rinli foydalanild.

- "Tadqiqot" hamda "Tanqidiy tahlil" metodlarida fojia bo'lishiga sabab bo'lgan omillar ko'rib chiqildi, yuzaga kelgan illatlar tahlil qilindi;

- "SMT" orqali o'quvchilar sahna ko'rinishini qo'yishi bilan birga, o'sha muammoni ko'rsata olishdi va shu muammolar munozaralarga sabab bo'lib, tahlilga tortildi. Shunday xulosa qilish mumkinki, o'qituvchi ushbu metod va texnologiyalar orqali badiiy asarlarni o'qitishda o'quvchilarda quyidagi bilim va ko'nikmalarni hosil qiladi:

- V.Shekspir hayoti va ijodini o'rganadi;

- Shekspirning "Otello" tragediyasi bilan tanishadilar;

- Boshqalardan bekorga shubhalanmaslik kerakligini gumon paydo bo'lsa bunga oydinlik kiritish kerakligini bilib oladilar;

- Har doim ham ishonuvchan bo'lmaslik lozimligini tushunadilar;

- Turli xil vaziyatlarda qanday yo'l tutish kerakligini mushohada qiladilar;

- Sadoqat, ishonch, vafo, hasadgo'ylik, mansabparastlik haqida fikr yuritadilar;

- yolg'on va fitna aralashgan joyda voqea oxiri fojia bilan tugashini anglab yetadilar;

- Biror bir qaror chiqarishda har tomonlama o'ylab ko'rib, yetti o'lchab bir kesishni o'rganadilar;

- Yuzaga kelgan muammodan osonlikcha o'zini o'ldirib emas, balki oqilona qaror qabul, vaziyatdan chiqib ketish yo'llarini izlash ko'nikmalari shakllandi.

“Asrga tatigulik kun” asarini o'qitishda hamkorlikda o'qitish texnologiyasining ahamiyatini o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkin. Ch.Aytmatov asarlari o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Yozuvchilar ichida inson va insoniyat hayotining ijtimoiy, etik va ma'naviy muammolarini to'la to'kis va muntazam yoritib kelmoqda. Yozuvchi asarlarining g'oyasi insoniylik, sadoqat, erkinlik, mehr-muhabbat mavzularida bo'lib, ularni yaratishda xalq og'zaki ijodiga tayanganini kuzatamiz. Masalan, 7-sinf darslikdagi “Oq kema” asari ertak yoki rivoyatlar asosida badiiy ifoda kasb etgan.

9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo'limida “Asrga tatigulik kun” romanidan Kazangap o'limi va Nayman ona fojiasi keltirilgan. Ushbu asarni o'qitishda hamkorlikda ishlash texnologiyasiga asoslanib, “Chala xat”, “Kvadratli test”, “Xotira mashqi”, “FSMU”, “Musbat va manfiy”, “U kim?”, “Raqamlar tilga kirganda” kabi metodlardan samarali foydalanildi. Darsni multimedia vositalari orqali olib borish yaxshi samara berishi amaliy tahlil etildi. Ch.Aytmatov hayoti va ijodini yangi mavzu sifatida o'tkazilganda taqdimot shaklida yoki video lavhalar orqali jonli tarzda o'tish mumkin. O'quvchilar asarni tahlil qilishda ijodkor hayoti va ijodi, inson his-kechinmalari, garchi epik asar bo'lsa-da, inson tuyg'ularini junbushga keltiruvchi “xotirasidan mahrum qilish”, insoniy fazilatlarini bilib oladilar. Adib o'z maqsadini ramzlarga yashirganini “Ramziy timsolni toping?” usuli asosida tahlil qiladi. Milliy qadriyatlar va ota-bobolarimizdan qolgan urf-odatlar, ayniqsa, ma'naviy jihatdan qoloqlik Sobitjonning zamonaviy manqurt ekanligini mushohada qilishadi. Bu orqali hayotda qanday inson bo'lish kerak, ota-ona, yaqin

insonlar, Vatanga qay tarzda munosabatda bo'lish kerakligini, qadriyatlarini, urf-odatlarimiz va an'analarimizni oyoqosti qilmaslikni o'qib bilim olsak-da, aslida o'zligimizni anglamasak, "manqurt" ekanligimizni chet elga taqlid qilish orqali madaniyatimiz ham ma'naviyatimiz ham yuksalmasligini anglab, o'zlariga kerakli xulosalar chiqaradi.

Umumta'lim maktablarida jahon adabiyotining o'rganilishi

O'zbekiston xalq ta'limini vazirligi Respublika Ta'lim markazi tomonidan ishlab chiqilgan 5-9-sinf uchun adabiyot dasturini tuzish quyidagi jihatlar inobatga olingan:

Adabiyot faqat pedagogik maqsadlarga xizmat qiluvchi fan bo'libgina qolmay, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan boshqa fanlar singari, o'quvchilarga birinchi navbatda, bilim berishi ya'ni ko'p asrli o'zbek adabiyoti tarixi va hozirgi adabiy jarayonning asosiy yo'nalishi – yetakchi yozuvchilar ijodi bilan shu yozuvchilar ijodida o'z ifodasini topgan xalq va mamlakat tarixi bilan tanishtirishi, adabiyotning fan sifatida o'ziga xos tomonlari va nazariy masalalari haqida tasavvur berishi lozim. Aniqroq aytganda, umumta'lim maktabini bitirib chiqqan o'quvchi o'zbek adabiyotining eng qadimgi davridan hozirgi davriga qadar bosib, o'tgan yo'li haqida, atoqli yozuvchilarning hayoti va ijodi to'g'risida muayyan bilimga ega bo'lishi lozim. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Pushkin, Shekspir, Ch.Aytmatov hayoti va ijodini o'rganish ham ayni maqsadlar uchun xizmat qiladi.

O'zbekiston Xalq ta'limi Vazirligi Respublika Ta'lim markazi tomonidan ishlab chiqilgan 5-9-sinf uchun adabiyot fanidan taqvim – mavzu rejada 7-sinfda adabiyot darsi uchun 62 soat ajratilgan bo'lib, Chingiz Aytmatov "Oq kema" qissasi

mavzusiga 3 soat ajratilgan. “O‘ylarimning cheksiz osmoni” ruknida keltirilgan. Bu rukn I chorak bo‘lib 18 soat ajratilgan.

9-sinf adabiyoti darsligida ham Chingiz Aytmatov hayoti va ijodi kiritilgan. Bu, albatta, quvonarli holat. 9-sinf adabiyot fani uchun jami 102 soat ajratilgan bo‘lib, haftasiga 3 soatdan (A2+:136 soat) ajratilgan. Ch. Aytmatov. “Asrga tatigulik kun” romani mavzusiga 4 soat ajratilgan bo‘lib, mavzu 95-98- mavzularni qamrab oladi. Ushbu mavzu darslikning “Jahon adabiyoti” rukniga keltirilgan. Bu rukn esa IV chorak bo‘lib, 20 soat ajratilgan. Xuddi shu chorak, shu rukn ostida A.Pushkin. “Yevgeniy Onegin” she‘riy romani ham kiritilgan. Ushbu mavzu uchun 3 soat ajratilgan. Mavzu 92-94-mavzularni qamrab oladi. Bu ijodkor hayoti va ijodi haqidagi ma‘lumotlar boshqa darsliklarda uchramaydi. Ta‘lim bosqichlarining umumiy o‘rta ta‘lim darsliklariga Pushkin she‘rlaridan namunalar kiritilganda yanada yaxshiroq bo‘lar edi. “Jahon adabiyoti” bo‘limiga V.Shekspir hayoti va ijodi kiritilgan. Vilyam Shekspir. “Otello” fojiasi mavzusi uchun 4 soat ajratilgan bo‘lib, 82-86- mavzularni qamrab oladi. Ushbu mavzu bilan aloqador bo‘lgan 87-89-mavzularda insho va tahlil mavzusi mavjud. Bu insho va tahlil mavzusi “Otello” fojiasi asosida bo‘lib, “Otello timsoliga tavsif” deb nomlangan. O‘quvchilarning asardan olgan xulosalarini insho tarzida bayon etishi o‘rinli qo‘llangan. Mavzuga oid insho kiritilishi yaxshi, albatta.

O‘rta maxsus kasb-hunar ta‘limining Davlat ta‘lim standartlari Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining o‘rta maxsus kasb-hunar ta‘limini rivojlantirish instituti tomonidan “Ta‘lim to‘g‘risida”, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida”, “Standartlashtirish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga hamda Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ta‘lim tizimi uchun davlat ta‘lim standartlarini ishlab chiqish va amalda joriy etish to‘g‘risida”gi 1998-yil 5-yanvardagi 5-son,

“O‘zbekiston Respublikasida o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 1998-yil 13-maydagi 204-son qarorlariga muvofiq ta’lim turlari o‘rtasida uzviylik va uzliksizligi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hamda Fanlar Akademiyasi mutaxassisleri bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan va tavsiya etilgan.

Akademik litsey adabiyot darsligi bosqichlarida ham jahon adabiyoti namoyandalari deyarli uchramaydi. Akademik litseyning I bosqichida jahon adabiyoti ijodkorlaridan Rudakiy va Firdavsiy hayoti va ijodi keltirilgan. Ona tili va adabiyot akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darsligida esa J.Rumiy, S.She‘roziy, J.London va Ch.Aytmatov hayoti va ijodi keltirilgan bo‘lsa, 10-sinf adabiyot darsligi va dasturida Ch.Aytmatovning “Jamila” asari mavzusi olib tashlangan va uning o‘rniga A.Dodening “So‘nggi saboq” hikoyasi kiritilgan. 11-sinf adabiyot darsligi jahon adabiyoti bo‘limiga 5 soat (B+4 soat) ajratilgan bo‘lib, 35-39-mavzularni qamrab olgan. Shulardan 35-36-mavzular A.Chexov. “Hikoyalar” mavzusi kiritilgan bo‘lib 2 soat (B+2 soat) ajratilgan bo‘lsa, Rishod Nuri Guntekin. “Choliqushi” romani mavzusiga 3 soat (B+2 soat) ajratilgan.

Joriy yil 9-sinf adabiyoti darsligi to‘ldirilib, qayta ishlangan 4-nashri ishlab chiqiladi. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi 2017-yilga nashrida 9-sinf adabiyot darsligining “Jahon adabiyoti” bo‘limi 14 soat (A2+:9) soat ajratilgan. Ushbu dasturda Shekspir hayoti va ijodi uchun 4 soat ajratilgan bo‘lib, 56-59-mavzularni qamrab olgan. 60-62-mavzularda O‘lmas Sulaymonov. “She‘rlar” mavzusi o‘tilishi uchun 3 soat ajratilgan. 62-65-mavzularda esa A.S.Pushkin va uning “Yevgeniy Onegin” she‘riy romani o‘rin olgan. 66-69-mavzularda esa Ch.Aytmatov. “Asrga tatigulik kun” romani mavzusi keltirilgan va bu mavzuga soat ajratilgan. Bundan tashqari

Manas – Qirg‘iz xalq qahramonlik eposi mavzusi (A2+: 4 soat), Hofiz She‘roziy. G‘azallar mavzusiga esa (A2+:3 soat) ajratilgan.

9-sinf adabiyot ta‘limi quyi sinflarda olingan bilimlarni chuqurlashtiradi va rivojlantiradi.

Dastur quyidagi bo‘limlardan iborat:

1. Xalq og‘izaki ijodi (5 soat, A2+: 1 soat)

2. O‘zbek adabiyot tarixi (25 soat, A2+: 7 soat)

3. O‘zbek adabiyotining yangi bosqichi (24 soat, A2+: 14 soat)

4. Jahon adabiyoti (14 soat, A2+: 9 soat)

5. Mustaqillik davri adabiyoti (5 soat, A2+: 3 soat)

9-sinf adabiyot darsligi mavzularni o‘rganish uchun – 74 soat (A2+: 100 soat).

– yozma ishlar uchun – 20 soat (A2+: 24 soat).

– sinfdan tashqari o‘qilgan asarlar muhokamasi uchun – 4 soat (A2+: 8 soat)

– takrorlash uchun – 4 soat .

– jami: 102 soat, A2+: 136 soat.

– o‘quv dasturida har bir mavzu bo‘yicha o‘quvchilarda shakllantiriladigan fanga oid va tayanch kompetensiyalarning elementlari mavzuning mazmunidan kelib chiqib namuna sifatida taqdim etildi.

Fanga oid kompetensiyalar ikkiga bo‘linadi: adabiy-nutqiy kompetensiya (tinglab tushunish, fikrni og‘zaki bayon qilish, o‘qish, fikrni yozma bayon qilish); badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi kabilar.

O‘quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish – ta‘lim tizimiga xos jarayondir. Shu sababli aniqlash bosqichida adabiyot fanida o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tish jarayonida bir nech interaktiv metodlar tajriba-sinov natijalari tahlil qilindi.

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU akademik litseyida pedagogik amaliyot davrida tajriba o‘tkazildi. Tajriba uchun

ajratilgan har bir guruhda 1 ta amaliy va 1 ta ma`ruza mashg`ulotlari kuzatildi.

Kuzatishlar natijasidan kelib chiqib aytish mumkinki, adabiyot fanidan o`quv mashg`ulotlarida o`quvchilarning aksariyati "kuzatuvchi"dek qatnashdi. Mashg`ulotda o`quvchilarga topshiriq berishda, bilim darajasi inobatga olinmaydi. Topshiriqlarni bajarishda ayrim o`quvchilar oldinga o`tib, ayrimlari orqada qolib ketadi. O`qituvchi o`quvchilarga topshiriqni bajarish tartibini tushuntirish yoki ko`rsatish uchun juda ko`p vaqt sarflaydi.

Aniqlash bosqichida quyidagilar diqqat markazimizda bo`ldi:

1) tanlangan akademik litseylarning guruhlarida o`qitilayotgan adabiyot o`quv predmetining o`quv materiallari mazmuni;

2) adabiyotni o`qitishda o`quv mashg`ulotlarini o`tkazish

3) adabiyot fanidan o`quv mashg`ulotlari uchun mo`ljallangan topshiriqlar mazmuni va majmuasi;

4) akademik litseylarning "Adabiyot" faniga mo`ljallangan darsliklar, o`quv, uslubiy qo`llanmalar, elektron darslik va qo`llanmalar, hamda ulardan amaliy va ma`ruza mashg`ulotlarini o`tishda foydalanish darajasi;

5) akademik litseylarda "Adabiyot" fanidan mashg`ulotlarini tashkil etish va o`tkazishda AKT (axborot

hlar ikkiga ajratilib, tajriba guruhi, nazorat guruhlarini belgilandi. nazorat guruhida esa an'anaviy metodikadan foydalanib, amaliy va ma`ruza mashg`ulotlari tashkil etildi.

Dars davomida qoʻllangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida oʻquv mashgʻulotlari tashkil qilinganda, ularning oʻquvchilar bilim saviyasi, koʻnikma va malakalarini oshirishga taʼsiri haqidagi maʼlumotlar olishdan iborat edi.

Tajribaning bu bosqichida Alisher Navoiy nomidagi ToshDOʻTAU akademik litseyidan tajriba va nazorat guruhlarini tanlandi va unda oʻqituvchilardan Sh. Avliyoqulova, M. Toʻrayev va

oʻquv mashgʻulotlarining oʻquvchilar bilim saviyasi, koʻnikma va malakalarini oshirishga taʼsiri shu akademik litseylardagi nazorat va tajriba guruhlarida oʻtkazilgan mashgʻulotlardagi oʻquvchilarning oʻzlashtirish darajasi boʻyicha belgilandi. Taʼlim

Tajriba oʻtkazish uchun guruhlarini tanlayotganda tajriba guruhi oʻquvchilarining ham, nazorat guruhi oʻquvchilarining ham DTSlari talabida oʻzlashtirishlari qatʼiy hisobga olindi.

Taklif qilinayotgan interaktiv usullar va ulardan foydalanish metodikasining samaradorligini aniqlash uchun oʻquvchilardan olingan nazorat ishlarining natijalari ham miqdoriy, ham sifat boʻyicha tahlil qilindi. Tajriba va nazorat guruhlarini oʻquvchilarining oʻzlashtirishlarini qiyoslash maqsadida 1 para (2

Amaliy va maʼruza mashgʻulotlari uchun moʻljallangan tekshirish mumkin :

- 1) oʻquvchilarning topshiriqlarni bajarishni oʻzlashtirish
- 2) oʻquvchilarning topshiriqlarni bajarishni oʻzlashtirish

3) o'quvchilarning topshiriqlarni bajarishga sarflagan vaqti kabi mezonlar asosida o'rganildi.

Amaliy mashg'ulotni o'tish jarayonida tajriba guruhlarida qiyoslash rejalashtirildi.

Mashg'ulotda 9-sinf adabiyotining "Jahon adabiyoti" bo'limidagi "Asrga tatigulik kun" asari mavzusiga tegishli ida o'qituvchi amaliy mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntirgandan so'ng topshiriqlarni bajarishni ta'kidladi.

1-topshiriq sharti tushuntirildi va proyektor orqali katta ekranda bajarish tartibi keltirildi. O'quvchilarga topshiriqni bajarishga ruxsat berildi. ing natijasi proyektor orqali ekranda namoyish qilindi. O'quvchilarga topshiriqni bajarishga ruxsat berildi.

3-topshiriq sharti tushuntirilgandan so'ng bu topshiriqning O'quvchilarga topshiriqni bajarishga ruxsat berildi.

Barcha o'quvchi topshiriqlarni bajarib bo'lganidan so'ng, test o'tkazilishini e'lon qildik va har bir o'quvchiga test savollari va ularga mos javoblarni yozish uchun javob varaqasini tarqatdi. O'quvchilar savollarga javoblarni belgilab bo'lganidan so'ng, barcha qog'oz yig'ib olindi va tekshirildi.

Mashg'ulot jarayonida har bir topshiriqning bajarilish vaqti ham qayd qilib borildi. Bunda topshiriqni bajarish boshlangandan so'ng, birinchi va oxirgi o'quvchining ishini tugatishi qayd qilinib, ularning o'rtachasi topshiriqni bajarishga guruh o'quvchilari tomonidan sarflangan o'rtacha vaqt deb qabul qilindi. Shu tarzda

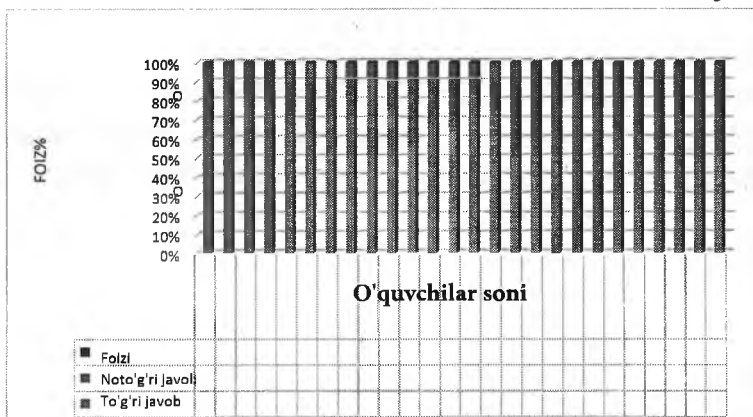
guruh bo'yicha barcha topshiriqlarni bajarishga sarflangan vaqt ham aniqlandi.

Tajriba-sinov guruhlarida mashg'ulot Chingiz Aytmatov hayoti va ijodi mavzusida tashkil qilindi. Tashkiliy qism o'tkazilgandan so'ng, topshiriqni ishlashga ruxsat berildi. Nazorat guruhiga berilgan topshiriqlar va test savollari bajarilishi rejalashtirildi. Tajriba guruhlarida topshiriqlarning bajarilishi zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilinib, topshiriq va uni bajarish tartibi matn va videorolik ko'rinishida taqdim qilindi. Topshiriqlar bajarildi va nazorat qilindi. O'quvchilarning javoblari emas, balki har bir topshiriqqa sarflagan vaqtlarini ham qayd qilib bordik. Mashg'ulotning oxirida test nazorat sinovi o'tkazildi. O'quvchilarning javoblari qaydnoma shaklida qog'ozga belgilab borildi. Undan har bir topshiriqni va barcha topshiriqlarni bajarish uchun o'quvchilar tomonidan sarflangan o'rtacha vaqt, hamda test nazorat sinovi bo'yicha o'quvchilarning o'rtacha bahosi va o'zlashtirishi aniqlandi.

1-jadval

2-jadval

Nazorat guruhning o'rtacha to'g'ri javob bergan o'quvchilarning sonini topadigan bo'lsak, jami to'g'ri javoblar 1733 % bo'lib, ularning foizini 26 ta o'quvchi soniga bo'lganimizda o'rtacha $1733/26 = 66.65$ % ni tashkil etdi (1-jadval).

Tajriba guruhida esa o'rtacha to'g'ri javob bergan talabalarning sonini topadigan bo'lsak, jami to'g'ri javoblar 1917

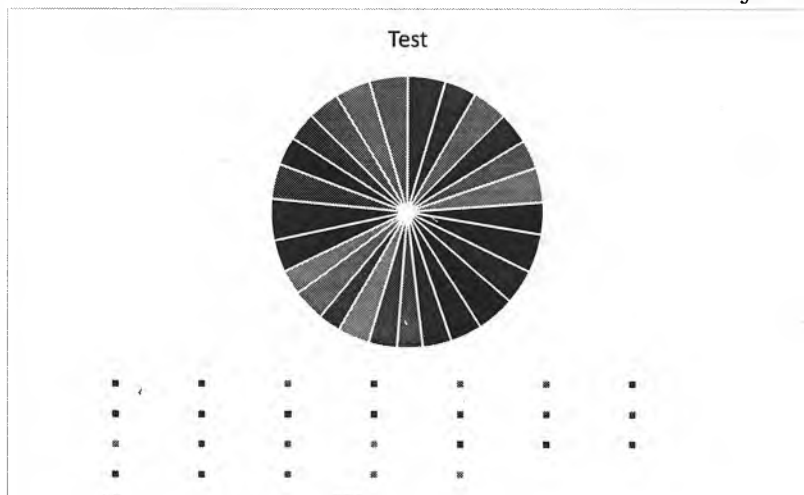

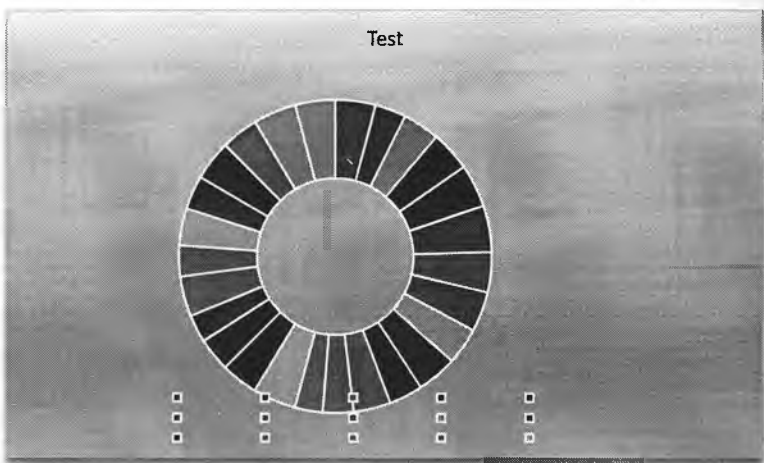
% bo‘lib, buni 26 ta o‘quvchi soniga bo‘lganimizda o‘rtacha $1917 / 26 = 7373$ % kelib chiqadi. (2-jadval)

105- guruhiga nazorat guruh sifatida har doimgiday an’anaviy usulda dars o‘tildi. 104- guruhini esa tajriba-sinov guruhi sifatida tanlab, ularga interaktiv usullar yordamida tayyorlangan dars ishlanmalar asosida dars tashkil etildi. Bu ikki guruh o‘quvchilariga Ch.Aytmatov hayoti va “Asrga tatigulik kun” asari mavzusini an’anaviy va noan’anaviy usullarda to‘liq o‘tganimizdan so‘ng ikkala guruh o‘quvchilariga ham bir xil darajada 15 ta savol tuzilib, shu savollar asosida sinov o‘tkazildi va quyidagi natijalarni olishga erishildi (3-jadval natija guruhi, 4-jadval tajriba guruhi) .

105-guruh o‘quvchilariga Ch.Aytmatov hayoti va “Asrga tatigulik kun” mavzusini an’anaviy usulda o‘tilgandan so‘ng olingan test sinov natijalari quyidagicha:

3-jadval

Nazorat guruhidan test olinib, o'rtacha to'g'ri javob bergan o'quvchilarning sonini topadigan bo'lsak, jami to'g'ri javoblar 1.751 % bo'lib, ularning foizini 26 ta o'quvchi soniga bo'lganimizda o'rtacha $1.751/26 = 67.34$ % ni tashkil etdi (3-jadval). Tajriba guruhining o'rtacha to'g'ri javob bergan o'quvchilarning sonini topadigan bo'lsak, jami to'g'ri javoblar 1.998 % bo'lib, buni 26 ta o'quvchi soniga bo'lganimizda o'rtacha $1.998/26 = 76.84$ % kelib chiqadi (4-jadval).

Olingan test bo'yicha o'quvchilarni baholaydigan bo'lsak, natija quyidagicha:

Tajribada ishtirok etgan guruhlar	O'quvchilar soni	"5"	"4"	"3"	Bahoning o'rtacha qiymati	Samaradorlik
Tajriba guruhi	26	18	6	2	4.615	9.5 %
Nazorat guruhi	26	5	13	8	3.884	

Ushbu tajriba-sinovni “Zehn matni”, “Debat”, “Audio topshiriq”, “Sahna ko‘rinishi” kabi metodlarni qo‘llagan holda amalga oshirdik. Sinov testi olingach, kichkina so‘rovnoma o‘tkazdik. Ikkala guruhdan ham “Darsni noan’anaviy tarzda o‘tkazilishini xohlaysizmi yoki an’anaviy olib borilishini istagan bo‘larmidingiz?, -deb yozilgan so‘rovnoma o‘tkazildi va unda nazorat guruhidan 26 ta o‘quvchidan 24 tasidan “Ha” degan javobni olgan bo‘lsak, tajriba guruhida esa 22 ta o‘quvchi “Ha” degan variantni tanlashgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, 1-guruh ovozi 92% ni tashkil etgan bo‘lsa, 2-guruhda esa bu natija 82% ni ko‘rsatmoqda. Bu natijalarni ijobiy deya baholash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tajriba-sinov natijasida adabiyot darslarida darsni noan’anaviy tarzda tashkil etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars o‘tish ta’lim samaradorligini oshirishiga amaliy tatbiq asosida guvoh bo‘ldik. Barcha sa’y-harakatlar o‘quvchilarning har tomonlama o‘sib-rivojlanishi, tafakkurini charxlash, fikrlashini kengaytirish, badiiy asarlarni o‘qitish orqali o‘quvchilarni mustahkam ilm egasi qilib tarbiyalash, badiiy asar o‘qishga muhabbat uyg‘otish, ularda hayot haqidagi umumiy dunyoqarashni shakllantirish, vatanga, xalqqa, oilaga hurmat hislarini tarbiyalash va kitobga oshno etish ko‘zda tutiladi. O‘qituvchilarning butun e’tibori o‘quvchilar bilimli, ongli va mustaqil o‘zlashtirishiga milliy qadriyatlarimiz asosida voyaga yetkazish hamda hayotda barkamol inson bo‘lib, o‘z yo‘lini topib ketishi nazarda tutildi.

1.2 Ochiq dars ishlanmasi

22-Mavzu	Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” asari
----------	--

1.1. Ta’lim berish texnologiyasi modeli

Mashg‘ulot vaqti – 45 daqiqa	O‘quvchilar soni – 26 ta
------------------------------	--------------------------

Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan nazariy va amaliy mashg'ulot.
Mashg'ulot rejasi	1. Chingiz Aytmatovning hayoti va ijodi. 2. "Asrga tatigulik kun" asari tahlili. 3. Muommoli savollar yechimi 4. Xulosa
Darsning ta'limiy maqsadi:	O'quvchilarda yozuvchi Chingiz Aytmatovning hayoti va ijodi, "Asrga tatigulik kun" asari haqida tushuncha va malakalar hosil qilish.
Darsning tarbiyaviy maqsadi:	O'quvchilarda Vatanga, insonlarga, atrof muhitga e'tiborli bo'lish va mehr ko'rsatish kabi tuyg'ularni shakllantirish.
Darsning rivojlantiruvchi maqsadi:	O'quvchilarda mavzu yuzasidan o'z fikr mulohazalarini erkin bayon etish va nutqiy savodxonlik darajasini rivojlantirish.
Mavzuni o'zlashtirish uchun zaruriy bo'lgan adabiyotlar ro'yxati	1. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. – T. "Ma'naviyat". 2008. 2. Yo'ldoshev Q., Qodirov V., Yo'ldoshbekov J. Adabiyot. 9-sinf uchun darslik II qism. –T. 2014. 3. Mirqosimova M. O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish. – Nukus. Fan. 2006. 4. <i>Chingiz Aytmatovning "Asrni qaritgan kun" asari.</i> –T. 2015
<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogik vazifalar: • Chingiz Aytmatov hayoti va ijodi haqida ma'lumot berish. • Asar bilan tanishtirish. • O'quvchilarga "Asrga tatigulik kun" asarning tarbiyaviy jihatini yoritish. 	<ul style="list-style-type: none"> • O'quv faoliyati natijalari: • Chingiz Aytmatov hayoti va ijodi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. • "Asrga tatigulik kun" asar bilan tanishib chiqadilar. • O'quvchilar asarning tarbiyaviy jihatini anglab oladilar.

Ta'lim berish usublari	Kichik guruhlarda ishlash uslubi, suhbat usulbi, bahs-munozara uslubi
Ta'lim berish shakllari	Kichik guruhda ishlash.
Ta'lim berish usullari	“Aqliy hujum”, “Xotira mashqi”, “Test”
Ta'lim berish vositalari	Darslik, kompyuter, slayd, qo‘shimcha adabiyotlar, tarqatma materiallar
Ta'lim berish sharoiti	Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya
Monitoring va baholash	Og'zaki nazorat: savol-javob, ijodiy yondashuv.

1.2. Nazariy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
Tayyorgarlik bosqichi	Mavzuni aniqlaydi, ta'limiy maqsadni belgilaydi va kutilayotgan natijalarni shakllantiradi. Belgilangan ta'limiy maqsadlarga mos o'quv-bilish topshiriqlarini ishlab chiqadi, taqdimot, tayyorlaydi. (1-ilova)	
1.O'quv mashg'ulotiga kirish bosqichi (10 daqiqa)	1.1.O'tilgan mavzuni mustahkam-laydi va yangi mavzuga ko'prik yasaydi; Mavzu va adabiyotlar ro'yxatini berib, ularga qisqacha ta'rif beradi; 1.2.Mavzuning nomlanishi, maqsadi va kutilayotgan natijalarini bayon etadi; 1.3.O'quvchilarni kichik guruhlar-da ishlash texnikasi qoidalari bilan tanishtiradi;	Tinglaydilar, yozib oladilar Savollar bilan murojaat etadilar, aniq tasavvurlar tizimiga ega bo'ladilar.

	<p>1.4.O‘tilgan mavzu bo‘yicha “Xotira mashqi” metodidan foyda-lanib tezkor so‘rov o‘tkazadi va talabalarni faollashtiradi;</p> <p>1.5.Ishchi guruhlarining o‘quv topshiriqlarini bajarishi e‘lon qilinadi;</p> <p>1.6.O‘quvchilar bilimlarini faollashtirish maqsadida savollar beradi.</p>	<p>O‘quvchilar berilgan savollarga javob beradilar</p> <p>O‘quvchilar berilgan muammoli savolga javob beradilar</p>
<p>2.Asosiy bosqich (25daqqa)</p>	<p>2.1.Mavzu bo‘yicha mashg‘ulot rejasi va asosiy tushunchalari bilan tanishishni taklif etadi.</p> <p>2.2.Slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo‘yicha asosiy nazariy ma‘lumotni tushuntirib beradi.</p> <p>2.3.O‘quvchilar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beradi.</p> <p>2.4. Chingiz Aytmatov hayoti va ijodi haqida slayd namoyishi va og‘zaki bayon usuli yordamida ma‘lumotlar beriladi.</p> <p>2.5. “Asrga tatigulik kun” asarining tematik tahlili o‘tkaziladi.</p> <p>2.6. O‘quvchilardan mavzu bo‘yicha she‘r, hikoya, rivoyat, maqollar so‘raladi.</p>	<p>Tinglaydilar, yozadi'ar.</p> <p>Tinglaydilar, muhim joylarini o‘z daftarlariga qayd etadilar.</p> <p>Berilgan topshiriqni bajaradilar.</p>
<p>3. Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>3.1. Aniq tasavvurlar shakllanmagan qismlarini qayta tushuntiradi.</p> <p>3.2. Mavzu bo‘yicha o‘quvchilarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, faol o‘quvchilar baholanadi. G‘olib guruh aniqlanadi.</p>	<p>Savollar beradilar va topshiriqni yozib oladilar.</p>

Uyga berish	vazifa	Darslikda keltirilgan “Asrga tatigulik kun” asarini to‘liq o‘qib kelish	Uyga vazifani qayd qilib qo‘yadilar.
--------------------	---------------	---	--------------------------------------

Darsning borishi:

Mashg‘ulotining ta’limiy maqsadi: O‘quvchilarda yozuvchi *Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” asari* haqida tushuncha va malakalar hosil qilish.

Ma’ruza mashg‘ulotining tarbiyaviy maqsadi: O‘quvchilarda Vatanga, insonlarga e’tiborli bo‘lish va mehr ko‘rsatish kabi tuyg‘ularni shakllantirish.

Ma’ruza mashg‘ulotining rivojlantiruvchi maqsadi: O‘quvchilarda mavzu yuzasidan o‘z fikr-mulohazalarini erkin bayon etish va nutqiy savodxonlik darajasini rivojlantirish.

Shakllantiradigan kompetensiyalar:

Kommunikativ kompetensiya: o‘z fikrini yozma va og‘zaki tarzda tushunarli bayon qila olish;

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi: mavzuga doir turli xil adabiyotlar, jumladan kitob, jurnal, telefon, kompyuterdan foydalana olish;

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi: dars davomida o‘zaro muloqotda muomala madaniyatiga amal qilish, mustaqil o‘qib-o‘rganish, bilimni muntazam oshirib borish;

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi: jamiyatdagi bo‘layotgan voqea-hodisaga o‘zini dahldor deb his etish;

Milliy va umummadaniy kompetensiya: Vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e’tiqodli bo‘lish, badiiy asarlarda qahramon va personajlarning insoniylik va boshqa burchlarini bajarishidagi o‘ziga xoslikga qarab, xolis mulohaza yuritish;

Matematik savodxonlik kompetensiyasi: dars davomida integratsiyalash orqali mantiqiy fikrlashini oshirish.

O'tilgan mavzuni takrorlash: O'tgan darsda Ch.Aytmatov hayoti va ijodini o'qib kelish vazifa qilib berilgan edi. "Xotira mashqi" usulida uyga vazifa takrorlab olinadi. O'quvchilar ikkita guruhga ajralib, Ch.Aytmatov hayoti va ijodi haqida ma'lumot berishadi. Barcha o'quvchilar o'rinlaridan turadi va topshiriqni bajarib joyiga o'tiradi. Qaysi guruh a'zolari o'rinlarida turib qolsa, o'sha guruh yutqizgan hisoblanadi.

1-guruh o'quvchi: Ch.Aytmatov 1928-yil 12-dekabrda tug'ilgan.

2-guruh o'quvchisi: Chingiz Aytmatov qirg'iz xalqi yozuvchi hisoblanadi.

1-guruh o'quvchisi: Ch.Aytmatovning "Jamila", "Oq kema", "Asrga tatigulik kun" kabi asarlari mashhur.

2-guruh o'quvchisi: Ijodkor asarlari dunyoning 165 tiliga o'girilgan.

2-guruh o'quvchisi: "Asrga tatigulik kun" asari Sobitjon ismli manqurt haqida...

Yangi mavzu bayoni:

Chingiz Aytmatovning "Asrga ta'tigulik kun" romani 1980-yilda yozilgan. Asar chop etilishi bilan o'quvchilar tafakkuri va ruhiyatini larzaga keltirdi. Chunki unda odamning insoniy qiyofasini belgilaydigan asosiy ko'rsatkichlar; o'zlikni anglash, o'zgani tushinish, tarixiy ildizlarni bilish, undan faxrlanish singari tuyg'ular ko'rsatiladi. Asarda bu masalalar konkret odamlar taqdiri misolida badiiy ifoda etilgan.

Chingiz Aytmatov inson sifatida odamiylik odamligidan baland ekanligini, kechagi kunini eslamaydigan, bobolarining udumlari bilan faxrlanmaydigan, ularga amal qilmaydigan kimsalar

na oti va na zotini biladigan manqurtdan farq qilmasligini Sobitjon va Jo‘lamon timsollari misolida juda ta‘sirli aks ettirgan.

Ko‘nglining eng tubidagi yuksak ezgu tuyg‘ular ifoda etilgan bu romanga X asrda yashab o‘tgan arman yozuvchisi Grigor Narikatisining “Musibatnoma” kitobidan “Bu kitob jism-u fig‘onimdir mening, Bu kalom jon-u jahonimdir mening” satrlarining epigrif qilib olinishida ham teran ma‘no bor. Chingiz Aytmatov uchun ham bu roman “jon-u jahonning o‘zi edi.”⁴³ Asar chindan-da jahonga mashhur yozuvchining dilidagi oh-u fig‘oni, jonini o‘rtagan dardlari, alamlari bayonidir. Kitobda odam degan mavjudotning azizligi, uni tarixiy ildizlaridan, tilidan, g‘ururidan mahrum qilish joniga qasd etishdan ham dahshatli jinoyat ekani yovqur Nayman onaning tengsiz fojiasi asosida aks ettirilgan.

Chingiz Aytmatovning mahorati shundaki, siyosatdan tamomila chetda turuvchi, siyosiy muammolar hal qilinadigan joylardan minglab chaqirim yiroqda umr kechiruvchi kamtargina odam ham aslida siyosatning ta‘siridan holi bo‘lolmasligini Bo‘ronli Edigey misolida juda ishonarli aks ettirgan. Edigey kechagi kunini unitmagan, bobolar amal qilgan yuksak udumlar asosida yashashga o‘zida kuch topa oladigan chin insondir. Uning ezgu insoniy sifatlari qiyinchiliklarga qaramay marhum Kazangapning vasiyatini bajarishga o‘zida kuch topganida, qanchalik g‘azablanmasin, o‘lik bor joyda janjallashmaslikka qudrati yetganida, Sobitjonning gap-so‘zlariga munosabatida yaqqol ko‘rinadi.

Ezgu insoniy tuyg‘ulardan mahrum, odamning ko‘nglini his etmaydigan, bobolar qo‘llagan udumlarni mensimaydigan, kechagi kunidan uzilgan, ammo o‘zini ilg‘or fikrli ziyoli hisoblaydigan

---

⁴³ Adabiyot. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 9-sinf uchun darslik-majmua. – T. 2006. – B. 382.

Sobitjon Manqurtning zamonaviy va xavfli nusxasi ekanligi ham juda ta'sirli ko'rsatilgan .

Kazangapni dafn etish jarayonida, marhum bilan vidolashuv onlarida, Allohga munojot qilgan o'rinlar tasvirida Edigey tabiatiga xos yuksak insoniy xususiyatlar namoyon bo'lgan. Xullas, bu roman odamning odamligini ta'minlab turadigan asosiy qadiryatlar haqida dard bilan bitilgan o'lmas asardir.

O'tmishda milliy va ma'naviy ezilgan xalqlar Oktyabr revolyutsiyasi tufayli mangu ozodlikka chiqdi. Barcha sohalarda bo'lgani kabi mamlakatimiz xalqlarining shaklan milliy, mazmunan sotsialistik adabiyoti va san'ati ham ravnaq topdi. O'tmishda o'z yozuvi va yozma adabiyotiga ega bo'lmagan kichik xalqlar ham mustaqil katta adabiyot yaratib, jahonning ilg'or xalqlari adabiyoti bilan bellasha oladigan yuksaklikka ko'tarildi.

“Asrga tatigulik kun. Bo‘ronli bekat” dastlab o‘zbek tiliga “Asrni qaritgan kun. Bo‘ronli bekat” nomi bilan “Yoshlik jurnalining 1986-yil 1-4, ”Kunda” nomi ostida “Sharq yulduzi” jurnalining 1987-yil 8-10-sonlarida Asil Rashidov hamda Ibrohim G‘afurov tarjimalarida bosib chiqilgan edi.

Asarning o‘zbek tilidagi tarjimasi asosida o‘zbek kitobxoni bevosita o‘ziga qardosh bo‘lgan xalqning buyuk farzandining buyuk asari bilan tanishish, uning ko‘nglidagi og‘riqlarni bilish imkoniga ega bo‘ldi. Asarning asl nusxasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, o‘quvchi tarjimadan topganchilik ma‘naviy ozuqa topolmasligi mumkin. Asar tarjimasi o‘zbek kitobxonini bir muncha vijdon azobida qiynashi, o‘ylantirishi turgan gap. Xulosa qilib aytganda, asarning asl nusxasini “tan” deb qaralsa, uning tarjimasi asarga chinakam “ruh” bag‘ishlagan. Asar yuksak did, e’tibor va chinakam mahorat bilan yozilgan.

O‘tilgan mavzuni mustahkamlash. Chingiz Aytmatov haqida ma'lumotlar tinglanadi. Darsning bu qismida “Aqliy hujum”

usulidan foydalanildi. Unda quyidagi savollar monitorda aks ettiriladi:

1. Chingiz Aytmatovning qaysi romani matbuotda e'lon qilinishi bilan o'q, keng jamoatchilikni larzaga soldi? ("Asrga tatigulik kun"romani)

2. Qaysi asarda voqealar bir kunda bo'lib o'tadi? ("Asrga tatigulik kun" romani)

3. "Asrga tatigulik kun" romanida Chingiz Aytmatovning -- "Bu kitob jism-u fig'onimdir mening, Bu kalom jon-u jahonimdir mening" satrlarini epigraf qilib oladi? (Arman yozuvchisi Grigor Narigadzining "Musibatnoma" asaridan.)

4. Chungiz Aytmatov manqurtdan farqi yo'q, kechagi kunini eslay olmaydigan kishilar obrazini "Asrga tatigulik kun" romanidagi qaysi qahramonlar orqali ochib beradi? (Sobitjon va Jo'lamon)

5. Ona Bayit qabristonigacha Bo'ronli bekatdan eng yaqin yo'ldan yurganda borish-u kelish uchun qancha masofa ketar edi? (60 chaqirim)

6. Manqurt so'ziga izoh bering. (Xotirasidan umrbod mahrum bo'lgan, o'zligini, o'tmishini eslay olmaydigan kishi.)

7. Kazangapning dafn marosimiga necha kishi yig'ildi? (6 kishi)

8. Jungjanglar manqurtga nima qilishni buyurdilar? ("Hech qanaqa onang emas, u! Senda ona yo'q! U telpagingni sidirib olib, boshingni qaynoq suvga solgani kelgan. Mana buni ol",-deb unga o'q- yoy tutishadi.)

9. Sobitjonning xotini nima uchun qaynotasining dafn marosimiga kelmadi? (Allaqanday konferensiya bo'larmish. Ana shu yig'inga chet eldan mehmonlar kelarmish)

10.Manqurtda qanday xotira saqlanib qolgan edi? (O'q-yoydan bexato mo'ljalga olish.)

11. Manqurt Nayman onani o'ldirgandan so'ng, onaning nimasi qushga aylanib chirqiray boshlaydi? (Onaning oq ro'moli.)

12. Edigey tabiatiga xos yuksak insoniy fazilatlar qachon namoyon bo'ladi? (Kazangapning dafn marosimida)

O'quvchilarning savollarga bergan javoblari o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi.

Demak, biz ma'naviyatni inson qalbining quyoshi deb atay olamiz. Shu o'rinda Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimovning ma'naviyatga bergan ta'rifi o'quvchilar tomonidan keltiriladi. Shundan so'ng ma'naviyat quyosh shakli orqali ifodalanadi.

Darsni mazmunli chiqishi uchun sinf o'quvchilarini ikki guruhga ajratib olamiz. Har bir guruh o'ziga nom tanlaydi va uni izohlaydi. 1- guruh "Kelajak" deb nomlanadi

2- guruh esa "Kamolot" deb nomlanadi.

1. Chingiz Aytmatov asarlari to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping.

A) "Jamila", "Oq kema", "Bolalik", "Tirilgan murda"

B) “Alvido, Gulsari”, “Oq kema”, “Jamila”, “O‘tmishdan ertaklar”

D)“Oq yomg‘ir”, “Oq kema”, “Yuzma-yuz”,

E)“Oq kema”, “Jamila”, “Yuzma-yuz”, “Somon yo‘li”

2.“Asrga tatigulik kun” romanidagi Nayman ona dafn etilgan joy qanday nomlanadi?

A)Enasoy

B)Issiqko‘l

D)Qorovultog‘

E)**Sario‘zakdagi Ona Bayit qabristoni**

3.“Asrga tatigulik kun” romani qahramonlari to‘g‘ri qayd etilgan javobni toping.

A)Kazangap, Edigey, Jamila, Jo‘lomon, Mo‘min

B)Edigey, Bo‘ron, Nayman ona, Jo‘lomon, Pushkaryov

D)**Tansiqboyev, Edigey, Edilboy, Qalibek**

E)Nayman ona, Jo‘lomon, Do‘nanboy, O‘razqul, Bo‘key

4. **Chingiz Aytmatovning qaysi asarida «manqurt» atamasi qo‘llangan?**

A)“Jamila”

B)“Qiyomat”

D)“Alvido, Gulsari”

E)“**Asrga tatigulik kun**”

5. Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” romanida manqurtlik deganda nima nazarda tutilgan?

A) Jo‘lomonning o‘z onasini o‘ldirib qo‘ygani D) Urushlarning insoniyatga fojialar keltirishi

S) **O‘tmishini unutgan, buguniga befarq, ertasini o‘ylamaydigan, yeyish-ichishdan bo‘lak g‘ami bo‘lmagan kishilar fojiasi**

E)Sotqin kishilar zarari

6. Kazangap qaysi kasb egasi edi?

- A) Haydovchi
- B) **Temir yo'l xodimi**
- D) Quruvchi
- E) Dehqon

7. "Asrga tatigulik kun" romanida marhum Kazangapni Ona Bayit qabristoniga ko'mishga kimlar olib boradi?

- A) Edigey Bo'ron, Qalibek, O'rozqul, Jo'lomon
- B) O'g'li Sobitjon, kuyovi traktorchi Qalibek bilan Jumagali, Edigey, Edilboy
- D) O'g'li Sobitjon, kuyovi Jo'lomon, akasi Edilboy, akasi Edigey

E) Akasi Edilboy Daroz, qudasi Edigey Bo'ron, o'g'li Sobitjon, kuyovi Qalibek

8. "Asrga tatigulik kun" romanida Edigey Bo'ron kimni "manqurt" deb ataydi?

- A) Leytenant Tansiqboyevni
- B) Edilboy Darozni
- D) Kazangapning piyonista kuyovini

E) Kazangapning o'g'li Sobitjonni

9. "Asrga tatigulik kun" romanida jungjanglar manqurtga aylantirib qo'ygan yigitning ismini ayting.

- A) Jo'lomon**
- B) Do'nanboy
- D) Jumagali
- E) Sobitjon

10. "Asrga tatigulik kun" romanida muallif kimlarni zamonaviy manqurtlar sifatida tasvirlaydi?

A) Leytenant Saydullayev va Qalibekni

B) Tansiqboyev va Sobitjonni

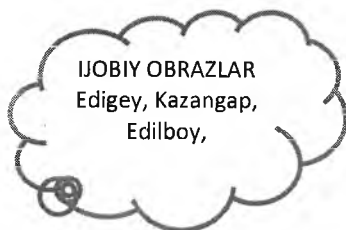
D) Kazangapning kuyovi bilan Edigey Jonkeldinni

E) Edilboy Daroz va O'rozquli

Test savollari monitorda ko'rsatiladi. Savollar "Asrga tatigulik kun" asari bo'yicha tuzilgan bo'lib, ular har ikkala guruhga 5 tadan beriladi.

O'quvchilarning testlarga bergan javoblari o'qituvchi tomonidan gullar shaklidagi rag'bat kartochkalari bilan baholanadi. Noto'g'ri berilgan javoblar guruhlar tomonidan izohlanadi.

Har bir asarda bo'lgani kabi bu asarda ham ijobiy va salbiy qahramonlar mavjud. Navbatdagi topshiriq guruhlar ijobiy va salbiy timsollarni oq va qora bulutlar orqali ifodalaydilar.

"Kelajak" guruhi ijobiy obrazlarni, "Kamolot" guruhi esa salbiy obrazlarni izohlaydilar.

Guruhlarning bergan izohlari o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi. Har bir obrazga ta'rif berilayotganida darslikdagi ma'lumotlardan foydalaniladi. Masalan, Edigey Bo'ronni nima uchun bo'ronga o'xshatilishining sabablari darslikdan o'qib eshittiriladi. Edigeyning aytgani aytgan, buni hamma tushunardi. Shuning uchun ham hammalari rozi bo'lishdi. Chunki Edigey o'z so'zining ustidan chiqadigan, bir so'zli, mehnatsevar, sofdil, bo'rondek shiddatli odam. Shuning uchun ham, uni Edigey Bo'ron

deb atashardi. Sobitjon salbiy obraz. Chunki u otasining dafn marosimidan tezroq ishiga qaytishni xohlaydi. Qaytish uchun turli bahonalar qidira boshlaydi. "O'ladigan odamning o'lgani, ketadigan odamning ketgani yaxshi. Yoki o'likka qayerga ko'milishining nima farqi bor "-degan so'zlari bilan o'zining zamonaviy maqnqurt ekanligini ko'rsatdi. Asardagi boshqa obrazlarga ham shunday ta'rif beriladi. Unda o'quvchilar darslikdagi asar matnidan foydalanadilar. Mavzuni mustahkamlash uchun o'quvchilarning asardan olgan taassurotlari tinglanadi.

1- o'quvchi: Bu asarda inson ma'naviy qiyofalari aks ettirilgan. Undagi ijobiy va salbiy obrazlar mohirona aks ettirilgan.

2- o'quvchi: Men temiryo'l xodimlarining bir- birlari bilan mehr-oqibatli ekanliklarini Kazangapning dafn marosimi orqali bilib oldim.

3- o'quvchi : U asarda turli rivoyatlar keltirilgan bo'lib, bu rivoyatlarda ezgu insoniy fazilatlar qalamga olingan.

4- o'quvchi: Asarda tabiatga muhabbat bilan munosabatda bo'lish, Orol dengizi va uning atrofida yashovchi hayvonot olami hayoti orqali ifodalangan.

O'qituvchi. Bu asar haqida soatlab suhbatlashsak ham fikrimiz adog'iga yetmaydi. Kazangapni Malaqumdichop jarligiga dafn qilishadi. Chunki Sario'zak cho'lidagi Ona Bayit qabristoniga hokimiyat ruxsat bermaganligi, chegaradan o'tish mumkin bo'lmaganligi sababli marhum shu joyga dafn etiladi. Dafn marosimiga qatnashganlar ilojsiz o'likning aynib qolmasligi uchun (chunki oradan ikki soatdan ortiq vaqt o'tgan edi) o'sha yerga dafn etishga majbur bo'ladilar.

Ch. Aytmatovning ushbu asari odamning odamiyligini belgilab turadigan asosiy ezgu qadriyatlar haqidagi asardir. Shuning uchun ham bu asar 165 dan ortiq tilga tarjima qilingan. Shu jumladan, o'zbek tiliga ham. Mening qo'limda turgan ushbu

kitob ham Ch. Aytmatovning 60 yoshga to'lishi munosabati bilan chop etilgan. Bu kitobni rus tilidan o'zbek tiliga Asil Rashidov va Ibrohim G'ofurovlar tarjima qilganlar.

Dars yakunida yig'ilgan rag'batlar hisoblanadi. G'oliblar aniqlanadi va sinf jurnaliga baholanadi.

Uyga vazifa quyidagi savollarga javob berish topshirig'i beriladi.

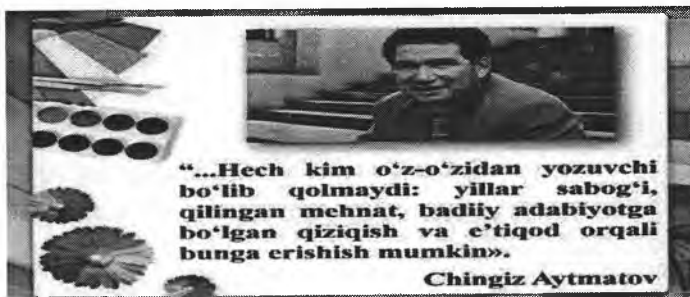
1. Asardagi voqealar chindan ham bo'lganmi?
2. Hayotda ham shunday insonlar uchraydimi?
3. "Asrga tatigulik kun" asarini to'liq o'qib chiqish.

Vizual materiallar:

BU YIL CHINGIZ AYTMATOVNING NECHA YILLIGI NISHONLANADI?

**Ch. Aytmatov haqida
nimalarni bilasiz?**

Nayman ona savdogarlardan manqurt haqida eshitib qolishi

Jo'lamon va Nayman ona

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.

2. Yo'ldoshev Q., Qodirov V., Yo'ldoshibekov J. Adabiyot. 9-sinf uchun darslik II qism. –T.: 2014.

3. Mirqosimova M. O`quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish. – N. Fan. 2006.

4. Chingiz Aytmatovning “Asrni qaritgan kun” asari. –T.: 2015.

5. Mirqosimova M. O`quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish. – N. Fan. 2006.

XULOSA

Islom Karimovning ta'kidlashicha, "Yoshlarni qay usulda o'qitish, ularni tarbiyalash, mustaqil mamlakatning yetuk mutaxassislari bo'lishiga qayg'urish har birimizning muqaddas burchimizdir"⁴⁴.

Tadqiqotning kirish qismida masalaning dolzarbligi, maqsad va vazifalari, obykti, o'rganilish darajasi, kutilayotgan natijalar, tadqiqotning nazariy- amaliy asoslari ishlab chiqildi. I bob orqali ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish asosida ta'lim samaradorligini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari o'rganildi. Interaktiv metodlarning o'rni va ahamiyati, mazmuni va turlari, pedagogik texnologiya tarixi, ular haqida nazariy ma'lumotlar keltirildi. Interaktiv metodlar orqali umumta'lim maktablarining adabiyot darsligi "Jahon adabiyoti" bo'limidagi ayrim asarlar misolida tahlil qilindi. Bundan tashqari, ta'lim bosqichlarida adabiyot darsligiga kiritilgan jahon adabiyoti namunalari tarjimonlariga to'xtalib o'tildi. "Yevgeniy Onegin", "Otello", "Arsga tatigulik kun" asarlarining tarjima variantlari haqida ham fikr bildirildi. Ta'lim bosqichlarining adabiyot darsligida "Jahon adabiyoti" bo'limiga kiritilgan ijodkorlar va ularning asarlariga ham e'tibor qaratildi.

I bobning ikkinchi faslida ta'lim bosqichlarida jahon adabiyoti namonyandalarining lirik, epik va dramatik asarlari o'rganildi. "Debat" metodi haqida nazariy ma'lumot berilgach, ushbu metodni Nodar Dumbadzening "Hellados" asarida qo'llab ko'rildi. Bundan tashqari, ushbu asarni oqitishda "Sinkveyn", "SWOT-tahlil" metodlari amaliy jihatdan tatbiq etildi. 7-sinf "Jahon adabiyoti" bo'limidan o'rin olgan Ch.Aytmatovning "Oq kema" asarini

---

⁴⁴ Каримов И. А. Баркомол авлод орзуси. – Т.: Шарк. 1999. – Б. 58.

o'rganishda "Ajurli arra" usulidan foydalanildi. Jahon adabiyotining lirik asarlarini o'rganishda Sergey Yesenin va Muhammad Fuzuliy lirikasi misolida amaliy jihatdan tahlil etildi. Jumladan, Fuzuliy g'azallarini o'rganishda "Tushunchalar tahlili", "Ikki tomonlama kundalik", "Lug'atlar bilan ishlash", "Blits-so'rov" kabi bir necha interaktiv usullarda o'rganish ko'rsatib berilgan bo'lsa, Sergey Yesenin she'rlarini o'qitishda "Hamkorlik kvadrati", "Audio topshiriq", "Sirli nuqtalar" metodlaridan foydalanib tahlil qilindi. Adabiyot darsliklari "Jahon adabiyoti" bo'limida V.Shekspirning "Otello" tragediyasidan boshqa dramatik asarlar yo'qligi keltirilib, jahon adabiyotining eng sara dramatik asarlarini darslik tarkibiga kiritish kabi tavsiyalar berildi.

"Badiiy asarlarni o'qitishda interaktiv usullardan foydalanish", - deb nomlangan II bobda interaktiv metodlar yordamida badiiy asar tahlillari amalga oshirildi. II bobning 1-bandida "Yevgeniy Onegin" she'riy romanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanildi. Masalan, "Audio topshiriq", "Sahna ko'rinishi", "Agarda men... bo'lsam", "Lotereya", "Eslab ko'rchi, unutmadingmi?", "Beshbarmoq", "Topqir detektiv", "Teskari test", "Muharrir", "Tushun va bajar", "Tasvirlang", "Tarjimonlik osonmas!", "Qiyoslang", "To'rttasi birda" kabi yigirmaga yaqin metodlarni aynan shu asarda amaliy jihatdan tatbiq qilindi. II bobning 2-bandida esa "Muammoli ta'lim texnologiyasi asosida "Otello" fojiasini o'rganish", - deb nomlangan bo'lib, unda "Keys-stadi", "Muammoli vaziyat", "Asalari galasi", "Ovoz bering", "Tadqiqot", "Tanqidiy tahlil", "SMT", "Beshinchisi ortiqcha", "Obrazlarga ta'rif bering", "Raqamlar charxpalagi" kabi turli metodlar orqali amaliy tatbiq etildi. Ushbu bobning 3-bandida esa "Asrga tatigulik kun" romanini o'rganishda hamkorlikda ishlash texnologiyasidan foydalanib, "Kvadratli test", "Chala xat", "Zehn matni", "Xotira

mashqi”, “FSMU”, “Musbat va manfiy”, “Xulosa – daraxt hosilasida”, “U kim?”, “Raqamlar tilga kirganda”, “Solishtiring”, “Ramziy timsolni toping?” kabi turli interaktiv usullar amaliyotga tatbiq etildi.

Ishning amaliyotga tatbiqi bobida 9-sinf adabiyoti darsligining xalq ta’limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan dastur va darslik tahliliy o’rganildi. Asosan o’quv darsliklarida V. Shekspir, A.S. Pushkin, Ch. Aytmatovning asarlarini o’qitishga ajratilgan nazariy va amaliy o’quv soatlari ko’rib chiqildi, munosabat bildirildi. Bundan tashqari pedagogik amaliyot davomida amalga oshirilgan tajriba sinov natijalari keltirildi. Ushbu bobning 2-bandida esa Ch. Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” asari bo’yicha ochiq dars ishlanmasi ishlab chiqilib, pedagogik amaliyot jarayonida Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU qoshidagi akademik litseyning I bosqich 104-guruhda 24-aprel kuni ochiq dars o’tkazildi.

Xulosa qilib aytganda, interaktiv metodlar dars samaradorligini oshiradi, o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishlarini kuchaytiradi, ular o’rtasida o’zaro hamkorlikni vujudga keltiradi. Interaktiv usullarni dars jarayonida qo’llash ta’limni yuksak sifat va natija bosqichiga olib chiqishi amaliy isbotlandi. 9-sinf adabiyot darsligining “Jahon adabiyoti” bo’limi metodik jihatdan ishlanmaganligini hisobga olib, ushbu tadqiqotdan kelajakda o’quv metodik qo’llanma sifatida foydalanish mumkin.

O’rganilgan va tahlil qilingan natijalar asosida ayrim tavsiyalarimizni berib o’tmoqchimiz:

O’rganilgan obyektimiz 9- sinf adabiyot darslikdagi jahon adabiyoti bo’limida jahon adabiyoti asarlaridan namunalar kiritilgan-u, biroq asarlarni tarjima qilgan tarjimon haqida ma’lumot berilmagan. Shu jihatdan olib qaralganda,

tarjimonlarning ham zahmatli mehnati, ular haqida qisqacha to'xtalib, tarjima qilingan asarlari haqida ma'lumotlar berilsa, o'quvchida asar tarjimoni haqida tasavvur hosil bo'lardi. Kelajakda buyuk tarjimonlar chiqishiga turtki bo'lardi. Shekspir tragediyasidan tashqari boshqa ko'zga ko'ringan ijodkorlarning tragediyalari, drama, komediyalari ham kiritilsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Shunda o'quvchi boshqa xalqlar urf-odati, qadriyatlari, madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'lib, dunyoqarashi kengayib, fikrlash doirasi rijovlanib, asardan kerakli xulosalar olgan bo'lardi. Umuman olganda, bugun dunyoga yuz tutayotgan O'zbekiston yoshlarining ma'naviy yuksalishi, umumbashariy qadriyatlarni anglashi uchun jahon adabiyotining nodir asalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

I. Ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston. 2016.
2. Mirziyoyev Sh. BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasidagi nutqi. 2017. 9-sentabr.
3. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston. 2017.
6. Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent. O'zbekiston. 2018.
7. Каримов И. А. Баркомол авлод орзуси. - Т.: Шарк. 1999.
8. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat. 2016.
9. Karimov I. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: 1997.
10. Karimov I. Milliy istiqloq mafkurasi – xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonch. – Toshkent. O'zbekiston. 2000.
11. Karimov I. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. – T.: 1997. 5- jild.
12. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. –T.: Sharq. 2001.
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori: O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida. – T.: 2017. 10-aprel.

II. Ilmiy adabiyotlar:

1. Abdug'ofurov A. Qalb qaridagi qadriyatlar. –T.: O'qituvchi. 1998.
2. Abdullayeva M. O'zbek tili va adabiyotini o'qitish texnologiyalarini loyihalashtirish. Ma'ruzalar matni. – T.: 2016.
3. Ahmedova H. O'zbek tili o'qitishning zamonaviy texnologiyalari. – T.: 2012.
4. Almamatov T. va b. O'zbek tilini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Metodik qo'llanma. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. – T.: 2013.
5. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. – T.: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2006.
6. G'ulomova N. Adabiyot darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish. –T.: 2003.
7. G'ulomov A., Qodirov M. va b. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: Universitet. 2001.
8. G'ulomova N. Adabiyot darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish. –T.: 2003.
9. G'aniyev I., Ibragimov R. Chingiz Aytmatov va XXI asr. – T.: Akademnashr. 2013.
10. Hamdamov U., Qosimob A. Jahon adabiyoti. – T.: Barkamol fayz media. 2017.
11. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Nizomiy nomidagi TDPU. –T.: 2003.
12. Inoyatov U., Muslimov N., Usmonboyeva M., Inog'omova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob: Metodik qo'llanma. –Toshkent: Nizomiy nomidagi davlat pedagogika universiteti. 2012.

13. Ishmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yaratishda ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: 2003.
14. Ishmuhammedov R., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Nihol. 2013.
15. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi. 2012.
16. Jo'rayev R., Zunnunov A. Ta'lim jarayonida o'quv fanlarini integratsiyalash. –T.: 2005.
17. Niyozmetova R. O'zbek tili darslarida yangi o'zbek adabiyotini o'qitish masalalari. –T.: 2010.
18. Niyozmetova R., Oxunjonova O., Ametova O., Aliqulova H. Ona tili va adabiyot. –T.: 2014.
19. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. 2000.
20. Olimov S., Ahmedov S., Qo'chqorov R. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – T.: 2014.
21. Omonov H., Xo'jayev N., Madiyorova S., Eshchanov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2012.
22. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: 2006.
23. Rashidov A. Chingiz Aytmatov olami. – T.: O'qituvchi.: 2011.
24. Ro'ziyeva D., Usmonbayeva M., Holiqova Z. Interaktiv metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. 2013.
25. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: 2002.
26. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: O'qituvchi. 1978.

27. Seydanov X. Chingiz Aytmatov va o'zbek adabiyoti. – T.: O'qituvchi. 1999.

28. Shodiyeva N. Ta'lim jarayonida interaktiv darslarini qo'llash. O'quv qo'llanma. – T.: 2015.

29. Sulaymonova F. Shespir O'zbekistonda. – T.: Fan. 1978.

30. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: O'zbekiston Milliy kutubxonasi. 2010.

31. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan. 2006.

32. Usmonov K. Adabiy ta'limda ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: 2008.

33. Yo'ldoshev J. va b. Zamonaviy dars. – T.: 2007.

34. Yo'ldoshev Q. Adabiy saboqlar – 7. T.: Sharq. 2004.

35. Yo'ldoshev Q. Adabiy saboqlar – 8. T.: Sharq. 2009.

36. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O'qituvchi. 2016.

37. Yo'ldoshev Q., Qosimov B., Qodirov V., Yo'ldoshbekov J. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. – T.: 2013.

38. Мирзаахмедова П. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч.Айтматова Дисс. канд. фил. наук. – Москва. 1981.

39. Мухамедов Ў. в. б. Таълимни ташкил этишда замонавий интерфаол методлар. – T.: 2016.

40. Мухамедов Ў., Усманбаева М., Рустамов С. Таълимни ташкил этишда замонавий интерфаол методлар. – T.: 2016.

III. Badiiy adabiyotlar:

1. Aleksandr Pushkin. Kapitan qizi: qissa va she'riy roman. – T.: Yangi asr avlodi. 2017.

2. Aytmatov Ch. Asrni qaritgan kun. – T.: Navro‘z. 2015.
3. А.С.Пушкин. Евгений Онегин. Шеърлий роман. Ойбек таржимаси. – Тошкент.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат. 1987.
4. Александр Пушкин. Евгений Онегин роман в стихах.- Москва. Шедевры русской классики. 2012.
5. Александр Пушкин. Евгений Онегин. Шеърлий роман. Мирзо Кенжабек таржимаси. – Тошкент.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат. 1988.
6. Вильям Шекспир. Танланган асарлар. Беш жилдлик. – Т.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат. 1981.

IV. Vaqtli nashrlar (gazeta va jurnallar)

1. Doniyorov B. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalar. // Ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish: muammo va yechimlar to‘plami. – T.: 2012.
10. Musurmonqulova O. Adabiyot darslarida interaktiv usullar. // Ma’rifat. – 2010. 18-dekabr.
11. Toshpo‘latova D. Adabiyot darsi samaradorligini oshirishda yangi pedagogik texnologiyalar. // Xalq ta’limi. – 2009. – № 4.
12. Tojiboyev M. Badiiy adabiyotda ijodiy metod mezoni. // Ta’lim texnologiyalari. – 2013. – № 5-6.
13. Ro‘ziboyev T. Adabiyot darslarida o‘quvchilarni badiiy adabiyotga va badiiy ijodga qiziqtirish. // Til va adabiyot ta’limi. – 2008. – № 1.
14. Jumamurodov A. Adabiyot do‘stlik elchisi: A.Pushkin tavalludining 217 yilligi. // Ma’rifat. – 2016. – 8-iyun.

15. Fayziyev O. Ezgulik kuychisiga ehtirom. // Xalq so‘zi. – 2016. – 7-iyun.

16. Fayziyev O. Pushkin paydo bo‘lgan har bir eshikda... // Xalq so‘zi. – 2017. – 7-iyun.

16. Xushboq J. Rusning sodda bolasi. // Kitob dunyosi. – 2016. – 22-iyun.

17. Qambarova D. O‘rta Osiyo A.S.Pushkin nazdida. // Jahon adabiyoti. – 2009. – 5-iyun.

17. Yo‘ldoshev J. Pedagogik innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishning tashkiliy asoslari. // Xalq ta‘limi. – 1999. – № 6.

2. Xolbekov M. Shekspir bepoyon. // O‘zbek adabiyoti va san‘ati. – 2008. – № 6.

3. Aliyeva D. Yozuvchining poetik olami. // Jahon adabiyoti. – 1998. – № 12.

4. Fayzullayev O. Yozuvchining ilmiy fantaziyasi. // Jahon adabiyoti. – 2005. – № 6.

5. Jbanova N. Chingiz Aytmatovning falsafiy mushohadalari. // Til va adabiyot ta‘limi. – 1998. – № 3.

6. Meliyev S. “Asrga tatigulik kun”: roman badiiy strukturasi ayrim xossalari. // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2010. – № 2.

7. Mirzaahmedova P. Davrimiz allomasi. // Jahon adabiyoti. – 2004. – № 3.

8. Sizdiqboyev N. Chingiz Aytmatov badiiyatining ayrim qirralari. // Til va adabiyot ta‘limi. – 2008. – № 12.

9. G‘ulomova N. Adabiyot darslarida o‘quvchilarni badiiy asar mutolaasiga qiziqtirish. // Til va adabiyot ta‘limi. – 2010. – № 7.

V. Elektr on adabiyotlar:

1. <http://www.ziyonet.uz>

2. <http://www.ziyouz.uz>

3. www.kitob.uz
4. www.wikipedia.ru
5. www.edu.uz (O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi)
6. www.natlib.uz (O‘zbekiston milliy kutubxonasi)
7. www.eduportal.uz (O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining axborot-ta’lim portali)
8. www.tdpu.uz
9. www.pedagog.uz
10. www.kh-davron.uz
11. www.shuhrat.uz
12. www.hurriyat.uz
13. www.saviya.uz
14. www.literaturus.ru
15. www.litra.ru
16. www.referat.arxiv.uz
17. www.pushkin.ellink.ru
18. www.Kitobim.uz
19. www.pushkin.ru
20. www.stihi-rus.ru
21. www.shekspir.blogfa.com
22. www.jahonadabiyoti.uz
23. www.bookmark.uz

Tayanch soʻzlarning oʻzbekcha-inglizcha lugʻat

1. Akademik litsey – academic lyceum
2. Anʼana – tradition
3. Asar –work
4. Bilim – knowledge
5. Birlashuv – integratsion
6. Darslik – textbook
7. Darsning jihozi – equipment of the lesson
8. Darsning maqsadi – wiew of the lesson
9. Darsning turi – type of the lesson
10. Didaktik adabiyot – didactic literature
11. Eʼtibor qaratmoq – pay attention
12. Fikr – idea
13. Hikoyat – narration
14. Ijod – creativity
15. Jahon standartlari – world standards
16. Konsept – konsept
17. Maʼrifat – enlightenment
18. Mahorat – proficiency
19. Maʼlumot olmoq - inform
20. Maqol –proverb
21. Maqsadli – Objective
22. Matn – text
23. Matn bilan tanishishdan keyingi jarayon – postreading
24. Mavzu - theme
25. Metodika – methodology
26. Nazariy – Theoretical
27. Oʻqitish – teaching
28. Oʻrganib chiqib baholamoq – evaluate

29. O‘zbek tili o‘qitish methodikasi – the methods of teaching uzbek language
30. O‘z-o‘zini baholash – self-assessment
31. Ona tili – mother tongue
32. Og‘zaki nutq – oral speech
33. Pedagog – educator
34. Qarash, nazariya – view, point
35. Qisqacha so‘zlab berish – brief retelling
36. Rivojlanish – progress
37. Rivojlantiruvchi maqsad – developing aim
38. Saboq bermoq – to give lessons
39. Samarali usullar – effective ways
40. Adabiy – literary environment
41. Adabiyot – literature
42. Adabiyot to‘garagi – literature circle
43. Adabiyotshunos – specialist in literature
44. Adabiyotshunoslik tarixi – the history of literature
45. Akademik litsey – academic lyceum
46. An‘ana – tradition
47. Asar – work
48. Badiiy asar – artistic composition
49. Badiiy-artistic
50. Bahs-munozar – discussion
51. Bayt-distich
52. Bilim – knowledge
53. Birlashuv – integration
54. Darslik – textbook
55. Darsning jihozi – equipment of the lesson
56. Darsning maqsadi – lesson goal
57. Darsning turi – type of the lesson
58. Dastur – reversing

59. Didaktik adabiyot – didactic literature
60. Doston – poem
61. Dramatik – dramatic
62. E'tibor qaratmoq – pay attention
63. Emotsional, hissiy-emotionality
64. Fantastik adabiyot – fiction
65. Faol – active
66. Fikr – idea
67. Hamkorlik-coexistence
68. Hikoyat – narration
69. Ijod – creativity
70. Ijodkor – creator
71. Ijodkorlik – creation
72. Innovatsiya – innovation
73. Izlanish – searching
74. Jahon adabiyoti – world literature
75. Jahon standartlari – world standards
76. Janr-genre
77. Kollej – college
78. Konsept – konsept
79. Kontrast – contrastive
80. Lirika – lyric poetry
81. Lirika– lyrics
82. Ma'lumot olmoq - inform
83. Ma'rifat – enlightenment
84. Mahorat – proficiency
85. Mantiqiy-logical
86. Maqol –proverb
87. Maqsad – aim
88. Maqsadli – objective
89. Matn – text

90. Matn bilan tanishishdan keyingi jarayon – postreading
91. Mavzu - theme
92. Mazmun – content
93. Metod – method
94. Metodika – methodology
95. Muammo – problem
96. Muammoli ta’lim – mysterious education
97. Mumtoz adabiyot – classical literary
98. Mustaqil fikrlash – independent mind
99. Nazariy – theoretical
100. Noan’anaviy – notraditional
101. O’qitish – teaching
102. O’qituvchi – teacher
103. O’quvchi – pupil
104. O’rganib chiqib baholamoq – evaluate
105. O’zbek tili o’qitish metodikasi – the methods of teaching uzbek language
106. O’z-o’zini baholash – self-assessment
107. Og’zaki nutq – oral speech
108. Ona tili – mother tongue
109. Pedagog – educator
110. Pedagogik-pedagogical
111. Qarash, nazariya – view, point
112. Qisqacha so’zlab berish – brief retelling
113. Qissa – narrative
114. Qobiliyat – skill
115. Rivojlanish – progress
116. Rivojlantirmoq – develop
117. Rivojlantiruvchi maqsad – developing aim
118. Saboq bermoq – to give lessons
119. Samarali usullar – effective ways

120. She'r – poem
121. She'riyat – poetry
122. Shoir – poet
123. Sinov – trial
124. Sirli nuqtalar – secret points
125. So`z o`yini – a play on words
126. Ta'lim – education
127. Ta'limiy maqsad – educational aim
128. Tafakkur – thought
129. Takrorlash – revise
130. Tanlangan asrlar – select works
131. Tanqidiy fikrlash – critical thinking
132. Texnologik xarita-technological map
133. Texnologiya-technology
134. Tarjima-translation
135. Tarjimon-translator
136. Usul-method, way
137. Voqea-hodisa – event
138. Xalqaro strategiyalar – international strategies
139. Yangi – new
140. Yangi yondashuvlar – innovative approaches
141. Yechim – unraveling
142. Zamonaviy – modern

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I BOB. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlarning o'rni va ahamiyati.....	7
Interaktiv metodlarning mazmuni va turlari	9
Lirik, epik va dramatik asarlarni o'rganishda interaktiv metodlardan foydalanish texnologiyasi	34
II BOB. Jahon adabiyotini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish.....	61
“Yevgeniy Onegin” she'riy romanini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanish	62
Muammoli ta'lim texnologiyasi asosida “Otello” fojiasini o'rganish....	112
“Asrga tatigulik kun” romanini o'qitishda hamkorlik texnologiyasidan foydalanish.....	124
Xulosa.....	163
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	167
Tayanch so'zlarning o'zbekcha-inglizcha lug'ati	174

Abdullayeva M., Djumabayeva D.

**JAHON ADABIYOTINI O‘QITISHDA
INTERAKTIV METODLARDAN
FOYDALANISH**

(9-sinf adabiyot darsligi “Jahon adabiyoti” bo‘limi misolida)

Metodik qo‘llanma

Bosishga ruxsat etildi 28.06.2019 y. Bichimi 60x84 ^{1/16}

Rizograf usulda. "Times" garniturasida.

Shartli bosma tabog'i 11,25. Nashr hisob tabog'i 10,4.

Adadi 200 nusxa. Buyurtma № 01-30.

«GOLD-PRINT NASHR» nashriyoti bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh., Chilonzor t., Furqat k. 174 uy.